

ЕКОНОМІКА І РЕГІОН

№ 4 (59)
2016

ЭКОНОМИКА И РЕГИОН

ECONOMICS AND REGION

Науковий вісник Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка

Серпень 2016 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- ОНИЩЕНКО В.О.** – головний редактор, д.е.н., проф., ректор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
- ЧЕРНИШ І.В.** – заступник головного редактора, д.е.н., проф., завідувач кафедри туризму та адміністрування Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- СІВЦЬКА С.П.** – відповідальний секретар, к.е.н., проректор з науково-педагогічної, соціальної роботи та міжнародного співробітництва Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- ВАРНАЛІЙ З.С.** – д.е.н., професор кафедри фінансів Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка (за згодою);
- ВОЛКОВА Н.І.** – к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- ГРИШКО В.В.** – д.е.н., проф., директор навчально-наукового інституту фінансів економіки та менеджменту Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- ДУБЩЕВ В.П.** – д.е.н., проф., завідувач кафедри економічної теорії та регіональної економіки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- КОЗАЧЕНКО Г.В.** – д.е.н., проф., професор кафедри фінансів і банківської справи Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- КОМЕЛІНА О.В.** – д.е.н., проф., професор кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- КОРГАНАШВІЛІ Л.Д.** – д.е.н., проф., керівник центру забезпечення якості та наукової діяльності Міжнародної школи туризму Тбіліського державного університету імені І. Джавахішвілі (за згодою);
- МАЗАРАКІ А.А.** – д.е.н., проф., академік НАПН України, ректор Київського національного торговельно-економічного університету (за згодою);
- МОМОТ Т.В.** – д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку та аудиту Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова (за згодою);
- ОБОЛЕНСЬКА Т.С.** – д.е.н., проф., проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана (за згодою);
- ПАЛАЩАКОВА ДАНІЕЛІА** – доктор філософії (PhD), молодший науковий співробітник кафедри економічної теорії Технічного університету у Кошице (Словаччина) (за згодою);
- ПОГОРЕЛОВ Ю.С.** – д.е.н., проф., завідувач кафедри обліку та аудиту Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- ПТАЩЕНКО Л.О.** – д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів банківської справи Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- РОЛІШНК-САДОВСЬКА С.** – доктор філософії (PhD), асоц. професор, заступник декана з навчальної роботи факультету менеджменту Білостоцької Політехніки, м. Білосток (Польща) (за згодою);
- РЯЩЕНКО Вікторія** – д.е.н., асоц. професор, Університет ISMA (Латвія) (за згодою);
- ХВЕСИК М.А.** – д.е.н., проф., директор Інституту природокористування та сталого розвитку НАН України, член-кореспондент УААН (за згодою);
- ЧЕВГАНОВА В.Я.** – к.е.н., проф., завідувач кафедри економіки підприємства та управління персоналом Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- ЧИЧКАЛО-КОНДРАЦЬКА І.Б.** – д.е.н., проф., завідувач кафедри міжнародної економіки та маркетингу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- ШВІЛЬ ЮРГЕН** – доктор наук, проф., Департамент підприємництва та управління / Міжнародний менеджмент та маркетинг. Університет прикладних наук, м. Бранденбург (Німеччина) (за згодою);
- ШИНКАРЕНКО Р.В.** – к.е.н., доц., перший заступник директора навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
- ШОЛТЕС МІХАЕЛЬ** – доктор філософії (PhD), асоц. професор, декан економічного факультету Технічного університету у Кошице (Словаччина) (за згодою);
- ЮРКІВ Н.Я.** – д.е.н., доц., головний спеціаліст відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України (за згодою);
- РОМАНОВА Т.В.** – технічний секретар, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства та управління персоналом Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Журнал "Економіка і регіон" Внесений до переліку наукових фахових видань України (наказ МОН України № 1279 від 16.11.2014).

Вид видання – науковий журнал.
Концепція журналу базується на багаторічному науковому, фаховому висвітленні актуальних проблем економіки України і світу.

Основні рубрики: економіка та управління національним господарством; розвиток продуктивних сил і регіональна економіка; економічна теорія та історія економічної думки; світове господарство і міжнародні економічні відносини; економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності); економіка природокористування і охорона навколишнього середовища; демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика; гроші, фінанси і кредит; бухгалтерський облік, аналіз та аудит; статистика; математичні методи, моделі і інформаційні технології в економіці; економічна безпека держави та суб'єктів господарювання.

Видається з липня 2003 р. Виходить шість разів на рік. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ 7560, видане 15.07.2003 р. Державним комітетом інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України.

Засновник і видавець журналу – Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка.

Назва, концепція, зміст і дизайн журналу "ЕІР" є інтелектуальною власністю редакції журналу "Економіка і регіон" та охороняється законом про авторські і суміжні права. При передрукуванні посилання на журнал "ЕІР" обов'язкове.

Матеріали друкуються мовою оригіналу. Відповідальність за точність поданих даних несуть автори матеріалів, редакція не завжди поділяє думку авторів.

ISSN 2218-1199 (Print)
ISSN 2414-0538 (Online)
ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 98763

Рекомендовано до друку Вченою радою Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (прот. № 4 від 31.10.2016)
Верстка Ю.М. Верхола
Коректор Я.В. Новічкова.
Здано до набору 10.09.2016
Підписано до друку 26.09.2016.
Формат 60x80 1/8. Обл.-видавн. арк. 16,10.
Тираж 300 прим. Замовлення № 133.
Надруковано поліграфцентром Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3130 від 06.03.2008 р.

Адреса: 36011, Полтава,
Першотравневий просп., 24.
Тел.: (05322) 2-98-75;
e-mail: v171@pntu.edu.ua;
Сайт журналу: <http://eir.pntu.edu.ua/>

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

- 5 **V. Onyshchenko, T. Romanova.** Functional directions and strategic priorities of the structural policy of Ukraine
- 11 **V. Dubischev, G. Shary.** World experience of land relations

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

- 15 **З.С. Варналій.** Фінансові інститути та їх значення у розвитку сучасного фінансового ринку України
- 22 **T.M. Bolgar, Y.S. Kostyrya.** Credit management in Ukrainian agra-industrial complex in modern management conditions

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

- 27 **О.В. Гаращук, В.І. Куценко.** Формування нової парадигми патріотичного виховання молоді – складової національної безпеки (соціально-економічні аспекти)
- 35 **A. Kornyliuk.** Investments projects evaluation by using fuzzy set theory

**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**

- 41 **О.В. Коломицева, Н.В. Шевченко.** Маркетинговий вплив у системі державного регулювання продовольчої сфери регіону

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

- 46 **I. Chychkalo-Kondratska, O. Fedina.** Cultural and business interactions research in Georgia

- 53 **I.В. Амеліна.** Переваги впровадження бенчмаркінгу в зовнішньоекономічну діяльність промислових підприємств України

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
ПІДПРИЄМСТВАМИ
(за видами економічної діяльності)**

- 61 **П.І. Коренюк, Г.І. Карімов, К.А. Звонарьова** Визначення пріоритетних напрямів розвитку підприємств м'ясопереробної промисловості
- 68 **О.В. Комеліна, І.О. Самойленко.** Інституціональні основи енергосервісного контракту: оцінка та напрями вдосконалення
- 79 **V. Chernysh.** Social and economical challenges of tourism development in Ukraine
- 84 **А.Т. Козловський.** Організаційне забезпечення реалізації механізму контролінгу інвестиційної діяльності на підприємстві

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК,
АНАЛІЗ ТА АУДИТ**

- 92 **E.V. Koba, Yu.Yu. Mironova, O.P. Yakubova.** Classification of enterprise expenditures for the purposes of management accounting and analysis

ECONOMICS AND REGION *Vol. 4 (59)* 2016

ЭКОНОМИКА И РЕГИОН

EKOONOMIKA I REGION

Scientific journal of Poltava National Technical
Yuri Kondratyuk University

August, 2016

EDITORIAL BOARD:

- ONYSHCHENKO V.O.** – Editor-in-Chief, Doctor of Sciences (Economics), Professor, Rector of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- CHERNYSH I.V.** – Deputy Chief Editor, Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Tourism and Administration Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- SIVITSKA S.P.** – Executive Secretary, PhD (Economics), Vice-Rector for Scientific, Pedagogical, Social Work and International Cooperation of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- VARNALIY Z.S.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor at Finance Department of Kyiv National Taras Shevchenko University (with the consent);
- VOLKOVA N.I.** – PhD (Economics), Associate Professor at Finance and Banking Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- HRYSYSHKO V.V.** – Doctor of Sciences (Economics), Director of Educational Scientific Institute of Finance, Economics and Management of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- DUBISHCHEV V.P.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Economic Theory and Regional Economics Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- KOZACHENKO H.V.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor at Finance and Banking Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- KOMELINA O.V.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor at Management and Business Logistics Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- KORGANASHVILI L.D.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Quality Assurance and Research Activities Centre of the International Tourism School of Tbilisi State I. Javahishvili University (with the consent);
- MAZARAKY A.A.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Academician at National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Rector of Kyiv National University of Trade and Economics (with the consent);
- MOMOT T.V.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Financial and Economic Security, Accounting and Auditing Department of Kharkiv National O.M.Beketov University of Urban Economy (with the consent);
- OBOLENSKA T.E.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work of Kyiv National Economic Vadym Hetman University (with consent);
- PALASHCHAKOVA DANIELLA** – PhD, Research Worker at Economic Theory Department of Technical University in Koshyze (Slovakia) (with the consent);
- POGORELOV Yu.S.** – Doctor of Sciences, Professor, Head of Accounting and Audit Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- PTASHCHENKO L.O.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Finance and Banking Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- ROLLINK-SADOVSKA E.** – PhD, Associate Professor, Vice-Dean for Educational Work of Management Faculty of Bilostok Polytechnical University (Poland) (with the consent);
- RIASHCHENKO VIKTORIA** – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor of ISMA University (Latvia) (with the consent);
- HVESYK M.A.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Director of the Public Institution “Institute of Environmental Economics and Sustainable Development” of NAS of Ukraine, UAAS Associate Member (with consent);
- CHEVGANOVA V.Ya** – PhD (Economics), Professor, Head of Enterprise Economy and Personnel Management Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- CHYCHKALO-KONDRATSKA I.B.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of International Economics and Marketing Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- SHVIL JURGEN** – Doctor of Sciences, Professor, Business and Management Department / International Management and Marketing Department of Brandenburg University of Applied Sciences (Germany) (with consent);
- SHYNKARENKO R.V.** – PhD, Associate Professor, First Deputy Director of Educational Scientific Institute of Finance, Economics and Management of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University;
- SHOLTES MICHAEL** – PhD, Associate Professor, Dean of Economic Faculty of Technical University in Koshyze (Slovakia) (with consent);
- YURKIV N.Y.** – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Primary Specialist of Banking Security Department of National Strategic Researches Institute Accountable to President of Ukraine (with consent);
- ROMANOVA T.V.** – Technical Secretary, PhD, Associate Professor at Business and Management Department of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University.

Journal “Economics and Region” is included into The register of specialized scientific publications of Ukraine (MON of Ukraine Departmental Order No. 1279 of 16.11.2014).

Publication – scientific journal.
Conceptual paradigm of the journal is based on the long-term scientific and professional treatment of topical problems of the world and Ukrainian economics.

Main milestones: economics and national economy management; productive forces development and regional economy; economics theory and economic thought history; world economy and international economic relations; economics and business administration; economics of nature management and environmental protection; demography, labor economics; social economics and politics; money, finance and credit; accounting, analysis and audit; mathematic methods, models and information technologies in economics; economic security of the state and economic entities.

Issued since July, 2003.

Six issues published yearly.

State Registration Certificate KB 7560, issued 15.07.2003 by the National Committee for the Information Policy, Television and Radio Broadcasting of Ukraine.

The journal's founder and the owner: Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University.

The name, conceptual paradigm, content and design of the journal “Economics and Region” is the intellectual property of the journal's Editorial Board and is copyright.

Pass-through copyright.

Printed in the source language. Liability for the data precision rests with the authors.

The Editorial Board does not always share the author's opinion.

ISSN 2218-1199 (Print)

ISSN 2414-0538 (Online)

SUBSCRIPTION INDEX 98763

Recommended for publication by the Academic Board of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University (№ 4 of 31.10.2016)

Computer-assisted makeup by Yu.M. Verkhola

Proof-reader: Ya.V. Novichkova.

Sent to the printer's on 10.09.2016

Signed to print on 26.09.2016.

Page size: 60x80 1/8. Published sheets 16,10.

Circulation: 300 copies. Print Order No. 133.

Printed by the Printing and Publishing Centre of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. Certificate of the publishing venture entity registration in the State Register of editors, manufacturers and distributors of printed output DK No. 3130 of 06.03.2008.

Address: Pershotravnevyi Avenue, 24, Poltava, 36011.

Phone: (05322) 2-98-75;

e-mail: v171@pntu.edu.ua;

the journal's site: <http://eir.pntu.edu.ua>

**ECONOMICS AND NATIONAL
ECONOMY MANAGEMENT**

- 5 **V. Onyshchenko, T. Romanova.** Functional directions and strategic priorities of the structural policy of Ukraine
- 11 **V. Dubischev, G. Shary.** World experience of land relations

MONEY, FINANCE AND CREDIT

- 15 **Z. Varnalii.** Financial institutions and their significance in the development of modern financial market of Ukraine
- 22 **T.M. Bolgar, Y.S. Kostyrya.** Credit management in Ukrainian agra-industrial complex in modern management conditions

ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

- 27 **O. Garashchuk, V. Kutcenko.** Formation of new paradigm patriotic of youth – component of national security (socio-economic aspects)
- 35 **A. Kornyliuk.** Investments projects evaluation by using fuzzy set theory

**PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT
AND REGIONAL ECONOMY**

- 41 **E. Kolomytseva, N. Shevchenko.** Marketing influence in the system of region food sphere state regulation

**WORLD ECONOMY AND
INTERNATIONAL ECONOMIC
RELATIONS**

- 46 **I. Chychkalo-Kondratska, O. Fedina.** Cultural and business interactions research in Georgia

- 53 **I. Amelina.** The benefits of the introduction of benchmarking in foreign economic activities of industrial enterprises in Ukraine

**ECONOMICS AND BUSINESS
ADMINISTRATION****(according to the economic activity types)**

- 61 **P. Korenuk, G. Karimov, K. Zvonarova.** Identification of priority directions of development of enterprises of the meat-processing industry
- 68 **O. Komelina, I. Samoylenko.** Institutional basises of energetic service contract: valuation and improving ways
- 79 **V. Chernysh.** Social and economical challenges of tourism development in Ukraine
- 84 **A. Kozlovskyy.** Organizational implementation of investment controlling mechanism performance

**ACCOUNTING, ANALYSIS AND
AUDITING**

- 92 **E.V. Koba, Yu.Yu. Mironova, O.P. Yakubova.** Classification of enterprise expenditures for the purposes of management accounting and analysis

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.2: 330.35

FUNCTIONAL DIRECTIONS AND STRATEGIC PRIORITIES OF THE STRUCTURAL POLICY OF UKRAINE

V. Onyshchenko*, D.Sc. (Economics), Professor, Rector.
T. Romanova, PhD. (Economics), Associate Professor.
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

*rector@pntu.edu.ua

© Onyshchenko V., 2016.

© Romanova T., 2016.

Стаття отримана редакцією 01.09.2016 р.

Introduction. The national economy permanently goes through a set of structural transformations stipulated by endogenous and exogenous factors, which make an economic and social evolutionary effect. Determinism of the internal transformation joins factors indicating possible ways of economy development as well as restraining factors. Tendencies of functioning of the world economic environment conduce to globalization trends of world economic processes and strengthening integrational factors in processes of development of national economic systems.

A level of optimality of the national economy structure is one of determinative indicators in stimulation of the activity of transformational processes, because it is that very indicator, which determines a possibility of formation of a system of adaptive dominance of its elements in compliance with requirements of the global economic environment and overcoming factors restricting the national economic development. When the national economy achieves an essential level of adaptiveness of its structure, it is more intensively involved in processes of world division of labor. Moreover, such adaptiveness provides implementation of integrational vectors and achievement of stable dynamics of economic growth.

Overview of recent researches and publications. Matters of structural modernization of a national economy have been considered in scientific papers of a wide range of domestic and foreign scholars such as O. Amosha, Yu. Bazhal, S. Bila, D. Bell, A. Halchynskyi, V. Heiets, L. Hrynevych, V. Hryshko, O. Horniak, V. Dubishchev, K. Arrow, C. Clark, B. Paton, Yu. Pylypenko, L. Ptashchenko, K. Rogoff, J. Sachs, R. Solow, L. Fedulova, M. Hvesyk, L. Shablysta, L. Shynkaruk, etc. However, continuation of research concerning development of theoretical and methodological frameworks and practical recommendations for formation of the structural policy of economic growth in the context of integrational processes is of considerable importance.

Formulation of research purpose. The article purpose is to develop a system of key functional directions of the structural policy being responsible for transformation of the most significant components of the national economy structure. This system will enable to systematize a range of possible ways of the structural influence on the national economy and to initiate a complex of integral changes for optimization of its proportions and providing economic development processes.

Presentation of the main material. Formation of the optimal structure of the national economy by inertia or owing to a chaotic effect of a particular set of purely economic, social, and political factors is impossible. Complexity of the national economy transformation process requires development and implementation of a determined strategy of the structural policy being the main source of providing achievement of a level of optimality of its structure. The national strategy of the structural policy should be grounded on the empirical frameworks of achievements in the sphere of optimization of the economic structure and should rapidly adjust to peculiarities of manifestations of national economy functioning.

Table 1 presents the main functional directions of the structural policy, their strategic priorities, and prognosticative results.

Table 1

**Interrelations of functional directions and strategic priorities
of the structural policy (*developed by the authors)**

Functional direction	Strategic priorities	Prognosticative results
Overcoming structural disproportions	optimization of proportions of elements of the service sector structure, synchronization of development of the service sector and the real sector, optimization of the balance of short-term and long-term crediting, synchronization of development of the banking sector and the stock market, optimization of the balance of the real and the financial sectors, adaptation of the sector of educational services to needs of real sector development	growth of a number of small business units in the processing industry, enhancement of intensity of development of scientific and research organizations, growth of capital concentration of the sector of non-financial corporations, the increase of a number of qualified labor resources for needs of the real sector of the economy
Overcoming market failures	overcoming failures in the capital market, the decrease of a level of asymmetry and imperfection of information, overcoming the unbalance of short-term and long-term investments, development of soft markets, which have the potential to become harder	the increase of investments in the real sector, the increase of amounts of long-term investments, expansion of a system of government information agencies, expansion of public-private partnership in the innovation sector
Renovation	maintenance of a level of intensity of exogenous and endogenous modernization processes and formation of frameworks of transition to unconstrained endogenous modernization	the increase of governmental expenses for development of technologies and innovations, inhibition of the exogenous transfer of ineffective technologies
Supportive	providing development of the agricultural sector, support of development of insufficiently developed regions, stimulation of development and cooperation in the small business sector, conducting to business cooperation	providing economic security of the national economy, balanced regional development, the increase of efficiency of small business sector functioning, the increase of a number of corporate structures
Reorganizational	technological renovation of the mining sector, optimization of the tax burden on the economy, stimulation of innovation development on the basis of multisector principle	the decrease of a number of unviable companies, reduction of amounts of low-technological export, the increase of an innovative component of economic processes
Stimulating	selective stimulation of development of sectors of fifth and sixth technological generations, horizontal stimulation of formed sectors, stimulation of reverse of financial flows, and technological renovation of the economic sectors	the increase of an innovation component of economic processes, formation of a conducive environment for business development, growth of investments aimed at the increase of fixed asset quality
Structure-forming	formation of a synergetic structure-forming effect through coordination of development of financial, processing, and educational sectors	the decrease of credit rates of long-term crediting, expansion of public procurements of technologies for the processing sector, coordination of educational programs with needs of the processing sector
Export-oriented	integrationally adapted improvement of stimulation of export-oriented companies, information support of exporters, formation of export credit agencies	government support of economic protection of exporters, providing them with operative information, expansion of a system of export credit agencies with the use of a multi-subject European model
Import-substituting	implementation of technologies of resource- and energy-saving, improvement of a system of internal communication of producers, stimulation of development of domestic technologies and innovations	the decrease of a domestic producers' need for resources, establishment of communications between internal market subjects, usage of domestic technologies in a production process
Integrational	coordination of methods and directions of economic development in accordance with implementation of the prior integrational vector of Ukraine	the increase of quality of integrational characters and potential opportunities of the national economy

Structural disproportions of the national economy show up at different levels of its functioning. The main disproportions of the Ukrainian economy include the following [1 – 5]:

- disproportions in the service sphere: a high share (about 25%) of the economic activity related with trade operations, which is characterized by a low level of added value and considerable outflow of capital to mediation in selling imported goods (a proportion between a share of trade and a share of the processing industry indicates this fact); a low share (about 5%) of scientific and technical activities, which play the leading role in endogenous formation of innovations and enhancement of a technological level of the economy;
- the increase of a share of the service sector in the absence of the considerable increase of productivity and ease of manufacturing of the real sector;
- the low share of small business firms in a general amount of sold products (15 – 16%);
- the absence of simultaneity in development of the financial and the real sectors;
- a high level of concentration of capital in the financial corporations sector compared with non-financial one;
- significant non-simultaneity of profitability of the financial activity, the real sector, and the scientific and research activity sphere;
- the significant unbalances between amounts of consumer crediting and investment projects crediting;
- asymmetry of amounts of investments in the sectors with high liquidity and turnover and amounts of long-term investments in the real sector of the economy;
- non-simultaneity between amounts of savings and investments;
- stable tendency concerning a slow process of renovation of company fixed assets and the critical increase of the extent of their depreciation against the backgrounds of the increase of a share of low-technological export;
- a low level of savings compared with a consumption level, which indicates weakness of national investment potential;
- insufficient development of the stock market under conditions of the enough diversified banking sector;
- asymmetry of development and functioning of the education sector in comparison with real topical needs of the national economy, particularly the real sector;
- unconformity between rates of population income growth and investments in fixed capital;
- narrow specialization of external trade and a high share of low-technological export in its general structure;
- a low technological level of national production and, as a result, its high material intensity.

Consequently, overcoming structural disproportions is the first functional direction of the structural policy. A major amount of the unbalances is concentrated in low technological development of the real sector, excessive concentration of investments in the sector of financial corporations, insufficient development of the sector of scientific and research and the innovative activity, insufficiency of an adaptation level of the education sector.

A range of existing market failures in the national economic system determines the structural policy strategy. Its main purpose is to overcome these failures. Depending on specificity of a complex of such failures and the priority of overcoming, there is the hierarchic structure of compensating measures. A peculiar negative situation in the capital market, which exists in the form of insufficient investing in the real sector of the economy, is one of the most important market failures. It is stipulated by prevailing liquidity of financial assets, which are more profitable in the short-term period, than that of funds invested in real capital. Levelling failures is possible due to implementation of government investment projects in the real sector by prior types of the economic activity, improvement of institutional and legal support of investment projects, formation of special projects aimed at stimulation of inflow of long-term foreign investments in the real sector, and initiation of formation of new technological parks and enlargement of existing ones.

Asymmetry and imperfectness of information, which creates, for instance, negative tendencies concerning development of export operations, is also a significant failure. Such failure can be levelled due to formation of a system of government information agencies. Providing analytical information on the structure of demand in the global market and a consolidated classification of potential counteragents in export operations for national producers should be one of the most important functions of these agencies.

A level of technological development of the national economy stipulates peculiarities of formation of the structural policy. The structural policy is a form of assistance and stimulation of passing through its stages. Hence, modernization is the third functional direction of the policy. Processes of the national economy evolution and factual implementation of one of the technological modernization types affect a current technological level. Differentiation of countries by types of processes of economic system modernization is one of properties of the global economic environment. Such types include organic (initial) and non-organic (overtaking) modernization.

The structural policy should correct exogenous transfer of technologies in the form of inhibition of inflows of resource intensive, obsolete, and non-perspective technologies in the national economic system. Such necessity is stipulated by the next phase of the endogenous inter-sector transfer of technologies in different economic segments. Subsequently, this necessity will considerably influence formation of an aggregated technological level of all the structure of the national economy.

The structure policy strategy should aim at stimulation of formation of new perspective and innovative types of the economic activity and maintenance of processes of ceasassion or significant reduction of using own obsolete technologies. In order to provide formation of new sectors, economic activity types, or high-technological productions and their groups, there is a need to implement the structural policy, which combines methods of selective and functional directions. The necessity of active government support during the period of formation and growth with the use of selective methods of direct stimulation of the activity is inherent to elements of the structure of such type of the economy. Foremost, the sectors being cores of the fifth and the sixth technological generations deal with the mentioned necessity. At the current stage, a share of these sectors account for only 4% of general output of products, particularly the sixth accounts for only 0.1% [6; 7, p. 33]. The sixth generation core is presented by sectors, which operate in biotechnologies, aerospace engineering, nanotechnologies, production of new materials, software, human resources management, molecular electronics, and other industries.

Under modern conditions, 75% of the institutional activeness of the national economy is concentrated in the third technological generation, 20% of that – in the fourth technological generation, and 4.5% – in the fifth technological generation. Meanwhile, 60% of innovation expenses are directed towards sectors of the fourth generation, 30% of those – towards sectors of the third generation, and 8.6% – towards sectors of the fifth generation [8, p. 351 – 352]. Therefore, it is important to expand direct government financing development of sectors, which conform to needs of the economy modernization, formation and development of the infrastructure.

Passive methods of the structure policy are the most efficient in the case of achievement of a maturity phase of a particular sector or an economic activity type together with the influence of market self-regulation mechanisms. Primarily, such combinations are applied in the already formed sectors (mining, metallurgy, or trade). Stimulation of development of innovations, which stipulate renovation of economic processes, is one of the main positions of the government functional influence. As a result, such attitude enables to apply programs aimed at technological renovation of other sectors.

Consequently, the supportive direction is the forth functional direction of the structural policy. On the one hand, such position should develop according to the multi-sector feature. On the other hand, it should be applied to a determined element of the economy structure as required. The government implements of purely selective methods of the structural policy in the case of regulation of functioning of depressive elements of the economic system presented in the form of depressive sectors or those requiring considerable technological investments.

The reorganizational direction is the next functional direction. Regulation of functioning of the economic sectors, which are in the depressive condition, consists in application of two different strategies. One of them consists in redistribution of resources in favor of technological renovation of the industry. The other consists in reduction of their amounts and reorientation of government investments in favor of science intensive sectors with a high level of added value. The authors think that application of the mentioned strategies is expedient in the aggregated form in a general process of economic structure improvement, because the labor resources flow should occur gradually and should not form tendencies related to growth of crisis phenomena in the labor market. Such strategy should be primarily directed towards reformation of the mining sector, because its development is related to enhancement of productivity and reduction of inefficient productions rather than production expansion. In this case, the renovation strategy and transformation should be grounded on prognostication of dynamics of economic system functioning in the period of reforms and should implement a long-term program alongside a short-term strategy of economic growth.

The stimulating functional direction of the structural policy is responsible for stimulation of points of increase of the economic system. Formation of the points of increase of the national economy occurs due to estimation and priority of determined indicators, which describe functioning of a certain sector. On the one hand, conjuncture dynamics in global markets is insufficiently predicted. On the other hand, development of traditionally strong sectors can cause the considerable outflow of capital from other potentially important sectors, which are not completely formed, but require development. Therefore, determination of a level of long-term efficiency of determined sector development is problematic. At the same time, it is important to take into account factors of asymmetry and incompleteness of information in the process of choosing determined sectors.

The structure-forming functional direction of the structural policy is implemented through indication of those structure-forming sectors, activation of functioning of which causes positive structural changes in the national economy. Such tendencies are manifestations of system interrelations of elements of the sector structure of the economy. Generation of production factors in the sectors being essential for the economic system or in the process of accumulation of their consumption is one of the structure-forming characteristics. In this case, inter-sector relations will be significant. Such situation requires application of an active structural policy regarding stimulation of development of the mentioned sectors. The authors think that they

should encompass the processing industry, the financial infrastructure sector, and education. A synergetic system-forming effect is affected by opportunities of the financial sector regarding financial and credit support of economic processes, an ability of the processing industry sector to absorb and applicate technologies, an opportunity of the education sector to increase a number of high-qualified staff. Such relation effect is enough considerable, because the mentioned sectors are significantly developed and their structural regulation consists in application of functional methods of the structural policy in combination with a strategy of growth of their technological level.

A discount rate of the National Bank of Ukraine is significantly overstated compared with the European one. Thus, in order to receive considerable structure-forming effects, the financial sector needs a complex solution on the decrease of the NBU discount rate. Since the discount rate decrease can result in the loss of large amounts of capital for the financial sector, implementation of such solution requires a peculiar program of implementation. The authors think that this matter should be settled gradually. However, the basis for such reform should be formed already in the current period.

Peculiarities of the influence of globalization processes on the national economic system of Ukraine and strengthening development of its integrational vectors stipulate importance of formation of the structural policy strategy, which mainly contains types of an export-oriented model of development or an import-substituting model. Thus, the export-oriented and the import-substituting functional directions form. These models consist in selection of priorities of country trade orientation, which orient towards external or internal markets respectively. The mentioned functional directions of the structural policy will be researched in other publications.

Strengthening world integrational processes and processes of globalization, which stipulates the necessity of formation of an adaptive strategy of development and effective inclusion of the national economy in global economic processes, forms the integrational functional direction of the structural policy. It is one of the main factors of providing prospects of long-term development of the national economy. It is stipulated by the increase of the influence of integrated inter-national structures on a process of world division of labor, expansion of a system of international standards of different levels and the subject content. Such situation requires inclusion of the national economy in integrated unions for the purpose of permanent adaptation and improvement of the national economy in accordance with modern tendencies and aggregated processes of global economic environment development.

Strengthening development of the European vector is a prior direction of the national economy integration into the world economic environment. Such vector requires formation of the economy structure in compliance with the European type. Primary goals of the structural policy in the process of implementation of its integrational function encompass the following ones: bringing processes of providing the government aid into line with norms and statements of the WTO; meeting deadlines and conditions of implementation of «The EU-Ukraine Association Agreement»; stimulation of development of the service sector, namely representation of preferences for the sphere of scientific and research developments in its structure; stimulation of technology development; activation of technology transfer between Ukraine and the EU countries; expansion of transboundary collaboration with the EU countries; enhancement of transparency of structural reformation; enhancement of a level of ecological compatibility of productions and conducting to development of resource- and energy-saving technologies; upgrading a system of standardization of products in accordance with norms and statements of the WTO and the EU; liberalization of international trade operations.

Conclusion. Consequently, diversification of the functional directions of the structural policy is a precondition for formation of the basis for activation of processes of market self-regulation and enhancement of a level of convergence and the increase of efficiency of development of processes related to integration of the national economy into the European economic environment. Formation of the postindustrial structure of the economy should be affected by formation of optimal endogenous proportions of the service sector and should be accompanied by the increase of quality of real sector functioning. Key elements of this direction include stimulation of technological renovation of the real sector of the economy, enhancement of activeness of its export-oriented component, and providing an appropriate European level of ecological compatibility of production processes. The increase of the endogenous component of processes of the national economy modernization is the basis for formation of the national technological basis of economic processes. The government should carry out stimulation of innovation development according to a multi-sector criterion as well as concentrate it in especially prior sectors. Effectiveness of economic process regulation is concerned with emergence of economic growth effects. In addition, it should activate determinants of effective inclusion of the national economy in the system of international division of labor.

REFERENCES:

1. Pavliuk A.P. Structural transformations in Ukraine / A.P. Pavliuk, D.S. Pokryshka // Analytical report. – Kyiv, 2012. – 104 p.
2. Butenko A.I. Structural disproportions of development of the entrepreneurial sector in Ukraine / A.I. Butenko, N.L. Shlafman // Economic Innovations. – 2015. – Issue 60(1). – P. 75 – 83.
3. Lutchyn N. Structural disproportions of national and regional development of Ukraine / N. Lutchyn // The Herald of Taras Shevchenko National University of Kyiv. – 2014. – Issue 4. – P. 53 – 58.

4. Macrostructural factors of inhibition of economic growth of Ukraine / I.V. Kriuchkova // Economics and Prognostication. – 2012. – №4. – P. 5 – 18.

5. Structural transformations in the Ukrainian economy: dynamics, contradictions, and the influence on economic development: scientific report / [Shynkaruk L.V., Bevz I.A., Baranovska I.V., etc.]; Ed. by a corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine L.V. Shynkaruk; the National Academy of Sciences of Ukraine, SU «Institute for Economic and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine». – K., 2015. – 304 p.

6. Yerokhin S. Technological generations, dynamics of civilizational structures, and economic prospects of Ukraine / S. Yerokhin // Economic Journal –XXI. – 2006. – No. 1–2 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://soskin.info/ea/2006/1–2/20060102.html>

7. Dubyk V.Ya. Activation of participation of Ukraine in a new technological generation as a way of an innovation breakthrough and the profitability increase / V.Ya. Dubyk, O.B. Osidach // Innovation Economy. – 2014. – №2. – P. 31 – 39.

8. Economy of Ukraine: a strategy and a policy of long-term development / Ed. by an academician of the National Academy of Sciences of Ukraine V.M. Heiets. K.: Institute for Economic and Forecasting; Feniks, 2003. – 1008 p.

УДК 338.2: 330.35

Онищенко Володимир Олександрович, доктор економічних наук, професор, ректор. **Романова Тетяна Володимирівна**, кандидат економічних наук, доцент. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Функціональні напрями та стратегічні пріоритети структурної політики України.** Створення оптимальної структури національної економіки не може відбуватися інерційно або внаслідок хаотичної дії певного переліку суто економічних, а також соціальних і політичних чинників. Складність процесу трансформації національного господарства вимагає розроблення та реалізації визначених функціональних напрямів і стратегічних пріоритетів, які є основним джерелом забезпечення досягнення рівня оптимальності його структури. Національна стратегія структурної політики повинна ґрунтуватися на емпіричному підґрунті досягнень у сфері формування ефективної структури економіки та мати високий рівень адаптованості стосовно особливостей проявів функціонування національної економіки.

Розроблено систему ключових функціональних напрямів та стратегічних пріоритетів структурної політики, які відповідають за трансформацію найбільш суттєвих складових структури національної економіки, що дозволить систематизувати спектр можливих варіантів структурного впливу на національне господарство й ініціювати комплекс інтегральних змін для оптимізації його пропорцій та забезпечення процесів економічного розвитку.

Ключові слова: економіка України, структурна політика, функціональні напрями, стратегічні пріоритети, структурні зміни, економічний розвиток.

UDC 338.2: 330.35

Onyshchenko Volodymyr, D.Sc. (Economics), Professor, Rector. **Romanova Tetiana**, PhD. (Economics), Associate Professor. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Functional directions and strategic priorities of the structural policy of Ukraine.** The system of key functional directions of the structural policy being responsible for transformation of the most significant components of the national economy structure was researched.

Keywords: Ukraine's economy, structural policy, functional directions, strategic priorities, structural changes, economic development.

УДК 338.2: 330.35

Онищенко Владимир Александрович, доктор экономических наук, профессор, ректор. **Романова Татьяна Владимировна**, кандидат экономических наук, доцент. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Функциональные направления и стратегические приоритеты структурной политики Украины.** Исследована система ключевых функциональных направлений структурной политики, ответственных за трансформацию наиболее значимых компонентов национальной структуры экономики.

Ключевые слова: экономика Украины, структурная политика, функциональные направления, стратегические приоритеты, структурные изменения, экономическое развитие.

WORLD EXPERIENCE OF LAND RELATIONS

V. Dubischev*, D.Sc (Economics), Professor.
G. Shary, Phd. (Economics), Associate Professor.
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

*victor22@voliacable.com

© Dubischev V., 2016.

© Shary G., 2016.

Стаття отримана редакцією 01.09.2016 р.

Introduction. Problems solving in the field of developing land relations in Ukraine provides analyzing and evaluating world experience on the issue. Rural appraising for instance is an immanent constituent of the process of providing conditions for market relations development in the country. That's why raising an issue of analyses of peculiarities of forming effective methodological approaches to forming modern market relations in the world countries, in particular those concerning rural appraising, is expectable.

Research results. The question about theoretic-methodological basis of land relations development and land prices in the world management practice appears to be appropriate at the current stage of investigation.

Experience of those countries where land market functions for a long time and is successfully developing (the USA, Great Britain, Germany, France etc.), is of great importance for us. Though, the problems of land market formation and land assessment in the countries of the former communist block (first of all in Poland, Czech, Slovakia, and Hungary) are of almost equal interest. In Hungary, for example, only the country residents and the state itself represented by the National Land Fund are eligible for buying land property.

All the participants of the USA natural resources protection and recreation project pursue the aim of maintaining significantly better level of using grounds, water, air and plant world. This task implementation is based on two main approaches which are represented by market and partnership ones. Market approach implication means implementation market principles and security providing mechanisms, which involve strictly defined system of ownership right and using market oriented instruments including state provision of compensation, benefits, payments and loans to land owners to minimize negative externalities in the environment. Partnership approach means mass involvement of the main participants into land protection, i.e. farmers, landlords and those using land; government agencies in the field of environmental protection; specialized local entities known as the grounds and natural resources protection units, their associates; as well as colleges, universities, public organizations, land trusts and so on. The US government owns 40 % of land fund excluding tilled soil. The main part of the US government land fund comprises military training areas, parks and unoccupied land. Only 1% of the entire US land fund is owned by nonresidents.

Despite the fact that ensuring the right for capital free floating, setting up and conducting a business are among the basic principles of the European Union policy referring land holding, in particular for rural appraising, many western European countries have set certain limits for tilled soil disposal. Making a deal concerning the right for land holding assignment is limited and controlled taking national interests into account. In Germany the deals concerning land condemnation are made according to special permission. Legislation has formalized the right for purchasing farming lands by landholders and individuals living nearby the tract of land, and also by the citizens mainly involved in agriculture.

In France, as opposed to Japan and Germany, two types of farmland rental payments are used, i.e. fixed rent apart from the crop yield, and share payment made in a form of the yield part [1]. While taking measures as for effective and rational land using and protection actions, the rent length is of a big importance. The most popular rent in Ukraine is a short-term one (up to five years). Though considering organizing of steady production, short-term rent is an obstruction to investing in long term land improvement.

Around 90% of rental deals in the western European countries are made for more than nine years term including complete crop rotation cycle and main funds payback. It is done through harmonization of rental subjects' interests with the rental terms by means of high rental payment. In Netherlands the rental period amounts 6 – 12 years, in Luxembourg – 6– 9, in France – 9, in Belgium – 9– 18, in Italy – 15 years. In Portugal the minimal rental period for renters using hired labor amounts 10 years. In the USA the average rental period is equal to 5– 15 years, in China – 30– 50 years.

Wide usage of rental relationships is one of the key factors in agricultural development and land fund effective usage in Belgium. Here a part of land used by farmers on a rental basis annually amounts 67,7%, it

also amounts 52,7 in France, 37,4 in England, 41 in the USA, 38 in Netherlands, 36 in Germany, 18,8 in Italy, 18,5% in Denmark. Rental payment is a key aspect of rental relationship. It is compared to rent in developed countries agriculture. Thus in Sweden it makes 5-8% of the land value, or 7– 9% of the overturn.

In the USA rental payment for tilled soil amounts from 0,6 to 10,55%, and from 0,9 to 10,9% for grazing depending on their market value [2].

The experience of the European Union countries affirms that private land ownership is of protective character for the land using, considering that private ownership is a long-term one, and private owners have legal responsibility for its using. Low allows owners to sell, buy, give away, or legate patch of land to other people.

In Denmark the size of land holding and land using is limited (25 ha maximum), business operation is made here by individual producer, family farming group. Such forms are marked with land patches size constancy. Relationships between land owners and land users in the world developed countries are characterized by different forms which are the following: rent bases on labor participation; for cattle-breeding; rent based on shared participation in yield; rent based on participation in the net income, rent based on fixed payments.

Modern land private ownership in the world developed countries differs much from those under capitalism, when it existed in an absolute form and there was no state involvement in the land owners and land users' rights. Gradually the ownership became an object of a bigger state regulation restricting land owners and land users' rights for public ends.

There is a common trend to socializing land relationships and rental form of land using in the Western Europe and China. Citizens have the right to life interest and inheritable use of land patches. Legislation of Denmark, Germany, France, Spain, Switzerland, Italy and Norway sets maximum sizes of land concentration in legal entities and individuals' ownership. Such countries as Armenia, Georgia and Moldova have refused creating businesses and gave land to farmers. There is no land private ownership in Azerbaijan, Kirgizstan, Tajikistan and Uzbekistan. Lands there are given into permanent ownership by the state. Kazakhstan land masses are in state ownership. Land patches in this country are given into private ownership for housekeeping, gardening, and suburban household.

In Belarus citizens voting on nationwide referendum declared against land private ownership. Thus according to Belarus constitution the people own farming lands, lakes, rivers and forests. The state allows their using to citizens and enterprises having responsibility for their preservation and rational use of all natural resources. Agricultural enterprises are leaseholders or long-term land users. Private ownership is allowed only for household plots up to 3 ha.

There is no land private ownership in England, Denmark and Norway. In Israel land is also in state ownership. The state leases land for a small fee for common or individual usage for 49 years with the right of prolongation the term. In China land resources are in common ownership, and the people are considered to be their associate owner. 95% of tillable land given in rent is in state ownership. Households got their land patches on contracts terms during changing to family farming groups.

In Vietnam land is a nationwide ownership under government regulation. The government provides organizations, individuals, households with lands for 20 years term usage to grow non-perennial crops, and up to 50 years for perennial agriculture.

In the USA 25% of lands are in federal ownership. The government buys farmers' land back to make it state or local ownership, and then to lease it to major producers.

Countries having strong governmental influence on land market (the USA, Japan, Canada, and EU countries) get sufficient progress in the area of land using compared to those weakening governmental influence for land relationships regulating under of reforms implementing (Bulgaria, Rumania, Trans-Caucasian republics, Moldova etc.).

Ukrainian farming lands contain a major part of especially valuable lands (37,6% of the total area) [3]. The main farming area is situated on black earth and lands of black earth type (60% of tilled lands). More than 8% of the world black earth type lands are concentrated in Ukraine. Though excessive ploughness which is still the highest among the world developed countries coupled with their extensive usage, have led to their degradation, frustrating the process of soil formation, minimized regulated biochemical part in cultivated lands.

As it is known, land using productiveness is rather defined with effectiveness of its using in agriculture, than with the level of providing each citizen with lands, in particular with tilled lands. Thus in the USA 0,6 ha is occupied by croppers cultivated for foodstuff production per a citizen; 0,4 ha is occupied by technical crops; 0,8 ha is left for settlement and recreation. Tillage area per capita in Germany and Great Britain is only 0,12 ha; in Netherlands and Belgium – 0,14%. Although the mentioned countries not only supply their own needs in foodstuff, but export them in a great amount.

Considering overseas experience, it is useful to develop and to implement in Ukraine complex approach to using land resources, ensuring boost of scientific-technical progress in agrarian sphere. Effective system of land using should be formed.

Review of land relationships in other countries demonstrates the fact that each of them has distinctive

land relationships. They represent the system of social and state establishment and consequently their regulation political organizing.

Land private ownership and farming make the basis of land ownership in Western Europe. Though land private ownership further development in European countries is prevented by some unsolved problems, like creating new social farmers class on the basis of large landowning ruining; providing farmers' social security and independence so that they could freely dispose of their land; increasing productivity of agricultural enterprises by means of increasing farmers' interest in production development; providing farmers with opportunity of getting short-term and long-term loans including those on security of land owned; ensuring farmers' right to make independent decisions as for land using, rental it or conveyance by inheritance etc.

International experience testifies increasing in government influencing the development of market land relationships, which is evident in implementing a range of economic instruments contributing to lands concentration, forming steady land owning and land using. That's why institutional development of land legal relationship in agrarian area should define not only the main institutional element and object of legal relation those are land patches, having written their special legal objectiveness and providing their rational and highly effective using by means of adopting new institutional norms concerning land arrangement and lands protection, but consider farmers' public good and social effect of any transformations. Indeed the main assignment of a state and its institutes is increasing people's social standards of living and their welfare.

Institutional formation of a fully valid economical lands turnover in Ukraine, especially those of agrarian assignation, should be integrated and multi featured both in legal and social-economic and political aspects.

There is no purely independent land market and unlimited right for land private ownership in any country of the world. In the Eastern Europe countries where land reform was held at the end of the 20-th century, land market is still being established; special rules of land turnover are implemented here, a system of steady using of agricultural land using is being created. The biggest achievements in farming production have currently those countries having no land private ownership, among which are China and Israel. In Ukraine the third part of farming lands is used by its owners for their own entrepreneur activity [4].

Most countries have moratorium on land sale to foreigners. A part of existing highly effective models of land using and land arrangement in economically developed foreign countries and their unions was built taking into account experience of managing land resources, got in soviet times, as for planning and organizing the territory, rational use and protection the land on large territories, including and combining state, collective and personal interests in this sphere. Foreign countries experience and practice in the area of land resources management ought to be used in the process of improvement land resources management in Ukraine.

Conclusion. The conducted research testifies that land reform in Ukraine leads to a change in a land ownership form, contributes to solving problems of providing citizens with the land patches, introducing paid land using, creating conditions for developing land market. Herein land relationships are being changed, land reforms and land market regulatory basis is being formed.

Historical experience in land market relations development in Ukraine has demonstrated that even despite steady immemorial traditions, adopting ill-considered norms and laws had had negative social consequences. Considering potential risks, European countries have formed developed institutional conditions of land ownership. Customary institutional norms of state regulation specify not only land buying and selling, rental relations, but provide lands protection and their rational use.

The world experience confirms that land relationships and resources as an object of management are far more complicated system than commercial structures managing. And it's impossible combining entirely social and economic reasonability in the area of land relationships, taking into account state interests priority, though it is essential requirement of land resources state management.

REFERENCES:

1. Dankevich A.E. World Experience of Land Renting / A.E. Dankevich // *Economic Agriculture*. – 2007. – № 3. – P. 138.
2. Kvitka H. To Be Landowner / H. Kvitka // *Land News*. – 2013. – P.17 – 20.
3. Zayats V.M. Development of Agrarian Lands' Market: monograph / V.M. Zayats – K.: NNTSIAE, 2011. – 390 p.
4. Mihailova L.I. Euro-Economic Integration of Ukraine: the teaching textbook / L.I. Mihailova, N.V. Volchenko, T.S. Zinchuk, S.M. Kvasha. – K.: Educational Literature Centre, 2013. – 136 p.

УДК 620.92:00.67

Віктор Петрович Дубіщев, доктор економічних наук, професор. **Григорій Іванович Шарий**, кандидат економічних наук, доцент. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Світовий досвід земельних відносин.** Подано аналіз і узагальнення світового досвіду розвитку земельних відносин, зокрема щодо оцінювання землі сільськогосподарського призначення.

Аналіз такого досвіду та його використання в Україні передбачає формування умов ефективних земельних відносин. Ураховано той факт, що найбільшу цінність для нас має досвід розвитку земельних відносин саме в тих країнах, де ринок земель працює давно й успішно розвивається (США, Велика Британія, Німеччина, Франція тощо). Але не менший інтерес викликають питання становлення ринку земель і їхнього оцінювання в країнах колишнього соціалістичного табору (насамперед у Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині). Наприклад, в Угорщині покупцями земельної ділянки можуть бути лише громадянин країни та держава в особі Національного земельного фонду. Головним же завданням збереження й відновлення природних ресурсів у США для всіх учасників цього процесу є забезпечення значно кращого рівня використання ґрунтів, води, повітря і біорізноманіття. Реалізація цього завдання базується на використанні двох основних підходів: ринкового та партнерського. Застосування ринкового підходу полягає в імплементації ринкових принципів і механізмів здійснення охорони, що передбачає чітко визначену систему прав власності та використання ринково-орієнтованих інструментів, включаючи надання державою компенсацій, пільг, виплат і кредитів власникам земель для мінімізації негативних екстерналій у навколишньому природному середовищі. Принцип партнерства визначає широке залучення основних учасників цього процесу до охорони земель, а саме - фермерів, власників земель та землекористувачів; урядових агенцій у сфері охорони природного середовища; спеціальних локальних утворень, так званих районів охорони ґрунтів і природних ресурсів, їхніх асоціацій, а також коледжів, університетів, громадських організацій, земельних трастів тощо. У США 40% земельного фонду належить уряду, у цій частині орні землі відсутні. Основна частина земельного фонду уряду США складають військові полігони, парки та вільні землі. У США іноземцям дозволено мати землю в приватній власності. Із всього земельного фонду США 1% сільськогосподарських земель належить іноземцям.

Проведений аналіз свідчить, що земельна реформа в Україні приводить до зміни форм власності на землю, сприяє розв'язанню проблем забезпечення громадян земельними ділянками, введенню платності землекористування, створенню передумов для розвитку ринку землі. При цьому змінюються земельні відносини, формується нормативно-правова база земельної реформи та ринку землі.

Історичний досвід розвитку ринкових земельних відносин в Україні показав, що навіть усупереч стійким споконвічним традиціям прийняття не виважених норм і законів мали негативні соціальні наслідки. Ураховуючи наявні ризики, країни Європи сформували розвинені інституційні умови власності на землю. Загальноприйнятні інституційні норми державного регулювання регламентують не тільки купівлю-продаж земель, орендні відносини, але й забезпечують охорону земель та їхнє раціональне використання.

Світовий досвід підтверджує, що земельні відносини і ресурси як об'єкт управління є значно складнішою системою, ніж управління комерційними структурами. А поєднати, враховуючи пріоритетність державних інтересів, соціальну та економічну доцільність у галузі земельних відносин повністю неможливо, але це необхідна умова державного управління земельними ресурсами.

Ключові слова: земельні відносини, оцінка землі, ринок землі, рента, оренда землі, рентні платежі.

UDC 620.92: 00.67

Victor Dubischev, DSc, Professor. **Grigori Shary**, Phd. Associate Professor. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **World experience of land relations.** The given article represents analyzing and evaluating world experience in land relations development including rural appraising. The analyses of the mentioned experience and its implementation in Ukraine provide effective land relations formation.

Key words: land relations, land assessment, land market, rent, land rentals.

УДК 620.92:00.67

Виктор Петрович Дубищев, доктор экономических наук, профессор. **Григорий Иванович Шарий**, кандидат экономических наук, доцент. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Мировой опыт земельных отношений.** Представлены анализ и обобщение мирового опыта развития земельных отношений, в частности в оценке земли сельскохозяйственного назначения. Анализ данного опыта и его использования в Украине предусматривает формирование условий эффективных земельных отношений.

Ключевые слова: земельные отношения, оценка земли, рынок земли, рента, аренда земли, рентные платежи.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.02:336.22(477)

ФІНАНСОВІ ІНСТИТУТИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

З.С. Варналій*, доктор економічних наук, професор.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

*vzs1955@gmail.com

© Варналій З.С., 2016.

Стаття отримана редакцією 05.09.2016 р.

Вступ. Проблема забезпечення конкурентоспроможності для України актуалізувалась упродовж усіх років незалежності. Особливо останнім часом, що пов'язано з виходом країни на світовий ринок і її включенням у глобалізаційні процеси, що супроводжуються загостренням суперництва з боку іноземних конкурентів та іншими ризиками, спричиненими глобалізацією. Зміцнення конкурентоспроможності економіки України об'єктивно вимагає розвинутого й ефективно діючого фінансового ринку. Велике значення в процесі становлення, функціонування та розвитку фінансового ринку будь-якої країни мають фінансові інститути.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку фінансової науки проводиться чимало наукових досліджень, мета яких – установлення взаємозв'язків між процесами, що відбуваються на фінансовому ринку. Проблема наукового вивчення фінансового ринку в сучасних умовах господарювання, встановлення ролі та місця фінансових інститутів набуває все більшого сенсу, а відтак і актуальності. Це насамперед важливо з огляду на існування уніфікованих підходів до розуміння цієї економічної категорії [1, с. 77]. Передусім, необхідно визначити основні методологічні поняття, пов'язані з фінансовим ринком, та ролі в його розвитку фінансових інститутів. Саме цим аспектам і присвячені наукові праці М.В. Бормотової та Г.В. Лаптії [1], Лоренса Дж. Гітмана, Майка Д. Джонка [3], І. С. Меньшикова [5], В. М. Опаріна [6], О. О. Пересади [7], В.П. Попкова й В.П. Семенова [9], В. Л. Смагіна [10], О. Ю. Смолянської [11], А. А. Суєтіна [12], В. П. Унінець-Ходаківської [13], В. М. Шелудько [14], І.О. Школьник [15] та інших.

Водночас питання розвитку сучасного фінансового ринку України в контексті ролі й значення у цьому фінансових інститутів вивчено недостатньо, вони потребують додаткового дослідження.

Постановка завдання. Головна мета статті полягає у розкритті сутності, ролі та значення фінансових інститутів у розвитку сучасного фінансового ринку України в умовах глобалізаційних процесів.

Основний матеріал і результати. Фінансовий ринок є важливою складовою ринкової економіки, оскільки саме за його допомогою відбувається перерозподіл тимчасово вільних фінансових ресурсів між основними секторами економіки країни. Необхідно зазначити, що в країнах з перехідною економікою фінансові ринки є досить слабо розвиненими через цілий ряд причин, а саме: у цих країнах невисокий рівень виробництва, невелика частка ВВП у розрахунку на душу населення, слабкий приватний сектор, недостатньо розвинена економічна інфраструктура, приховане безробіття, значні темпи інфляції, величезні обсяги «тіньової» економіки, політична нестабільність [15, с. 319].

Незважаючи на те, що багато дослідників пропонують власні трактування, водночас серед них складно виділити універсальне визначення фінансового ринку. На сьогодні в економічній літературі відсутня єдина концепція трактування категорії фінансового ринку [1]. У зарубіжній і вітчизняній

науковій літературі існує велика кількість визначень поняття «фінансовий ринок», подекуди суперечливих, що підтверджує складність цієї категорії та її недостатню вивченість. Так, визначення, запропоноване Л.Дж. Гітманом і М.Д. Джонком, зводить поняття фінансового ринку до «механізму, що об'єднує тих, хто пропонує фінансові ресурси тим, хто їх шукає для укладання угод, як правило, за допомогою посередників, таких як фондові біржі» [3, с. 15]. Такий підхід ототожнює фінансовий ринок з біржовим ринком цінних паперів, як і визначення І.С. Меншикова: «ринок, де здійснюється організована торгівля цінними паперами» [5, с. 49]. Таким чином, до фінансового ринку не відносять не тільки неорганізовану торгівлю на позабіржовому ринку, але й інші сегменти фінансового ринку.

Цікавим є визначення поняття «фінансовий ринок», запропоноване В.П. Попковим і В.П. Семеновим: «Фінансовий ринок є організованою або неформальною системою торгівлі фінансовими інструментами. На цьому ринку відбувається обмін грошима, надання кредиту і мобілізація капіталу. Основну роль тут відіграють фінансові інститути, що направляють потоки грошових коштів від власників до позичальників. Товаром виступають власне гроші й цінні папери. Фінансовий ринок, таким чином, призначений для встановлення безпосередніх контактів між покупцями і продавцями фінансових ресурсів» [9, с. 138]. У визначенні Всесвітнього банку «фінансовий ринок – це грошовий ринок та ринок капіталів, які різняться за терміновістю фінансових інструментів» [16]. Аналогічний підхід міститься і в оцінках А.А. Суєтіна, котрий також визначає фінансовий ринок як «ринок для обміну капіталами та кредитами, включаючи грошові ринки і ринки капіталів» [12].

В основі більшості визначень фінансового ринку лежать або його розподільна функція як механізму акумулювання й руху коштів, або об'єкти ринку як безпосередньо, фінансові активи, послуги чи інструменти, так і будь-який критерій сегментації – гроші або капітал. Розуміння фінансового ринку виключно як фондового, безумовно, є занадто вузьким.

Вітчизняні вчені також займаються вивченням проблем функціонування фінансового ринку, але існують розбіжності в трактуванні самого поняття фінансового ринку. Аналіз точок зору науковців свідчить, що переважає точка зору, завдяки якій фінансовий ринок розглядається як економічні відносини, суб'єктами котрих виступають держава, а також фінансові посередники, які на стабільній, упорядкованій основі забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів серед учасників ринку, і ті суб'єкти, котрі бажають передати в користування вільні фінансові ресурси. Так, зокрема, О.О. Пересада пропонує визначати фінансовий ринок як «... місце, де громадяни й організації, які хочуть узяти гроші в борг, зустрічаються з тими, у кого є зайві гроші» [7, с. 16 – 18]. Професор В.М. Опарін доводить, що «фінансовий ринок – це сукупність обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних з процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та фінансової діяльності» [6, с. 122].

У свою чергу В.П. Унінець-Ходаківська та В.В. Беляєв стверджують, що «фінансовий ринок – це саморегулююча система ринків, де концентрується попит і пропозиція на різні фінансові активи та послуги, що пов'язані з придбанням активів; це сфера економічних відносин між суб'єктами ринку в процесі формування та реалізації попиту і пропозиції фінансових активів» [13, с. 13]. В.М. Шелудько пропонує таке визначення: «фінансовий ринок являє собою систему економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів» [14, с. 18]. У той же час, В.Л. Смагін дає власне визначення сутності механізму розвитку фінансового ринку, що розглядається ним як «комплекс взаємозв'язаних заходів еволюційного характеру, що реалізуються в рамках самоорганізації фінансового ринку і політики держави щодо його регулювання» [10, с. 5].

На нашу думку, фінансовий ринок як економічна категорія – це система фінансово-економічних відносин між державою, підприємствами, населенням (громадянами) з приводу накопичення, споживання та перерозподілу фінансових ресурсів на основі повної економічної самостійності й механізму саморегуляції ринкової економіки.

З організаційної точки зору фінансовий ринок можна розглядати як сукупність фінансових інститутів, економічних суб'єктів, що здійснюють емісію, купівлю і продаж фінансових інструментів. Кожний фінансовий інститут наділений певними повноваженнями з ведення тих чи інших операцій з конкретним набором фінансових інструментів.

У цьому контексті важко не погодитися з О.Ю. Смолянською, яка ідентифікує фінансовий ринок з «механізмом нагромадження та перерозподілу фінансових ресурсів країни; організованою або неформальною системою торгівлі фінансовими інструментами, основну роль в якій відіграють фінансові інститути, які направляють потоки грошових коштів від власників до позичальників» [11, с. 17 – 19].

Саме на ролі та значенні фінансових інститутів у процесі функціонування й розвитку фінансового ринку України ми робимо наголос у цій статті.

Фінансові інститути – це установи різних форм власності (юридичні особи), основна діяльність яких пов'язана зі становленням, функціонуванням і розвитком фінансового ринку, а також з формуванням (емісією) власних фінансових зобов'язань, з одного боку, та з придбанням чужих фінансових зобов'язань (тобто зі створенням фінансових вимог) – з іншого.

Можна виділити три основні групи фінансових інститутів: фінансові посередники; міжнародні фінансові інститути; фінансові інститути-регулятори [2].

Важливою складовою фінансових інститутів, що відіграють велику роль у розвитку фінансового ринку України, є фінансові посередники. Що стосується фінансових посередників, то їх можна розподілити на чотири групи: фінансові установи депозитного типу, договірні ощадні установи, інвестиційні фонди та інші фінансові організації.

Аналізуючи роль і значення фінансових посередників та організацій, що забезпечують функціонування й розвиток фінансового ринку, слід зазначити, що однією з основних об'єктивних причин поглиблення у 2014 – 2015 роках тривалої економічної кризи в Україні, зростання темпів падіння промислового виробництва, які, за повідомленням Державної служби статистики України, за підсумками 2015 року склали 13,46%, випуск продукції металургійної промисловості зменшився на 16,4%, хімічної – на 15,9%, машинобудівної – на 14,6 %, добувної – на 14,5% (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО) [4], є досягнення критичного рівня старіння виробничого капіталу, що накопичувалося десятиліттями.

Сьогодні 90% вітчизняних підприємств на світовому ринку неспроможні скласти конкуренцію іноземним компаніям через технологічну застарілість виробництв традиційної економіки, яка накопичувалася десятиліттями й так і не подолана у зв'язку з відсутністю ринкової конкуренції та бюрократичним протекціонізмом щодо великих підприємств, критично великим зношенням фондів. Подолати нинішню економічну кризу можна лише на основі інноваційно-технологічної модернізації національного господарства. А тому головним завданням, що потребує першочергового розв'язання в процесі створення конкурентоспроможної економіки й розвитку фінансового ринку, є зацікавлення власників українських підприємств в інноваційно-технологічній модернізації та забезпечення фінансування цього процесу.

З метою подальшого розвитку фінансового ринку України необхідно активно використовувати комплекс заходів щодо активізації фінансових посередників, зокрема мова йде про сприяння розвитку вітчизняного бізнесу, впровадженню інновацій тощо. Це передбачає серед іншого, розроблення ефективних заходів, що забезпечать успішне фінансування інноваційних змін і заохочення довгострокового вкладення капіталу, для чого НБУ потрібно стимулювати участь комерційних банків у довгостроковому кредитуванні інноваційних проектів стратегічно важливих для вітчизняної економіки підприємств через: зниження рівня відсоткових ставок за банківськими кредитами; зменшення норми обов'язкового резервування ресурсів для банків, які здійснюють операції інноваційного кредитування; дозвіл комерційним банкам, котрі залучають під фінансування інновацій вільно конвертовану валюту, формувати обов'язкові резерви у цій же валюті; стимулювання створення спеціалізованих інноваційних банків та інвестиційних фондів (зокрема, венчурних) довгострокового кредитування інноваційної діяльності; запровадження гнучкої форми поєднання капіталів комерційних банків і підприємств через створення інститутів спільного інвестування; зниження ставки оподаткування для банків, які фінансують інноваційні центри на правах пайової участі, на ту частку прибутку, що спрямовується ними на фінансування інноваційних проектів; упровадження державних гарантій щодо стратегічного фінансування інноваційних розробок; активне застосування поруч із традиційними банківськими технологіями – кредитами нетрадиційних способів фінансування інноваційних проектів, приміром франчайзингу, лізингу, факторингу, форфейтингу.

Також слід стимулювати розвиток вітчизняними банками такої форми інноваційного інвестування, як проектне фінансування, основою якого є майбутній прибуток від діяльності об'єкта (на відміну від таких критеріїв, як баланс і надані позичальником гарантії, що використовуються при класичному кредитуванні бізнесу). Стимулювати активну участь банків у реалізації таких проектів держава може проведенням тендерів на постачання техніки й устаткування тощо.

Важливе місце в розвитку фінансового ринку України мають міжнародні фінансові інститути – це економічні організації, створені на основі міждержавних угод для регулювання міжнародних

валютних та фінансово-кредитних відносин з метою стабілізації як світової економіки, так і окремих національних економік, або економік субрегіональних утворень.

Процес розвитку міжнародних валютно-кредитних відносин історично характеризувався створенням розгалуженої інституціональної структури, до складу якої входять як глобальні (універсальні) міжнародні фінансові інститути (МФІ): Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК) тощо, так і регіональні валютно-кредитні та фінансові інститути: Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Азіатський банк розвитку (АзБР) тощо. Особливе місце займає співпраця з МФІ в економіці країн, що переходять від адміністративних до ринкових відносин. У таких умовах управлінський досвід міжнародних фінансових організацій є досить корисним для урядів цих країн. До таких країн належить і Україна. Накопичений досвід співпраці України з МФІ свідчить про необхідність формування нового підходу до розуміння ролі міжнародної допомоги та ресурсів МФІ як взаємодоповнюючих інструментів реалізації державної політики міжнародної інтеграції України, забезпечення інтересів держави на світовому ринку.

Головними проблемами при реалізації проектів МФІ в Україні є: недосконале законодавство та нормативна база стосовно процедури набуття чинності угодами про надання позики; недостатньо якісна діяльність державних інститутів, відповідальних за реалізацію проектів МФІ в Україні тощо.

У сучасних умовах проблемними питаннями співробітництва України з МФІ залишаються: стан інвестиційного середовища – на сьогодні обсяги іноземних інвестицій в Україні є надзвичайно низькими; недостатня ефективність активів МФІ в Україні. Досвід взаємодії України з міжнародними інституціями підтверджує необхідність суттєвого вдосконалення її форм та механізмів. Необхідно зазначити, що засади співробітництва України з МФІ мають бути розширені в рамках запровадження нових процедур підготовки та реалізації проектів економічного і соціального розвитку країни.

Основною метою спільних з МФІ програм є створення умов для сталого економічного зростання за рахунок санації системи державних фінансів. Усе це має сприяти: вивільненню внутрішніх фінансових ресурсів для інвестування в реальну економіку, щоб уникнути її поглинання бюджетним дефіцитом, який виник унаслідок низької ефективності економічної системи країни; збільшення рівня тінізації економіки та корупції; створенню сприятливих умов для припливу прямих інвестицій, тобто не короткострокових спекулятивних, а довгострокових стратегічних інвесторів, що, зрештою, має привести до подальшого розвитку фінансового ринку України.

Не менш важливу роль у розвитку фінансового ринку України відіграють фінансові інститути-регулятори – державні установи, які забезпечують виконання функцій фінансового ринку та фінансового макрорегулювання національної економіки, сприяють (повинні сприяти) забезпеченню та зміцненню її конкурентоспроможності.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну фінансову та бюджетну політику, державну політику у сфері організації й контролю за виготовленням цінних паперів, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, формування єдиної державної податкової, митної політики, є Міністерство фінансів України [8]. Важливий аспект державного управління у сфері фінансів – взаємодія та погодження дій усіх ланок системи державних фінансів. Недоліки, які є в одній сфері неминуче негативно впливатимуть і на інші елементи системи, особливо це стосується роботи Міністерства фінансів України. На сьогодні можна виділити такі питання його функціонування, що характеризують проблеми державної влади в Україні в цілому: неефективна система взаємодії органів державної влади на центральному, регіональному й місцевому рівнях; недосконала система державної та муніципальної служби; недостатнє використання в діяльності органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування принципів відкритості та прозорості й механізму електронного урядування; високий ступінь корупції та тіньової економіки тощо.

Особливим центральним органом державного управління, основна функція якого полягає в забезпеченні стабільності грошової одиниці України, є Національний банк України (НБУ). У своїй діяльності він стикається з проблемами підвищення ефективності державного регулювання банківської системи та пошуку відповідей на виклики, що постають у зв'язку з: недосконалою системою фінансового оздоровлення комерційних банків; значною девальвацією національної грошової одиниці; неефективною політикою управління золотовалютними резервами та використання валютних інтервенцій; значним збільшенням обсягу грошової маси в обігу через

ліквідацію понад 80 комерційних банків і виплат з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; неефективною політикою облікової ставки, що не призводить до ревальвації національної валюти; необхідністю переходу до системи постійного контролю ліквідності; переважним використанням адміністративних, а не економічних методів; низьким рівнем капіталізації комерційних банків; високою концентрацією капіталу в групі найбільших банків; високими обсягами операцій з пов'язаними особами; розкручуванням інфляційної спіралі, у тому числі через недовіру до банків та інфляційні очікування населення.

Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику й державну політику у сфері державної митної справи, є Державна фіскальна служба України. Аналіз системи оподаткування в країні засвідчує, що вона є недосконалою, стримує потенціал підвищення ділової активності та значно знижує конкурентоспроможність національної економіки. Основними проблемами в цій сфері є такі: складна, надто зарегульована система адміністрування податків; надмірне й неефективне податкове навантаження; завищені планові показники податкових надходжень, стягнення штрафів і пені; фіскальна спрямованість податкової та митної політики; подвійний облік; високий ступінь тінізації економіки; недосконалий механізм митно-тарифного регулювання, що не дає можливості оперативно реагувати на зміни кон'юнктури світового ринку й структури економіки в Україні.

Казначейство України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів. У казначейській системі також є ряд проблем, які, з одного боку, зумовлені недосконалістю державного управління в цілому, з іншого – вадами самої Казначейської служби. Зокрема: неефективне управління державними ресурсами, що зумовлює нераціональні запозичення для покриття касових розривів; втрати від невикористання тимчасово вільних державних фінансових ресурсів; неоперативне проведення операцій з державними коштами, що ускладнює фінансові відносини між суб'єктами державної та недержавної форм власності; недосконалості автоматизованої системи «Казна».

Рахункова палата України є постійно діючим органом контролю за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням. Що стосується національних органів фінансового контролю, то слід зазначити, що вони не функціонують як єдина система, відзначається неузгодженість роботи окремих її складових, брак належної координації та співпраці, зумовлений і відсутністю єдиної для всіх органів державної влади (в частині інформації, котра може бути відкритою для тих чи інших державних служб) інформаційної бази. Рахункова палата у своїй діяльності також стикається з рядом проблем, головними з яких є: недостатній рівень незалежності та неповний спектр повноважень; недосконале нормативно-правове забезпечення, відсутність законодавчого закріплення основних термінів і понять, основ функціонування єдиної системи контролю, узгодження між різними нормативно-правовими актами у сфері контролю; невизначеність основ здійснення контролю за державними корпораціями та корпораціями із часткою державної участі; неналежно ефективний контроль виконання рекомендацій Рахункової палати і недостатні можливості притягнення до відповідальності керівників державних установ у разі їх невиконання.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України, здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг. На нинішньому етапі розвитку фондового ринку України, зважаючи на його недосконалість і неефективність, можна зробити висновок про наявність інституційних проблем, подолання яких перебуває в компетенції Нацкомфінпослуг та інших органів державної влади, а саме: недосконала законодавча база регулювання відносин суб'єктів господарювання, що взаємодіють на фондовій біржі, зокрема для захисту інтересів інвестора; нерозвиненість мережі фондових бірж, а також системи інститутів недержавних інвестиційних фондів, страхових компаній та інститутів спільного інвестування; несвоєчасне й неповне висвітлення інформації про діяльність емітентів; незадовільний рівень інформованості населення про діяльність фондового ринку, що призводить до незначної активності фізичних осіб на фондовій біржі; низький рівень специфікації прав власності, що зумовлює численні корпоративні конфлікти; слабкий захист прав акціонерів, зокрема міноритарних власників; низька здатність фондового ринку до залучення максимальної кількості коштів при первинному публічному розміщенні акцій і складна процедура для розміщення за кордоном.

Підсумовуючи, слід наголосити, що загальною проблемою всіх фінансових інститутів-регуляторів України є незадовільний рівень взаємодії та координації з іншими органами державної

влади, а також недостатня прозорість і відкритість інформації про їх діяльність. У нормативних актах, що регулюють функціонування державних органів, як правило, установлюється порядок підзвітності та підпорядкування іншим органам влади, а також можливість взаємодії з ними, проте реальних механізмів ефективної комунікації й координації немає.

Висновки. Фінансовий ринок виконує надзвичайно важливі функції в ринковій економіці. Він є структурою, що забезпечує для фінансів суб'єктів господарювання, які є базовою сферою фінансової системи. Призначення фінансового ринку полягає в забезпеченні підприємствам належних умов для залучення необхідних коштів і продажу тимчасово вільних ресурсів. Фінансовий ринок є складовою сферою фінансової системи тільки в умовах розвиненої ринкової економіки, коли переважна частина фінансових ресурсів мобілізується суб'єктами підприємницької діяльності на засадах їх купівлі-продажу. По суті, це інфраструктура фінансової системи, яка забезпечує функціонування насамперед базової сфери – фінансів суб'єктів господарювання. З метою подальшого розвитку фінансового ринку України необхідно реалізувати комплекс заходів щодо активізації участі фінансових інститутів у сприянні розвитку вітчизняного бізнесу, підтримці наукових досліджень, упровадженні інновацій тощо. З іншого боку, реалізація низки інституційно-правових та організаційних заходів значною мірою сприятиме підвищенню ролі фінансових інститутів у розвитку фінансового ринку України на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бормотова М.В. Узагальнення існуючих наукових підходів щодо визначення сутності фінансових ринків / М.В. Бормотова, Г.В. Лаптії // Молодий вчений. – 2015. – № 6(21). – Ч. 1. – С. 77 – 81.
2. Варналій З.С. Фінансові інститути підтримки конкурентоспроможності економіки України / З.С. Варналій // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 1-2. – С. 40 – 49.
3. Гитман Лоренс Дж. Основы инвестирования: пер. с англ. / Лоренс Дж. Гитман, Майк Д. Джонс; пер. О.В. Буклемишев [и др], науч. ред. И. В. Ивашковская; Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации. – М.: Дело, 1999. – 991 с.
4. Економіка України за 2015 рік // Урядовий кур'єр, 6 лютого 2016 року, субота, № 24. – С. 12.
5. Меньшиков И.С. Финансовый анализ ценных бумаг: курс лекций / И.С. Меньшиков. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 360 с.
6. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): навчальний посібник / В.М.Опарін – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с.
7. Пересада А.А. Основы инвестиционной деятельности / А.А. Пересада. – К.: Либра, 1996. – 344 с.
8. Положення «Про міністерство фінансів України» від 20 серпня 2014 р. № 375 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF>. – ст. 1.
9. Попков В.П. Организация и финансирование инвестиций / В. П. Попков, В. П. Семенов. – СПб.: Питер, 2001.
10. Смагін В. Л. Фінансовий ринок в трансформаційній економіці: закономірності формування і розвитку: автореф. дис.... д-ра екон. наук / В.Л. Смагін. – К. : КНЕУ, 2010. – 35 с.
11. Смолянська О.Ю. Фінансовий ринок: навч. посібник / О.Ю. Смолянська. – К. : Центр учбової літератури, 2005. – 384 с.
12. Суэтин А.А. Наука о финансовых рынках: теория и практика / А.А. Суэтин // Финансы и кредит. – 2008. – № 25. – С. 6 – 10.
13. Унінець-Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: підручник / В.П. Унінець-Ходаківська, О.Л. Вихор, О.А. Лятамбор. – К. : Кондор, 2009. – 484 с.
14. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: навчальний посібник / В.М. Шелудько. – 2-ге вид., випр. і допов. – К.: Знання-Прес, 2003. – 535 с.
15. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія / І.О. Школьник. – Суми. ВВП «Мрія -1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
16. Glossary. Washington // The World Bank. – 1991. – P. 432.

UDC 336.02: 336.22 (477)

Varnalii Zakharii, Doctor of Economics, professor. Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Financial institutions and their significance in the development of modern financial market of Ukraine. The essence of financial institutions and their role and importance in the development of modern financial market of Ukraine. Defined financial market as an economic category - a system of financial and economic relations between the state, enterprises, public (citizens) on the storage, use and redistribution of financial resources in full economic independence and self-regulation mechanism of market economy. Highlight and revealed three main groups of financial institutions, financial intermediaries; international financial institutions; financial institutions regulators. It was concluded that to further development of the financial market of Ukraine in conditions of financial globalization must implement a set of measures to enhance the participation of financial institutions in promoting domestic business (in particular SME sector), support for research, innovation and more. On the other hand, the implementation of a number of institutional, legal and organizational measures greatly facilitate the role of financial institutions in the development of Ukraine's financial market today.

Keywords: finance, financial markets, financial institutions, financial intermediaries, international financial institutions, financial institutions, regulators, the financial system.

УДК 336.02:336.22(477)

Варналій Захарій Степанович, доктор економічних наук, професор. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. **Фінансові інститути та їх значення у розвитку сучасного фінансового ринку України.** Досліджено сутність фінансових інститутів, їх роль і значення у розвитку сучасного фінансового ринку України.

Ключові слова: фінанси, фінансовий ринок, фінансові інститути, фінансові посередники, міжнародні фінансові інститути, фінансові інститути-регулятори, фінансова система.

УДК 336.02: 336.22 (477)

Варналій Захарій Степанович, доктор економічних наук, професор. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. **Финансовые институты и их роль в развитии современного финансового рынка Украины.** Исследована сущность финансовых институтов, их роль и значение в развитии современного финансового рынка Украины.

Ключевые слова: финансы, финансовый рынок, финансовые институты, финансовые посредники, международные финансовые институты, финансовые институты-регуляторы, финансовая система.

UDC: 336.338

CREDIT MANAGEMENT IN UKRAINIAN AGRA-INDUSTRIAL COMPLEX IN MODERN MANAGEMENT CONDITIONS

**T.M. Bolgar*, D.Sc. (Economic). Y.S. Kostyrya, Master (Banking).
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University**

*orcid 0000 0001 8497 88 47

© Bolgar T.M., 2016.

© Kostyrya Y.S., 2016.

Стаття отримана редакцією 05.09.2016 р.

Introduction. The problems of the sufficient providing of agricultural enterprises and increase of efficiency of their use financial resources carry deep, scale and all-embracing character. Socio-economic nature of financial resources is characterized high mobility and permanent narrow-mindedness both on mikroekonomichnomu and on macroeconomic, levels. Instability of the financial providing of enterprises of agrarian sphere becomes complicated by influence of modern globalization processes. The outflow of foreign investments, instability of course of world currencies, narrow-mindedness of international credit resources, is created by the difficult terms of adaptation of finances of agrarians to the modern standards of functioning within the framework of the national and world financial system. Forming and use of financial resources of agricultural enterprises is in direct dependence on the features of agricultural production, which influence on organization of these processes, structure of sources, directions of the use, volumes and stability of receipt of financial resources. It is expedient to define such objective signs of rotation of financial resources the most substantial factors of influence in an agrarian sphere, as: seasonal differentiating of periods of realization of charges receipt of profits; protracted production cycle; presence earth property leasings relations; high riskiness functioning and subjective features of administrative influence are on the financial providing of subjects of menage (absence of effective mechanism of the extended recreation of the fixed assets; protracted crisis of non-payments; growth of debtor and creditor debt; unfavorable tax legislation and others like that).

Literature review. System transformation transformations of agrarian sector of economy in the conditions of instability and vagueness predetermine the necessity of adaptation of agricultural enterprises to the market environment. One of most sharp there is a problem of the resource providing of enterprises, foremost, financial. The state of material well-being resources (natural, material and immaterial, labour but other) is determined mainly financial possibilities of being in charge subject. The problem of ground of level and efficiency of support of agrarian sector of economy of Ukraine occupies a main place in scientific researches. Ponderable payment in development of methodological and methodical questions of the adopted aspects was done by such research workers, as L. O. Vdovenko [1], In. In. Zinovchuk [2], In. S. Krupskiy [3], In. M. Popov [4], A. V. Somyk [5] but other.

Raising of task. The aim of the article is a describing of suggestions in relation to the increase of level of providing of enterprises of agroindustrial complex of Ukraine financial resources by crediting. For achievement of the put purpose the methods of statistical supervisions, comparison, grouping are used, statistical methods of collection and treatment of information and system structural to the analysis. Receptions abstractly logical applied a method for theoretical generalizations and forming of conclusions.

Basic material and results. It is known that once upon a time Ukraine was an agrarian country. And for this reason agriculture was and remains one of major sectors of economy of country. So as agriculture is one of basic food industries, the state is interested in its stable development and profitability. From statistical data, diminishing of amount of operating domestic enterprises of agroindustrial complex registers in 2015 year (tabl.1).

Industry is given not enough financial resources, it has lack financing about 80 – 90 %. During last years began to put in an operation the state programs from support of agroindustrial complex of Ukraine which has positive results are certain.

Table 1

Amount of operating enterprises of agro-industrial complex Ukraini*

Enterprises of ACE	2012 y.	2013 y.	2014 y.	2015 y.
Business partner-ships	8235	8245	7750	7721
Private enterprises	4220	4095	3772	3627
co-operatives	848	809	674	596
Private farms	34035	34168	33084	32303
State enterprises	296	269	228	241
Enterprises of other types of business	1781	1460	691	891
Total	49415	49046	46199	45379

*it is made an author from data of sources [6]

One of major constituents of increase of efficiency of agrarian production there is the financial providing of enterprises of agro-industrial complex, including crediting, tax relations, sponsorship of agricultural commodity producers, insurance. Exactly these factors, after confession of international experts, on 80% form a market environment, which the civilized market can not exist without.

The priority of these components of the financial problems are lending, due to the specificity of agricultural production, which definitely affects credit relations and the essence of which is a long production cycle, providing increased loans industry, the need for credit in certain periods of the year and attracting credit resources the relatively long period. It is necessary to mark that agricultural enterprises by comparison to the enterprises of other industries are heavier to get access to the credit resources as a result of low profitability and unstable motion of cash on hand in agriculture, deficit of liquid guarantees, high interest rates, negligible quantity of branches of commercial banks, in rural locality.

For agrarian enterprises traditionally commercial jars, other establishments which allot credit in a money form, and suppliers by which resources are attracted in a financial form, come forward the basic suppliers of the adopted sources of financial resources. Attracting financial resources in the form of a variety of financial instruments (shares, bonds, certificates etc.) in domestic business practices used by agricultural enterprises is extremely rare [4].

By the most universal form of bringing in of loan capital money importance of which in the financial providing of industry is confirmed general growth of volumes of crediting (fig.1). It testifies to growth of trust of commercial banks to the agricultural producer as a grant to him iv and introduction of the various credit programs exactly for agrarian the sector of economy. Except for that, positively on growth of volumes of crediting influenced compensations of charges, which are related to payment of percents for using credits.

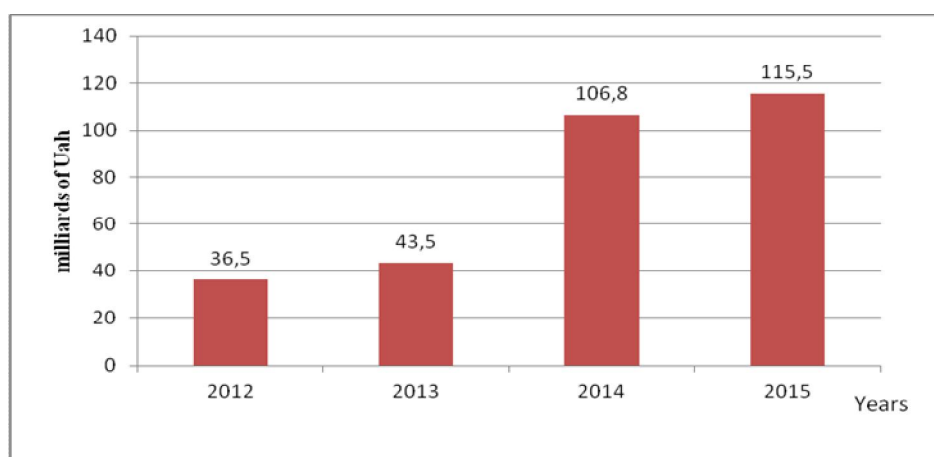

Fig. 1. Credits were given the enterprises of agro-industrial complex for period in 2012-2015 years*

*it is made an authors from data of sources [6, 9]

After the estimations of experts, the general requirement of industry in credits makes from 90 to 250 milliards of Uah, from them annual requirement in circulating assets 7 – 8 milliards of Uah, other part of facilities is needed on the update of capital assets. From statistical data of the National bank of Ukraine in 2015 year credits, given the enterprises of agroindustrial complex made about 115,5 milliards of Uah, that on 8,7 milliards of Uah more than in 2014 years. In 2013 years this index was 43, 5 milliards of Uah, that on 7,0

milliards of Uah more level of volume of crediting of 2012 [9]. So in 2014 and in 2015 the considerable increase of volumes of crediting of enterprises of agroindustrial complex, which is caused the states programs that simplify the credit system for an agroindustrial complex took place. Exactly these factors influenced on possibility of receipt of agroindustrial complex of long-term credits, the volume of which in 2015 year made 53,3 milliards of Uah which is 54, enterprises % from a general volume allotted credit. Interest rates under which credits were attracted by the domestic enterprises of agro-industrial complex in 2015 year the 22 – hh 24% annual averaged in national currency.

Thus, the need and the specific role of credit in the agricultural sector due to the specifics of the reproductive process, accelerates cash and material resources and improves the efficiency of financial and economic activity. Exactly through a credit as one of financial instruments of influence on the process of production it is possible to work out the problems of the financial providing of enterprises agrarian the sector of economy. A credit assists development of agricultural production, economy use of financial resources and money receipts, strengthening of economic connections, between all subsections of agro industrial complex, influences on the acceleration of circulating of facilities of enterprise [1]. The bank crediting of agrarian production is carried out state and commercial jars which operate on the basis of law of Ukraine «On jars and bank activity» [7].

Determined that at this stage of the credit relationship farms with commercial banks so their inherent trait as much subjectivity. It is caused participation in the process of crediting of other subjects which destroy these credit relations outside a micro level a «commercial bank is an agricultural enterprise». Such subjects are state structures – Ministry of Agrarian Policy and Provision, Government Treasury Service, Departments of Agriculture and Provision accountable to regional state administrations, Agrarian fund, which by virtue of the plenary powers given them are instrumental in the credit providing of agrarian sector of economy of Ukraine [5].

Development of credit co-operation acquires in the process of optimization of sourcings necessities of agricultural enterprises of important value, namely credit unions. By substantial advantages them among other financial credit establishments there is that they function on co-operative principles and protect financial interests of the members. In accordance with Law of Ukraine «About credit unions», a credit union is unprofitable organization, founded physical persons, trade unions, by their associations on co-operative principles with the purpose of satisfaction of necessities of its members in the mutual crediting and grant of financial services due to the incorporated money payments of members of credit union [8].

Distribution of credit unions in rural locality will be instrumental in the improvement of terms and quality of life of population, proper level of development of social infrastructure which plays an important role in forming of favourable environment on a village. As basic part of general requirements in the financial resources of producers of agricultural produce has seasonal character, that is why exactly credit unions give them possibility to plan the activity and return credit resources after realization of mine-out products. In this context, it is necessary to accent attention on importance of role of credit unions in financing of necessities of agricultural producers.

In terms of enhanced competition in the capital market promising area of non-bank lending to small and medium agribusiness could be the development of credit cooperation. The uniqueness of this form of association is that farmers serve both owners and users (clients) credit. So credit cooperative manages them, provides financial services exclusively to its members and acts only in their interest. Credit cooperatives activities carried out by the joint accumulation of temporarily free funds (personal savings) to mutual credit based on cooperative principles.

Subsequent development of agricultural credit co-operation will promote:

- to creation organizationally economic and social operating of mechanism of self-finance of small and middle agribusiness conditions;
- to providing of commodity producers and rural population by accessible credit resources;
- to expansion of spectrum of financial services which get rural communities. Activity of credit cooperative stores must be examined as the most adequate institutes form of accumulation of money of physical and legal persons and transformation of them in investment-resource potential for the necessities of agrarian sphere.

Such belong to well-known principles co-operation:

- it is the voluntarily membership opened;
- it is democratic control (one member of cooperative store is one voice);
- a ration capital of cooperative store is created only his cocks, a size of individual share must be limited, as well as dividends on the inlaid capital, if they are paid;

- the income of cooperative store is distributed between his cocks proportionally the volume of work, executed through a cooperative store;
- it is an anxiety about continuous education of members of cooperative store;
- it is honest business with a moderate risk;
- it is political and religious neutrality;
- cash payments;
- use of market prices [2].

Conclusions. Thus, harmonious combination of principles of co-operation in credit unions creates strong subsoil for their effective functioning. However, taking into account the modern socio-economic terms of conduct of business, deem it wise to create the necessary institutes providing for financial credit establishments of co-operative type, the important condition of subsequent development of which is: improvement normatively legal bases, where it is necessary expressly to regulate the duties of members of credit unions, and also protect rights and interests of their subjects, especially, producers of agricultural produce.

Consequently, the important aspect of subsequent development of credit unions is integration of them in an association with the purpose of accumulation of credit resources grant of high-quality credit services agricultural enterprises. The presence of the ramified system of credit unions in Ukraine will strengthen their competition with bank institutions which are sure the positive factor of forming of the financial credit system in relation to activation of co-operative motion in Ukraine.

Currently, in our view, requires a gradual shift from lending to agricultural enterprises as single isolated events to providing credit industry. This meant a complete system of interconnected elements providing flow of credit entities at market conditions, taking into account the objective characteristics of the industry. Such a system should have a credit infrastructure for service oriented agricultural enterprises and appropriate mechanisms of credit relationships with commercial banks and out of bank lending.

It is important to form the credit providing of agricultural commodity producers on market principles, but with the elements of government control as an integral system of crediting of agro-industrial production. It must foresee the following.

1. The bank crediting is introduction of mechanisms of stimulation of grant of secondary-I of long-term credits by commercial jars and other financial structures agricultural enterprises with the use of the State budget.

2. The outside banks crediting is expansion of the commercial crediting, stimulation of development of realization of agricultural produce, after forward contracts, use of tender form of maintenance of budgetary credits, development of mechanisms of microcredit.

3. Introduction of the mortgage crediting in security for earth with the really operating mechanism of its exception in the case of failure to return of credits.

4. Credit infrastructure – forming of the Agrarian bank and financially industrial groups with participation of commercial banks, conditioning for forming and functioning of guarantee financial and credit institutions.

5. Creation of credit cooperative stores and cooperative banks, and also development of credit unions, is on a village.

6. Mechanisms of guaranteing of returning of credits – organization of state registration of the real estate, development of evaluation and insurance activity, mortgage of property and, especially, lot lands, insurance of financial risks of commercial banks.

REFERENCES:

1. Vdovenko L.A. The Loan Provision Need for agricultural enterprises / L.A. Vdovenko // Bulletin of Chernivtsi trade and economic Institute. – 2011. – Vol. 2. – Part 1. – S. 94 – 98.
2. Zinovchuk, V.V. Organizational foundations of an agricultural cooperative / V.V. Zinovchuk. – [2nd ed., EXT. and Rev.]. – K.: Logos, 2001. – 380 p.
3. Krupski V.S. Possibilities of the state financial support of agriculture in Ukraine during the economic crisis / V.S. Krupski // Scientific Herald NLTU Ukraine. - 2009. - Vol. 19.11. - P. 184 – 188.
4. Popov V.M. the Modern features of financial support of agriculture / V.M. Popov [Electronic resource]. – Mode of access: [www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)...20.../27.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)...20.../27.pdf).
5. Somyk A.V. Credit relations of agricultural enterprises with commercial banks [Text]:thesis summary of PhD (Economics) 08.04.01 / A.V. Somyk; national scientific center «Institute of agrarian Economics» UAAS. – K., 2005. – P. 20

6. Statistical information [Electronic resource]/ State statistics service of Ukraine. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. About banks and banking: law of Ukraine adopted 07.12.2000 № 2121-III (amended) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/24/96-вр>.

8. About credit unions: law of Ukraine adopted in July 10, 2003 No. 1096-IV [Electronic resource] / access Mode: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012908.html.

9. Statistical information [Electronic resource]/ National Bank of Ukraine. – Mode of access: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

UDC: 336.338

Tetyana Bolgar, D.Sc.(Economics). **Yaroslav Kostirya**, master's degree of speciality «banking». Poltava National Technical Yuri Kondratyuka University. **Credit management in Ukrainian agro-industrial complex in modern management conditions**. In the article the state of crediting of enterprises of agroindustrial complex of Ukraine is analysed after 2012-2015 r.r. Certainly basic problems of crediting and suggestions are grounded in relation to the improvement of the credit providing of agricultural commodity producers.

Keywords: bank crediting, credit infrastructure, credit unions, enterprises of agroindustrial complex, favourable crediting, government control.

УДК: 336.338

Тетяна Миколаївна Болгар, доктор економічних наук. **Ярослав Сергійович Костира**, магістр спеціальності «Банківська справа». Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Управління кредитуванням в агропромисловому комплексі України в сучасних умовах господарювання**. У статті проаналізовано стан кредитування підприємств агропромислового комплексу України за 2012-2015 рр. Визначено основні проблеми кредитування та обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників.

Ключові слова: банківське кредитування, кредитна інфраструктура, кредитні спілки, підприємства агропромислового комплексу, пільгове кредитування, державне регулювання.

УДК: 336.338

Татьяна Николаевна Болгар, доктор экономических наук. **Ярослав Сергеевич Костыря**, магистр специальности «Банковское дело». Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Управление кредитованием агропромышленного комплекса Украины в современных условиях хозяйствования**. В статье проанализировано состояние кредитования предприятий агропромышленного комплекса Украины за 2012-2015 гг. Определены основные проблемы кредитования и обоснованы предложения по совершенствованию кредитного обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Ключевые слова: банковское кредитование, кредитная инфраструктура, кредитные союзы, предприятия агропромышленного комплекса, льготное кредитование, государственное регулирование.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

УДК 379.5:37.035.6

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ – СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (соціально-економічні аспекти)

**О.В. Гаращук, доктор економічних наук, професор,
Державна інспекція навчальних закладів України.
В.І. Куценко, доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»**

© Гаращук О.В., 2016.

© Куценко В.І., 2016.

Стаття отримана редакцією 06.09.2016 р.

Україні випала роль міняти світ.

Б. Гаврилишин

Освіта без виховання – це тіло без душі

Г. Ващенко

Вступ. В умовах постіндустріального, інформаційного суспільства майбутнє країни визначається не сировинними ресурсами і не лише інтелектуальним потенціалом, рівнем розвитку науки, високих технологій, але й патріотизмом громадян країни. Як засвідчує світовий досвід, саме висококваліфіковані фахівці, патріоти своєї країни, підготовку яких здійснюють перш за все вищі навчальні заклади, забезпечують соціально-економічний розвиток, добробут населення. Патріотизм (від «patris») – слово грецького походження, що в перекладі означає «батьківщина», «вітчизна». До речі, вперше воно з'явилося в період Великої французької революції (1788–1793 рр.). Патріотами себе називали борці за народ, захисники республіки. Іншими словами, патріотизм – це соціально-історичне явище, це відповідальність за народ, це найвище моральне почуття. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «патріотизм» визначається як «любов до Батьківщини, до свого народу», а «патріот» як той, «хто любить свою Батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги» [2].

Нині в Україні, на жаль, патріотичне виховання не відповідає реальним потребам. Це підтверджує багато фактів. Зокрема, за даними Центру Разумкова, серед молоді у віці 18–29 років показник готовності до еміграції перевищує 50%, у віці 30–39 років – 42%. Серед студентської молоді кількість тих, хто виїжджає на навчання в інші країни, значно перевищує кількість тих, хто приїжджає на навчання в Україну. Це свідчить про те, що та частина населення, від якої залежить майбутнє України, допускає для себе можливість еміграції [15].

У таких умовах україн важливо, щоб національно-патріотичне виховання в Україні стало складовою національної безпеки. Адже саме високий рівень патріотизму населення здатний забезпечити соціально-економічну стабільність та гідне місце країни в цивілізованому світі. Це й обумовлює актуальність теми дослідження.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Проблеми патріотичного виховання не залишилися поза увагою багатьох дослідників. Достатньо зазначити, що першооснови патріотизму були закладені ще в легендах, міфах, народних піснях. Феноменом патріотизму в Україні можна назвати виховання, яке було характерним для запорізьких козаків. На сучасному етапі розвитку суспільства значна увага патріотичному вихованню приділена в роботах А. Абрамова, А. Балашова, Б. Бенедіктова, В. Болотова, В. Гаврилюка, М. Єшеєва, А. Казакова, А. Кенсіна, П. Кононенка, Л. Крицької, В. Кузя, Х. Лавіна, В. Маленкова, В. Мукомеля, Р. Немова, В. Полюшкевича, Ю. Руденка, А. Саніної, Н. Смірнкової, Е. Стауба, І. Харламова, Р. Шатца, П. Щербаня, І. Ярмакєєва та багатьох інших.

Відомі педагоги К. Ушинський, В. Сухомлинський цій проблемі приділяли особливо велику увагу. Так, К. Ушинський вважав, що основним завданням молоді є виховання на засадах патріотизму. Воно (виховання), на його думку, має бути національним, ґрунтуватися на народних засадах, інтелектуальному і трудовому досвіді народу, його культурі та духовності [14].

Близьким до цього було і визначення патріотичного виховання, на якому наполягав В. Сухомлинський. Він стверджував, що його доцільно здійснювати на загальнолюдських і національних цінностях, зокрема таких, як любов до рідної землі, до Батьківщини, до рідної мови, до праці на благо свого народу [12].

Проблеми патріотичного виховання і В. Сухомлинський і К. Ушинський пов'язували з вихованням у молоді готовності до активної праці, до поліпшення соціально-економічного стану в країні. Проте в більшості опублікованих робіт ще недостатньо уваги приділено системності в патріотичному вихованні на всіх рівнях освітнього процесу, подоланню факторів, які негативно впливають на забезпечення конструктивного виховання патріотизму. В опублікованих дослідженнях поза увагою залишаються питання соціально-економічних аспектів патріотичного виховання.

Мета та завдання статті. Метою є аналіз та оцінка стану патріотичного виховання серед української молоді й обґрунтування парадигми його подальшого розвитку як соціально-економічного імперативу.

Основний матеріал і результати. Нинішня соціально-економічна ситуація в Україні передбачає необхідність посилення виховання перш за все серед молоді тих ідеалів та норм соціальної поведінки, які сприяли б формуванню відповідального ставлення кожної молодої людини до своїх громадських обов'язків, стимулювали б відчуття причетності до подолання соціально-економічних негараздів, до оновлення України й сприяли б підвищенню її конкурентоспроможності. Адже наразі наша країна за показником конкурентоспроможності має досить низький рівень (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка показника рейтингу міжнародної конкурентоспроможності
(індекс конкурентоспроможності)**

Країна	2005 р.	2007 р.	2009 р.	2011 р.	2013 р.	2015 р.
Україна	84	73	72	82	73	76
Казахстан	61	61	66	72	51	50
Росія	75	58	51	66	67	53
Латвія	44	45	54	64	55	42
Литва	43	38	44	44	45	41
Естонія	-	27	32	33	34	30

Джерело: [18].

Як видно з табл. 1, серед вищезазначених країн Україна має найнижчий індекс конкурентоспроможності. Низькими продовжують залишатись і основні показники соціально-економічного розвитку нашої країни (табл. 2).

Таблиця 2

Основні соціально-економічні показники України, 2015 р. до 2014 р., %

Країна	Валовий внутрішній продукт (ВВП)	Промислова продукція	Продукція сільського господарства	Інвестиції в основний капітал
Україна	92,8	86,6	95,2	94,0
Білорусь	96,1	93,4	97,2	84,8

Джерело: [7].

Дані таблиці 2 свідчать про подальше зниження вищезазначених показників (ВВП, обсяг промислової продукції, сільського господарства та інвестицій в основний капітал), які в переважній більшості є значно нижчими, ніж навіть у сусідній Білорусії.

У такій економічній і соціальній ситуації в Україні надзвичайно актуальною залишається проблема розроблення парадигми національно-патріотичного виховання. Як свідчить статистика, останнім часом становище молоді в українському суспільстві різко погіршилося, знизилась адаптаційні можливості соціуму, освіти, посилюються негативні тенденції в міжнародних відносинах. Як уже зазначалося вище, значна частина випускників українських вишів їде навчатися і працювати до інших країн, тим самим поповнюючи не лише інтелектуальний, але й економічний потенціал країни, куди виїжджає. Експерти стверджують, що кожний прибулий, скажімо, до США висококваліфікований фахівець збагачує цю країну на 20 – 28 тис. доларів США. Зрозуміло, що в нинішніх умовах патріотичним вихованням має бути охоплено все населення країни, в першу чергу це мають бути діти, підлітки, молодь. Фахівці стверджують, що патріотизм є суттєвим показником розвитку особистості. Ознакою патріотичної поведінки людини, як стверджують експерти, є відсутність при цьому в неї матеріальних мотивів. А це пов'язано з духовністю особи, зі знаннями, якими володіє та чи інша молода людина.

Тому вкрай важливою умовою виховання особистості патріота є організація активної діяльності щодо поповнення нею своїх знань. На успішність виховання патріотизму в навчальному закладі, на думку А. Петровського, впливають такі чинники:

- особистісні, тобто ті, що визначаються структурою особистості людини – це інтереси людини, її світогляд, її відношення до суспільства;
- внутрішні, які визначають структуру потреби людини. До них автор відносить об'єктивно пізнавальні соціальні бажання приносити користь суспільству, досягнути високого рівня суспільних цінностей;
- зовнішні чинники визначаються структурою суспільних умов життєдіяльності людини. До зовнішніх чинників А. Петровський відносить ті вимоги, що ставляться суспільством до своїх членів, певні очікування – об'єктивні умови діяльності, наявне оточуюче людину середовище [3].

Патріотизм – це, як зазначалося вище, перш за все любов до Батьківщини, до своєї країни. Для досягнення цього у навчальних закладах, у першу чергу у вишах, необхідно забезпечити процес озброєння студентів знаннями, націленими на усвідомлення й оволодіння основними поняттями, пов'язаними з вихованням патріотизму, формуванням відповідної доказової бази.

Розвиток інтелектуальних здібностей людини – важливої складової патріотичного виховання – пов'язаний з формуванням почуття як вищого рівня переживання. А це значить, що інформація, яка подається молоді, має підбиратися таким чином, щоб вона зумовлювала появу певних емоцій і почуттів.

Основними складовими патріотичного виховання є формування: почуття гордості за успіхи держави та болю за її невдачі; поваги до історії, культури, традицій, вірувань, менталітету; захоплення героїчними подвигами минулого й сучасності; любові до рідної природи та рідної мови, шанування звичаїв, обрядів; неповаги до всього антиукраїнського, почуття національної гідності тощо. Аналіз традиційної освітньої парадигми, направленої на патріотичне виховання, передачу знань, умінь і навиків, які сприяють вихованню любові до своєї країни, дає підставу стверджувати про необхідність подальшого удосконалення існуючої парадигми.

Наразі фахівці виділяють щонайменше три різновиди патріотизму:

- етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Цей вид патріотизму зумовлений природою як почуття видової ознаки народу, є природженим і розвивається повноцінно, якщо дитина зростає у національно орієнтованій сім'ї, навчається в українському дитсадку, в українській загальноосвітній школі, вищому навчальному закладі, де значну увагу приділено вивченню історії українського народу, української мови й літератури, українського мистецтва, народних традицій, звичаїв;
- територіальний патріотизм, що формується на любові до того місця на землі, де людина народилася;
- державний патріотизм, який ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному світогляді та державному почутті. Це вищий патріотизм, що базується на державній ідеології та пов'язаний з громадянськістю [13].

У цьому контексті забезпечення патріотичного виховання в навчальному процесі передбачає наявність відповідного змісту освіти, який відображає засвоєння основ наук, що сприяє формуванню

в кожній молодій людині в процесі навчально-виховної діяльності почуття гордості за свою державу. Це у свою чергу потребує сумлінного виконання кожним своїх обов'язків у навчанні, уміння творчо працювати. Цьому має сприяти й досвід інших країн, у тому числі дотримання вимог класичної педагогіки, що виходить з ідей Джона Локка, яка свого часу була підхоплена та розвинута Я. Каменським. Із цієї концепції випливає, що дитина – це «чиста дошка», на якій учитель може писати будь-які «письмена», узгоджуючи це лише із законами асоціацій, а після робіт І. Сеченова, І. Павлова – й умовними рефлексами. Не кращою є ситуація і стосовно програмованого навчання, заснованого на наданні людині якості якогось «чорного ящика», принцип роботи якого невідомий.

Як зазначається в Концепції громадянського виховання особистості, патріотичне виховання – це формування гармонійної, розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими та духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю та ініціативністю [5]. На забезпечення цього й має бути направлена діяльність навчальних закладів. Разом із тим слід зазначити, що успіхів досягають там, де існує координація, взаємозв'язок і наступність між основними ланками системи патріотичного виховання – родиною, дошкільними навчальними закладами, загальноосвітньою школою й вишами, де структура процесу патріотичного виховання передбачає необхідність дотримання чітко поставлених цілей і завдань, змісту, закономірностей і протиріч, принципів, методів і форм його реалізації; коли всі елементи процесу патріотичного виховання студентів є взаємозалежними, взаємообумовленими і являють собою цілісний соціально-педагогічний процес [1].

В умовах навчально-виховного процесу розвиток патріотизму досягається шляхом усвідомлення його необхідності, що відбувається в умовах соціальної диференціації суспільства, девальвації духовно-моральних цінностей, зниження впливу на формування патріотизму таких чинників, як українська освіта, культура, мистецтво тощо. Завдання виховання патріотизму, скажімо, у студентів вищих навчальних закладів актуалізує розроблення надійного інструментарію підвищення ефективності патріотичного виховання. Останній має включати: заохочення, зміцнення почуття власної гідності, змагання тощо. І це потрібно здійснювати на всіх етапах навчального процесу. Разом із тим патріотичне виховання, що здійснюється в процесі навчання, має доповнюватись і в суспільному житті в цілому. Тобто виховання, здійснюване в навчальному закладі, буде успішним, якщо й державне та суспільне життя пронизано патріотизмом. Особливо це важливо забезпечити в Україні нині, коли маємо зміну структур влади, політичних орієнтирів, розбалансовану економіку, правову нестабільність тощо. У цих умовах гострими, такими, що потребують негайного розв'язання, є проблеми, пов'язані з формуванням цілей патріотичної поведінки молоді, управління мотивацією патріотичної поведінки, установленням прийнятних меж патріотичної поведінки тощо.

Реалізації цього в нинішніх умовах України сприяє створена відповідна нормативно-правова база, зокрема: Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства [6]; Указ Президента України «Про заходи щодо подальшого вдосконалення системи патріотичного виховання молоді» [10]. Патріотичному вихованню молоді сприяють й інші правові акти, зокрема Постанова Верховної Ради України «Про заходи Кабінету Міністрів України щодо захисту національних інтересів держави в сферах національного свідомого і патріотичного виховання молодого покоління та забезпечення умов його розвитку» [9]. На забезпечення цілеспрямованої, комплексної, взаємоузгодженої за часом, ресурсами та результатами діяльності органів державної влади спрямований і проект Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013 – 2017 роки [11].

У Концепції національно-патріотичного виховання зазначається, що основою виховання молоді є виховання патріота України, готового самовіддано розбудувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати й цивілізовано відстоювати свої громадянські права, виконувати обов'язки, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізовуватися в соціумі як громадянин, професіонал.

Виходячи із цього, можна з упевненістю сказати, що патріотизм – це один з інструментів подальшого формування державної ідентичності, що містить знання про державу, її історію, сучасність і перспективність; емоційне ставлення до держави (емоційно-оціночний елемент); ідеальні уявлення про норми та цінності, що розділяються всіма громадянами держави й мають для держави та її громадян значимість (нормативно-ціннісний елемент); дії, у яких проявляються ті чи інші

установки, пов'язані зі сприйняттям свого місця в державі (поведінковий елемент) [8].

Патріотизм виховується і власним прикладом державних мужів, політичної та економічної еліти. В Україні, на жаль, цього у багатьох випадках не спостерігається. Для нинішньої української еліти не притаманний принцип «Спочатку думай про Батьківщину, а потім про себе». Адже українські можновладці, переконуючи в необхідності патріотичного виховання молодого покоління, не згадують про те, що їхні діти отримують освіти в інших країнах, мають уже там маєтки, які для них придбали батьки за кошти, як правило, пересічних громадян – платників податків. Тож не дивно, що в Україні ні Національна програма патріотичного виховання громадян, ні інші відповідні нормативні документи не виконуються, спостерігається руйнація системи патріотичного виховання, сформованої десятками років. Нерідко навіть серед керівників держави можна спостерігати зневажливе ставлення до власної країни, її мови, історії, до героїв, які її творили.

Водночас слід зазначити, що патріотичне виховання – це активна праця на благо країни, направлена на піднесення України до рівня високорозвинених світових держав, що вимагає активної творчості всього народу. Саме цього і потребує нинішнє соціально-економічне становище країни, вимагає від кожного громадянина готовності зміцнювати економіку нашої країни.

Остання, на думку фахівців, включає:

- любов до України, історичного й самобутнього образу свого народу;
- віру в духовну силу народу та його призначення;
- силу волі й відповідальність за те, щоб народ України посів почесне місце в цивілізованому світі;
- вміння осмислювати історію, культуру, мистецтво, цінності, мораль, звичаї, обряди, символіку свого народу, нації, рідного краю;
- систему вчинків, що є наслідком любові до Батьківщини, віри, відповідальності, осмислення готовності до свідомого служіння інтересам України [16].

У сучасних умовах у процесі патріотичного виховання важко створити в суспільстві клімат довіри, згоди, компромісу, соціального оптимізму – важливих складових патріотичного виховання. Тому в кожному навчальному закладі необхідно сприяти становленню національної свідомості, належності до рідної землі, до свого народу. Цьому має сприяти:

- оволодіння та використання рідної мови;
- дотримання родинних звичаїв, традицій, загальноприйнятих норм поведінки;
- засвоєння національного фольклору, мистецтва тощо.

Патріотичному вихованню сприяє й активна творча діяльність молоді, спрямована на розбудову української держави, продовження героїчних, у тому числі трудових, подвигів минулого, установлення тісних контактів з іншими країнами. Це підтверджує й досвід багатьох високорозвинених країн, які для культивування кращих рис вітчизняної ментальності, установлення дружніх партнерських відносин створюють навчальні заклади за кордоном. Одним із їх основних завдань є просування патріотичних цінностей своєї країни за її межами. Приміром, у США* діють у цьому контексті American Studies, у Канаді – Canadian Studies, які останнім часом з'явилися і в Україні [17].

Статистика свідчить, що країни, де досить розвинутим є почуття патріотизму, досягають значних успіхів в економічному розвитку (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання «Наскільки Ви пишастесь тим, що Ви громадянин ... (національність), у відсотках від опитаних

Запитання	Китай	Сінгапур	США
Дуже пишастесь	22,2	48,4	56,1
Пишастесь	56,4	40,9	30,6
Не дуже пишастесь	8,5	9,1	6,8
Зовсім не пишастесь	0	0,1	3,8
Я не громадянин	0,7	1,4	1,4
Відсутня відповідь	12,2	0	0
Не знаю	0	0	0

Джерело: [19].

Дані табл. 3 свідчать, що у США й у Республіці Сінгапур здійснюється ефективна національна

* У США активно застосовується і давно діє розвинута система громадянської освіти

політика у сфері державного будівництва і громадянської свободи. Громадяни Китаю, США та Сінгапуру бачать себе частиною національної спільноти.

Висновки. Отже, патріотичне виховання молоді – це систематична та цілеспрямована діяльність суб'єктів навчального процесу з формування в неї високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Батьківщині, готовності до виконання громадянського обов'язку і конституційних вимог щодо захисту інтересів Вітчизни.

Головні постулати патріотичного виховання молоді в Україні мають бути направлені на розв'язання актуальних проблем формування толерантності, розвиток громадянського суспільства, підвищення відповідальності громадян за свою країну, на культивування особливого емоційного зв'язку громадян з державою, на забезпечення пріоритету державних інтересів над інтересами суспільства та індивідуальними потребами.

Головним завданням українських навчальних закладів має стати виховання державотворчого громадянина – патріота своєї держави. Нині для України це є надзвичайно важливим. Адже, як зазначає М. Галушинський, лише народ «з розвинутими громадянськими чеснотами» здатний відстояти свою незалежність і незалежність своєї країни [4].

Для подальшого посилення патріотичного виховання молоді, передусім у студентських аудиторіях, необхідно постійно вдосконалювати його нормативно-правову базу, посилювати інформаційно-пропагандистське забезпечення шляхом відповідного спрямування програм радіомовлення та телебачення, матеріалів друкованих засобів масової інформації. Світовий досвід свідчить, що в умовах становлення держави патріотичному вихованню молоді має бути надано пріоритетну роль. Засоби масової інформації мають формувати в українському суспільстві духовно-моральні та соціальні цінності, які сприяли б вихованню патріота Української Держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ващенко Г. Виховання любові до Батьківщини / Г. Ващенко. – Лондон, 1957. – С. 22.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
3. Возрастная и педагогическая психология: учебное пособие для студентов педагогических институтов / под ред. А. В. Петровского. – М., 1973. – С. 181–183.
4. Галушинський М. Національне виховання / М. Галушинський. – Львів, 1920. – 30 с.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави // Педагогічна газета. – 2000. – № 6(72), червень. – 6 с.
6. Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: portal.rada.gov.ua/rada.
7. Основные социально-экономические показатели стран содружества в 2015 году // Общество и экономика. – 2016. – № 4. – С. 119–121.
8. Пресс-выпуск Левада-центра от 27.05.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.levada.ru/print/27.05.2014/poomena-ponyatii-patriotizm-v-Rossii>
9. Про заходи Кабінету Міністрів України щодо захисту національних інтересів держави у сферах національно свідомого і патріотичного виховання молодого покоління та забезпечення умов його розвитку: Постанова Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: portal.rada.gov.ua/rada.
10. Про заходи щодо подальшого вдосконалення системи патріотичного виховання молоді: розпорядження Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: portal.rada.gov.ua/rada.
11. Проект Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013–2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: portal.rada.gov.ua/rada.
12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 9–282.
13. Теоретичні основи педагогіки. Курс лекцій: підручник для студентів / за ред. О. Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
14. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: у 2 т. – К., 1983. – Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки. – С. 43–103.
15. Чи вважаєте Ви себе патріотом України? Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.org.ukr/poll/Pnp?poll_id=?
16. Чорна К. І. Зміст патріотичного виховання школярів в умовах державотворчого процесу в Україні / К. І. Чорна // Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: матеріали звітної науково-практичної конференції. – К., 1999. – С. 12–14.
17. Чупрій Л. В. Патріотичне виховання в Україні: стан і перспективи / Л. В. Чупрій // Агентство стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sd.net.ua/2009/u/05/patriotichne_vikhvannga_v_ukran_ctun_perspektini.html.
18. World Economic Forum Global Competitiveness Report, Geneva, Switzerland.

19. World Value Survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldvaluessurvey.org/wwsjsp>

REFERENCES:

1. Vashchenko H. (1957), *Vykhovannya lyubovi do Batkivshchyny* [Education for a love for the Motherland], London, UK.
2. main ed. Busel V.T. (2005), *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrainskoyi movy: 250000 sliv i slovospoluchen* [Great Dictionary of Modern Ukrainian: 250000 words and phrases], Perun, Kyiv, Ukraine.
3. ed. Petrovsky A.V. (1973) *Vozrastnaya i pedagogicheskaya tekhnologiya: uchebnoye posobiye dlya studentov pedagogicheskikh institutov* [Age and educational technology: a textbook for students of pedagogical institutes], Moscow, USSR.
4. Halushchynsky M. (1920) *Natsionalne vykhovannya* [National education], Lviv, Ukraine.
5. (2000), «The concept of civil education of the individual in the development of the Ukrainian state», *Pedahohichna hazeta*, no. 4, p. 6.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (1998), «The national program of patriotic education of citizens, promoting healthy lifestyles, strengthening of spiritual and moral foundations of society», available at: portal.rada.gov.ua/rada (Accessed 18 August 2016).
7. (2016), «The main socio-economic indicators of the CIS countries in 2015», *Obshchestvo i ekonomika [Society and economics]*, vol. 4, P. 119 – 121.
8. Levada Center Press release from 05.27.2014, available at: <http://www.levada.ru/print/27.05.2014/poomena-ponyatii-patriotizm-v-Rossii> (Accessed 18 August 2016).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «Measures Cabinet of Ministers of Ukraine on protection of national interests in the national conscious and patriotic education of the younger generation and to ensure its development», available at: portal.rada.gov.ua/rada (Accessed 18 August 2016).
10. President of Ukraine (2001), Orders of the President of Ukraine «On measures to further improve the system of patriotic education of youth», available at: portal.rada.gov.ua/rada (Accessed 18 August 2016).
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), «Draft Concept of the national target social program of patriotic education of the population in 2013-2017 years», available at: portal.rada.gov.ua/rada (Accessed 18 August 2016).
12. Sukhomlynsky V.O. (1977), *Sertse viddyayu dityam. Vybrani tvory: u 5 tomakh. T. 3* [I give my heart to the children. Selected works: in 5 volumes. Vol. 3], Kyiv, USSR.
13. ed. Vyshnevsky O. (2001), *Teoretychni osnovy pedahohiky: kurs leksiy. Pidruchnyk dlya studentiv* [The theoretical basis of pedagogy: a course of lectures. Textbook for students], Vidrozhennya, Drohobych, Ukraine.
14. Ushynsky K.D. (1983), *Pro narodnist u hromadskomu vykhovanni. Vybrani pedahohichni tvory u 2 tomakh. T. 1. Teoretychni problemy pedahohiky* [On the nation in public education. Selected pedagogical works: in 2 volumes. Vol. 1. Theoretical problems of pedagogy], Kyiv, USSR.
15. Do you consider yourself a patriot of Ukraine? *Razumkov Centre*, available at: www.org.ukr/poll.Pnp?poll_id-? (Accessed 18 August 2016).
16. Chorna K.I. (1999), «The content of patriotic education of students in terms of state building process in Ukraine», *Vykhovannya patrytyzmu u ditey ta molodi v suchasnykh sotsialno-ekonomichnykh umovakh: materialy konferentsiyi* [The education of patriotism in children and young people in today's socio-economic conditions, conference materials] *Zvitna naukovopraktychna konferentsiya* [Reporting Scientific Conference], Kyiv, Ukraine.
17. Chupriy L.V. (2009), «Patriotic education in Ukraine: state and prospects», *Ahenstvo stratehichnykh doslidzhen*, available at: sd.net.ua/2009/u/05/patriotichne_vikhvannga_v_ukran_ctun_perspektini.html (Accessed 18 August 2016).
18. World Economic Forum Global Competitiveness Report for the respective years, Geneva, Switzerland.
19. World Value Survey, available at: <http://www.worldvaluessurvey.org/wwsjsp> (Accessed 18 August 2016).

UDC 379.5:37.035.6

Garashchuk Olena, Doctor in Economics, Professor. State inspection of educational institutions of Ukraine. **Kutcenko Vira**, Doctor in Economics, Professor. State Institution «Institute for Environmental Economics and sustainable development of the National Academy of Sciences of Ukraine». **Formation of new paradigm patriotic of youth – component of national security (socio-economic aspects)**. In the article the authors reveal the essence of her patriotism, considering it a higher moral sense of love for the country, for his people, as a socio-economic phenomenon. It emphasized how important it is today among the patriotic education of the school and students. From what this education will have the results, the article says, the future of Ukraine; at that time indicated K. Ushinsky and B. Sukhomlynsky that patriotic education

problems associated with the education of young people ready to work actively to improve the socio-economic situation in the country. Noted seems relevant based on the fact that the current socio-economic development of Ukraine indicators are quite low. The article notes that a considerable part of graduates of Ukrainian educational institutions goes to study and then work in other countries, thereby adding not only intelligent, but also the economic potential of the countries to which they go. Particular attention is paid to the fact that in the present circumstances patriotic education should be aimed primarily at children, adolescents and youth. Its main elements should be: create a sense of pride in the achievements of the state; respect for the history, culture, traditions and spiritual values of their people; enthusiasm for the heroic deeds of the past and present; love for mother nature; veneration of customs, rituals; sense of national dignity and the like. The article stresses that the patriotic education in the educational process presupposes the existence of an appropriate educational content, which reflects the assimilation of the fundamentals of science, contributing to the formation of every young person in the course of educational activity the sense of pride in their country. It is noted that the success achieved where there is coordination, linkages and continuity between the basic functioning system of patriotic education, namely: family, preschool institutions, schools and universities; where the structure of the process of patriotic education includes the need to comply with clear goals and objectives, content, patterns and contradictions, principles, methods and forms of its realization, when all elements of the process of patriotic education are interconnected and interdependent.

Keywords: patriotic education, patriotism, paradigm, education, education.

УДК 379.5:37.035.6

Гаращук Олена Василівна, доктор економічних наук, професор. Державна інспекція навчальних закладів України. **Куценко Віра Іванівна**, доктор економічних наук, професор. ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». **Формування нової парадигми патріотичного виховання молоді – складової національної безпеки (соціально-економічні аспекти)**. Розкрито важливість і значення патріотичного виховання, зокрема молоді, у розбудові Української Держави, у забезпеченні її конкурентоспроможності. Зазначено, що патріотичне виховання – це складова національної безпеки. Наведено різновиди патріотизму, його основні складові, а також умови його виховання. Зазначено, що нинішній стан патріотичного виховання в Україні не відповідає реальним потребам, що негативно позначається на соціально-економічній ситуації в країні. Наведено чинники, що зумовили такий стан, та обґрунтовано підходи до формування нової парадигми патріотичного виховання.

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотизм, парадигма, освіта, навчальні заклади.

УДК 379.5:37.035.6

Гаращук Елена Васильевна, доктор экономических наук, профессор. Государственная инспекция учебных заведений Украины. **Куценко Вера Ивановна**, доктор экономических наук, профессор. ГУ «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины». **Формирование новой парадигмы патриотического воспитания молодежи – составляющей национальной безопасности (социально-экономические аспекты)**. Раскрыты важность и значение патриотического воспитания молодежи для развития Украинского Государства, для обеспечения его конкурентоспособности. Отмечено, что патриотическое воспитание – это составляющая часть национальной безопасности. Раскрыты разновидности патриотизма, его основные составляющие, а также условия его воспитания. Отмечено, что нынешнее состояние патриотического воспитания в Украине не соответствует реальным потребностям, что оказывает негативное влияние на социально-экономическую ситуацию в стране. Приведены факторы, которые определили данное положение дел, и обоснованы подходы относительно формирования новой парадигмы патриотического воспитания.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, патриотизм, парадигма, образование, учебные заведения.

INVESTMENTS PROJECTS EVALUATION BY USING FUZZY SET THEORY

A. Kornyluk, PhD, Senior Lecturer.
Kyiv National Economic Vadym Hetman University

© Kornyluk A., 2016.

Стаття отримана редакцією 05.09.2016 р.

Introduction. Optimal investment project selection depends not only on the resulting index but on measures accuracy used for its calculating. Single sources of financing, risks quantitative indices, future flows of money, and market condition are difficult to define under unstable social-economic environment. We suggest applying fuzzy-set theory for partial considering discrepancies impact while defining the investment project indices. This allows us to determine investment project key measures range. One more advantage of applying this method is giving quantification to qualitative measures.

Recent research and publications review. American scientist Lofti A. Zadeh is the author of fuzzy-set theory [1, 2]. Among the foreign scientists whose works are devoted to the issues of investment projects financing and effectiveness evaluating applying fuzzy-set theory, the following are worth mentioning [3 – 6]. Native researchers have also paid attention to the issues in their works [7, 8].

Main tasks. The aim of the current research is developing algorithm for optimal investment project selection, taking into account not only traditional financial indices, but also financial risks and advantages.

Material and the results. Let us review the algorithm for investment project optimal structure and effectiveness with the help of the fuzzy-set theory on an example of investment-innovative project. Suppose of enterprise is considering possibility of three alternative investment-innovative projects implementation:

1. Constructing another facility for products manufacturing, applying process innovations.
2. New product type introduction that includes construction and technological equipment of an attached producing authority.
3. Integrative investment project including activities for raw materials quality improvement and increasing the products manufacturing amount.

For optimal project selection let us use both financial and nonfinancial criteria, and risks evaluating. We suggest choosing FNPV net discounted cost parameter as a financial criterion.

Projects net discounted cost is calculated by the equation

$$FNPV = \sum_{k=1}^n \frac{CF_k}{(1+r)^k} - \sum_{j=1}^m \frac{IC_j}{(1+i)^j}, \quad (1)$$

where CF_k is an income generated by investment is K year;

n – investment projects years number;

r – discount rate defined by a manager or an investor taking into account the desired income on the capital inversed.

IC – amount of the capital invested;

IC_j – investing during J year;

m – number of investing years;

i – average predicted rate of inflation.

As far as the projects being considered are only eligible for initial investing, the equation will be the following

$$FNPV = \sum_{k=1}^n \frac{CF_k}{(1+r)^k} - I_0, \quad (2)$$

where I_0 are initial investments.

External market environment dynamism and managers' limited ability to predict future money flows lead to the necessity of making decisions in a situation of uncertainty. Theoretical basis for making decisions in a situation of uncertainty is a fuzzy set theory, according to which investment project indices are reproduced by fuzzy numbers.

We consider CF_k , I_0 and r values to be trigonal fuzzy numbers $(CF_{k1}, CF_{k2}, CF_{k3})$, (I_{01}, I_{02}, I_{03}) i (r_1, r_2, r_3) accordingly, then FNPV net discounted cost value is also a trigonal fuzzy number $(FNPV_1, FNPV_2, FNPV_3)$, defined by an equation

$$(FNPV_1, FNPV_2, FNPV_3) = \left(\sum_{k=1}^n \frac{CF_{k1}}{(1+r_3)^k} - I_{03}, \sum_{k=1}^n \frac{CF_{k2}}{(1+r_2)^k} - I_{02}, \sum_{k=1}^n \frac{CF_{k3}}{(1+r_1)^k} - I_{01} \right) \quad CF_{k1} \geq 0 \quad (3)$$

Membership function for FNPV is the following

$$\mu_{FNPV}(x) = \begin{cases} (x - FNPV_1)/(FNPV_2 - FNPV_1) & FNPV_1 \leq x \leq FNPV_2 \\ (FNPV_3 - x)/(FNPV_3 - FNPV_2) & FNPV_2 \leq x \leq FNPV_3 \\ 0 & \text{in other cases} \end{cases} \quad (4)$$

Let us assume that investment project costs, amount of generated cash flows and discounting rate may vary up to 7% upward or downward.

Initial data of investment amount and generated money flows necessary for net discounted cost calculating of investment projects are given in table 1.

Table 1

Amount of investment projects money flow (in th hryvnias)

	Project 1			Project 2			Project 3		
C	(54457;	56142;	60072)	63193	65148	69708,	77392	79786	85371
CF ₁	25620	27549	29477	26901	28926	30951	28182	30304	32425
CF ₂	35709	38396	41084	37394	40316	43138	39279	42236	45193
CF ₃	48103	51724	55345	50508	54310	58112	52914	56896	60879
CF ₄	63372	68142	72912	66541	71549	76558	69710	74957	80204
CF ₅	82218	88406	94595	86329	92827	99325	90440	97247	104054
CF ₆	110368	118675	126983	115886	124609	133332	121405	130543	139681

Index of weighed average capital cost – 11,89%, with 7% acceptable deviation, is considered to be a discount rate, i.e. the discount rate is expressed by a fuzzy number (11,63; 11,89; 12,12).

The next step in calculating the value of FNPV investment projects net discounted cost by an equation (3), the data is given in table 2.

Table 2

Net discounted cost of innovative-investment projects

Project 1			Project 2			Project 3		
179256,1	190443,1	201618,9	180877,1	192511,2	2041639	176960,9	188677,5	200405,9

As it is clear from the calculating, the first innovative-investment project generates the biggest net money flow, and then comes the second project and the third one afterwards.

Non-financial criteria reflect investment projects important properties that can't be expressed through money flows. Expert estimation is used for their definition. The estimation results are reflected in the value of linguistic variables.

Let us identify nonfinancial advantages and projects risks. The list of non-financial advantages and risks is given in table 3.

Table 3

List of non-financial advantages and risks following the investment project

Nonfinancial advantages	Risks
Products quality increasing	Staff professional qualities
Increase of production	Technology reliability
Variety growth	Raw products provision
Raw products quality upgrading	Project underfunding
Seasoning factor evening-out	Financial sustainability loss risk
Raw products delivery	–

Nonfinancial project advantages are obtained directly while manufacturing products at the factory (three first advantages), and also at the cost of efficiency improvement in cooperation with raw products suppliers (the last three advantages).

Nonfinancial advantages and risks are of unequal importance for investment projects evaluating. With the purpose of expert estimation it is necessary to set a scale for defining importance of investment project advantages and risks listed above, that is to identify the value of linguistic variables reflecting importance either of these or other criteria. Penta-scale (five-level classification) chosen for this is shown in table 4.

Table 4

Scale of nonfinancial advantages and risks importance

Value	Symbol
Very important	VI (very important)
Important	I (important)
More-or-less important	MI (more-or-less important)
More-or-less unimportant	MU (more-or-less unimportant)
Unimportant	U (unimportant)

As a result of expert estimation, the following compatibility of values mentioned with project nonfinancial advantages and risks is identified (table 5).

Table 5

Importance of nonfinancial advantages and risks for investment projects assessment

Advantages and risks	Value
Nonfinancial advantages	
Products quality increasing	Very important
Increase of production	Very important
Variety growth	Very important
Raw products quality upgrading	Very important
Seasoning factor evening-out	Important
Raw products delivery	Relatively important
Risks	
Staff professional qualities	Relatively important
Raw products provision	Important
Technology reliability	Very important
Project underfunding	Very important
Financial sustainability loss risk	Relatively unimportant

For evaluating investment projects nonfinancial advantages and risks the following penta-scale is offered (table 5).

Table 6

Scale for evaluating nonfinancial advantages and risks

Value	Symbol
Nonfinancial advantages	
Very low	VL (Very low)
Low	L (Low)
Medium	M (Medium)
High	H (High)
Very high	VH (Very high)
Risks	
Very low	VL (Very low)
Low	L (Low)
Medium	M (Medium)
High	H (High)
Very high	VH (Very high)

As a result of expert estimation the following compatibility of values mentioned with project nonfinancial advantages and risks is identified (tables 7, 8).

Table 7

The list and linguistic values of investment projects nonfinancial advantages

Factors	Project 1	Project 2	Project 3
Products quality increasing	Very low	Very high	Very high
Increase of production	Medium	Medium	Very high
Variety growth	Low	Medium	Low
Raw products quality upgrading	Very high	Very high	Very high
Seasoning factor evening-out	Low	Medium	Very high
Raw products delivery	Low	Medium	Very high

Table 8

The list and linguistic values of investment projects nonfinancial risks

Factors	Project 1	Project 2	Project 3
Staff professional qualities	Medium	Very low	Very low
Raw products provision	High	Medium	Medium
Technology reliability	Low	High	High
Project underfunding	Low	Medium	Medium
Financial sustainability loss risk	Low	Medium	High

We suggest denoting $(a_{ij1}, a_{ij2}, a_{ij3})$ with a triangular fuzzy number reflecting advantages of i-th value of linguistic variables over j-th. There are equations $a_{iik} = 1$, where $k=1,2,3$, and $a_{ij1} = 1/a_{ji3}$, $a_{ij2} = 1/a_{ji2}$, $a_{ij3} = 1/a_{ji1}$.

To compare values of linguistic variable reflecting the importance of nonfinancial advantages and risks for investment projects evaluating the following triangular fuzzy numbers have been chosen.

$$\begin{pmatrix} (1,1,1) & (2,3,4) & (4,5,6) & (6,7,8) & (8,9,9) \\ \left(\frac{1}{4}, \frac{1}{3}, \frac{1}{2}\right) & (1,1,1) & (1,2,3) & (2,3,4) & (3,4,5) \\ \left(\frac{1}{6}, \frac{1}{5}, \frac{1}{4}\right) & \left(\frac{1}{3}, \frac{1}{2}, 1\right) & (1,1,1) & \left(1, \frac{3}{2}, 2\right) & \left(\frac{3}{2}, 2, 3\right) \\ \left(\frac{1}{8}, \frac{1}{7}, \frac{1}{6}\right) & \left(\frac{1}{4}, \frac{1}{3}, \frac{1}{2}\right) & \left(\frac{1}{2}, \frac{2}{3}, 1\right) & (1,1,1) & \left(1, \frac{5}{4}, \frac{3}{2}\right) \\ \left(\frac{1}{9}, \frac{1}{9}, \frac{1}{8}\right) & \left(\frac{1}{5}, \frac{1}{4}, \frac{1}{3}\right) & \left(\frac{1}{3}, \frac{1}{2}, \frac{2}{3}\right) & \left(\frac{2}{3}, \frac{4}{5}, 1\right) & (1,1,1) \end{pmatrix} \tag{5}$$

This matrix lines and columns correspond to the values of linguistic variable, shown in table 3.10. Let us define geometric means of triangular fuzzy numbers of advantages matrix. For the i-th line geometric mean is defined with an equation

$$Q_i = (q_{i1}, q_{i2}, q_{i3}) = \left(\sqrt[n]{\prod_{j=1}^n a_{ij1}}, \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n a_{ij2}}, \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n a_{ij3}} \right) \tag{6}$$

The importance of i-th value of linguistic variable is defined from the equation

$$W_i = (w_{i1}, w_{i2}, w_{i3}) = \left(\frac{q_{i1}}{\sum_{i=1}^n q_{i3}}, \frac{q_{i2}}{\sum_{i=1}^n q_{i2}}, \frac{q_{i3}}{\sum_{i=1}^n q_{i1}} \right) \tag{7}$$

The values of linguistic variables reflecting investment projects nonfinancial advantages and risks level estimation are defined in the same way.

Thus, we have defined explication of linguistic scale for linguistic variables reflecting criteria importance, nonfinancial advantages values and risks value. This explication is presented in table 9.

Table 9

Linguistic scale explication

Fuzzy numbers	Criteria importance	Nonfinancial advantages value	Risks value
(0,04; 0,06; 0,08)	Unimportant	Very low	Very high
(0,09; 0,13; 0,20)	Relatively unimportant	Low	High
(0,16; 0,24; 0,39)	Relatively important	Medium	Medium
(0,29; 0,45; 0,73)	Important	High	Low
(0,667; 1,00; 1,00)	Very important	Very high	Very low

Nonfinancial advantages of k-th project are marked as NFMA_k and calculated from an equation:

$$NFMA_k = (W_{k1}, W_{k2}, W_{k3}) = \left(\left[\frac{\sum_{i=1}^n V_{i1} G_{ik1}}{n} \right], \left[\frac{\sum_{i=1}^n V_{i2} G_{ik2}}{n} \right], \left[\frac{\sum_{i=1}^n V_{i3} G_{ik3}}{n} \right] \right) \tag{8}$$

where n is a number of nonfinancial advantages;

(V_{i1}, V_{i2}, V_{i3}) – a fuzzy number defining importance of i-th criterion;

$(G_{ik1}, G_{ik2}, G_{ik3})$ – a fuzzy number defining the value of i-th criterion for k-th investment project.

Accordingly we mark nonfinancial risks of k-th project as RMA_k and calculate from an equation

$$RMA_k = (RMA_{k1}, RMA_{k2}, RMA_{k3}) = \left(\left[\frac{\sum_{i=1}^n V_{i1} R_{ik1}}{n} \right], \left[\frac{\sum_{i=1}^n V_{i2} R_{ik2}}{n} \right], \left[\frac{\sum_{i=1}^n V_{i3} R_{ik3}}{n} \right] \right) \quad (9)$$

where n is a number of risks;

(V_{i1}, V_{i2}, V_{i3}) – a fuzzy number defining the importance of i-th risks types;

$(R_{ik1}, R_{ik2}, R_{ik3})$ – a fuzzy number defining the value of i-th risk for k-th investment project.

Therefore projects both nonfinancial advantages

Project 1	Project 2	Project 3
0,1132 0,2526 0,3157	0,1960 0,4407 0,5347	0,2821 0,6367 0,7195

and risks are defined with fuzzy numbers.

Project 1	Project 2	Project 3
0,0641 0,1500 0,2931	0,0603 0,1347 0,2309	0,0592 0,1323 0,2246

We suggest decide on the best project on the basis of projects financial advantages, nonfinancial advantages and risks

$$RV(A_k) = (FMA_{k2}) \{ (O) [(FMA_{k3} - x_{min}) / (x_{max} - x_{min} + FMA_{k3} - FMA_{k2}) + (1 - O)(1 - (x_{max} - FMA_{k1}) / (x_{max} - x_{min} + FMA_{k2} - FMA_{k1}))] \}$$

where

$$x_{max} = \sup S, \quad x_{min} = \inf S, \quad S = \bigcup_{k=1}^q S_k,$$

$$S_k = \{FMA_{k1}, FMA_{k2}, FMA_{k3} \mid k=1,2,3,\dots,q\}$$

O is Hurwicz coefficient ($0 < O < 1$), that reflects managers' optimism-pessimism level, where 0 is used for complete optimism, and 1 shows manager's complete pessimism as for the situation development. We accept $O=0,5$ for calculations.

Resulting indices of the investigated investment-innovative projects indicators are presented in table 10.

Table 10

Indicators of investigated investment-innovative projects

	Financial advantages	Nonfinancial advantages	Risks
Project 1	0,66	0,03	0,20
Project 2	0,29	0,34	0,12
Project 3	0,25	0,63	0,68

According to the calculations performed, the first investment-innovative project is characterized by the biggest net discounted value and moderate risk, although it provides the smallest number of nonfinancial advantages. The second investment project is characterized by the least risk and has moderate net discounted value, and provides nonfinancial advantages. The third investment project is the most risky one although provides the biggest nonfinancial advantages, and is characterized by the least net discounted value of all the projects compared.

We suggest enterprise financial managers making the final decision, since they are aware of both official and insider information.

Conclusions. Using of the proposed model will allow lessening the uncertainty factor while calculating investment project parameters (its amount, raised capital cost, discount rate etc.); including into calculation such parameters as obtaining nonfinancial advantages and investment project risks; selecting optimal investment project on the basis of reduced to one numerical index data of investing, capital cost, risks occurring while its implementing, getting nonfinancial advantages. –

REFERENCES:

1. Zadeh L.A. The concept of a linguistic variable and its application to approximate reasoning / L.A. Zadeh // Information Sciences. – 1975. – № 8. – P. 199 – 251.
2. Zadeh L.A. Fuzzy sets / L.A. Zadeh // Information and Control. – 1965. – № 3 (8). – P. 338 – 353.
3. Kader M. Evaluating investments in advanced manufacturing technology: fuzzy-set theory approach / M. Kader, D. Dugdale // British Accounting Review – 2009. – № 4 (33). – P. 455 – 489.

4. Hailing S. Project Cost Prediction Model Based on Fuzzy Theory / S. Hailing, S. Tianbao // JOURNAL OF NETWORKS. – 2013. – № 8. – С. 56–67.
5. Ming-Gao D. Project investment decision making with fuzzy information: A literature review of methodologies based on taxonomy / D. Ming-Gao, L. Shou-Yi. // Journal of Intelligent & Fuzzy Systems. – 2016. – № 30. – С. 3239–3252.
6. Ucal Sari I. Interval Type-2 Fuzzy Capital Budgeting / I. Ucal Sari, C. Kahraman // International Journal of Fuzzy Systems. – 2015. – №17. – С. 635–646.
7. Адаменко А.А. Динамічні нечіткі множини / А.А. Адаменко // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2010. – №1. – С. 90–93.
8. Ігнатова О.М. Застосування теорії нечітких множин для оцінки ризику ліквідності комерційного банку на прикладі ПАТ «Банк «Фінанви і кредит» / О.М. Ігнатова, К.В. Косенкова // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5. – С. 251–256.

UDC 366.6

Hanna Kornyliuk, PhD (Finance), Senior Lecturer. Kyiv National Economic Vadym Hetman University – Research University. **Investments projects evaluation by using fuzzy set theory.** The aspects of evaluation and selection of the investment projects under conditions of uncertainty are considered. The usage of fuzzy set theory for selection of the investment projects is proposed. The advantage of this approach is the ability to project evaluation, taking into account possible changes in key indicators of the project. Also, in addition to using the traditional criterion of the efficiency of the investment project (NPV) is proposed to use such factors as non-financial risks and non-financial benefits. The use of such a model will more clearly define the optimal investment project not only on financial performance, but also taking into account non-financial criteria.

Keywords: investment project, fuzzy set theory, linguistic variable.

УДК 366.6

Анна Валентинівна Корнилюк, кандидат економічних наук, старший викладач. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана». **Використання теорії нечітких множин для оцінювання ефективності інвестиційних проектів.** Розглянуто питання вибору оптимального інвестиційного проекту на основі традиційних фінансових критеріїв, а також нефінансових показників: нефінансових ризиків та переваг.

Ключові слова: інвестиційний проект, теорія нечітких множин, лінгвістичні змінні.

УДК 366.6

Анна Валентиновна Корнилюк, кандидат экономических наук, старший преподаватель. ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени В. Гетьмана». **Использование теории нечетких множеств для оценки эффективности инвестиционных проектов.** Рассмотрены вопросы выбора оптимального инвестиционного проекта на основе не только традиционных финансовых критериев, но и нефинансовых показателей: нефинансовых рисков и преимуществ.

Ключевые слова: инвестиционный проект, теория нечетких множеств, лингвистические переменные.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.439:658.8

МАРКЕТИНГОВИЙ ВПЛИВ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

О.В. Коломицева*, доктор економічних наук. Н.В. Шевченко.
Черкаський державний технологічний університет

*Olenakolomytseva@mail.ru

© Коломицева О.В., 2016.

© Шевченко Н.В., 2016.

Стаття отримана редакцією 07.09.2016 р.

Вступ. Базовою установкою розв'язання багатоаспектних проблем функціонування продовольчої сфери повинні бути визнані високі темпи стійкого розвитку галузей системи продовольчого забезпечення, гармонізація умов їх діяльності, розвиток конкурентних переваг шляхом технологічного оновлення виробництва, вдосконалення економічної, комерційної, соціальної та інших видів діяльності суб'єктів на основі нової парадигми регіонального управління.

Такого роду політика управління має формувати механізми, що спрямовують діяльність різного роду суб'єктів відповідно до вектора інтересів регіону у сфері продовольчого забезпечення населення. Такими установками виступають: сталий розвиток, виробництво конкурентоспроможної продукції, формування інвестиційної привабливості галузей продовольчого комплексу регіону, підвищення рівня життя населення, що значною мірою реалізується за допомогою якісного задоволення потреб населення в харчуванні. Досягнення таких цілей передбачає як об'єкт уваги і впливу систему продовольчого забезпечення регіону в цілому. При цьому важлива націленість такого впливу на створення, розвиток, ефективне просування й використання конкурентних переваг певного регіону в його інтересах, в інтересах його внутрішніх, а також зовнішніх суб'єктів, співпраця з якими є необхідною. На нашу думку, такою політикою виступає активна інтеграція маркетингу в систему державного регулювання сфери продовольчого забезпечення регіону.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Проблемам державного регулювання продовольчої сфери регіону присвячено багато праць українських та зарубіжних учених. Серед українських авторів слід виділити Ю. Білика, В. Гейця, Л. Дейнеко, В.А. Ілляшенка, М. Корецького, О. Кочеткова, Р. Маркова, Г. Мостового, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Шамрая, В. Юрчишина й інших. Серед наукових праць, зосереджених на визначенні ролі маркетингу в розвитку АПК, слід виділити роботи О.Ю. Бочко, Н.В. Белікової, О.П. Гоголі, Т.Г. Дудар, О.О. Єранкіна, Н.С. Ілляшенко, Г.Я. Левків, О.М.Овдіюка, І.О. Соловйова, О.А. Шуста та інших. У наукових дослідженнях Б.В. Губського, Л.Є. Мельника, І.Р. Михасюка, Г.І. Мостового, В.В. Радченка, В.П. Ситника, О.М. Шпичака значна роль відводиться саме системі державного регулювання аграрної сфери.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування доцільності впровадження маркетингового інструментарію в систему державного регулювання продовольчої сфери регіону; конкретизація напрямів маркетингового впливу державного регулювання на систему продовольчого забезпечення.

Основний матеріал і результати. Зміст державного регулювання визначається цілями, що стоять перед державними органами, а також засобами та інструментами, які має держава при проведенні політики регулювання продовольчої сфери регіону. У цілому, державну продовольчу

політику слід розглядати як механізм, що координує використання інструментів регулювання в конкретний період часу для досягнення національних інтересів. Іншими словами, державна продовольча політика – це сукупність заходів, спрямованих на впорядкування, коригування та підтримку соціально-економічних процесів розвитку продовольчої сфери, що забезпечують економічне зростання й необхідний рівень забезпечення продовольством, і якості життя населення. Таким чином, продовольчу політику можна визначити як систему заходів, сукупність дій з управління економікою системи продовольчого забезпечення, яка включає в себе певний набір елементів. Основними структурними елементами продовольчої політики є: галузева політика; антимонопольна політика, бюджетна політика, податкова політика, інвестиційна політика, митна політика; інші напрями державного регулювання у сфері продовольчого забезпечення. Окремо найважливішим елементом слід визнати напрями соціальної політики, що формують стабільність функціонування продовольчої системи.

Для досягнення своїх цілей держава повинна мати певні ресурси або кошти, котрі вона може використовувати при здійсненні регулюючої діяльності, а також знаряддя чи методи реалізації регулювання, тобто різні фактори, за допомогою яких здійснюється орієнтація регульованого об'єкта. Крім того, держава має володіти апаратом регулювання, тобто системою конкретних суб'єктів, що входять до структури держави і виконують функцію регулювання на рівні регіону. Об'єктами державного регулювання продовольчої сфери будемо називати ті умови, процеси й відносини у сфері суспільного відтворення, нормальне функціонування яких не забезпечується ринковим механізмом взагалі або забезпечується на низькому рівні. Як такі можна позначити: економічний цикл, грошовий оборот, науково-технічний прогрес, секторну, галузеву та регіональні структури господарства, економічний потенціал, зайнятість населення, платіжний баланс, умови конкуренції, а також соціальне забезпечення, навколишнє середовище, зовнішньоекономічну політику й ін. [1, с.156].

Суб'єктами державного регулювання системи продовольчого забезпечення регіону є носії та виконавці економічних (господарських) інтересів, які є юридичними і фізичними особами, а також утворені ними групи (спілки, об'єднання). До таких віднесемо державні органи управління, включаючи регіональні та місцеві інституційні утворення, і недержавні органи, до котрих належать різного роду об'єднання, що виражають інтереси певних верств та груп населення.

Як генеральну мету державного регулювання системи продовольчого забезпечення регіону слід розглядати сталий розвиток галузей продовольчої сфери при забезпеченні продовольчої безпеки. Таким чином, система державного регулювання покликана створити і підтримувати умови, що забезпечують стійкі позиції галузей продовольчої сфери в регіональній, національній економіці й на світовому ринку, а також забезпечити високий рівень життя населення та продовольчу незалежність [2]. Глобальна мета деталізується в системі генеральних цілей регулювання галузей і сфер продовольчого забезпечення, зокрема:

- забезпечення позитивної динаміки економічного зростання (розвиток загальних і специфічних для галузей факторів виробництва, створення умов для притоку вітчизняних та іноземних інвестицій);
- забезпечення високого рівня платоспроможного попиту (пряме й опосередковане регулювання цін, перерозподіл доходів);
- створення передумов для ефективної інтеграції в національну і світову економічну систему (оптимізація структури національної економіки, створення передумов для забезпечення конкурентних переваг галузей на міжнародних ринках);
- забезпечення соціальної сфери (регламентація трудових відносин, захист підприємницької діяльності);
- недопущення корпоративної економічної влади у галузях (регламентація процесу банкрутства, антимонопольна діяльність);
- забезпечення високого рівня кваліфікованої зайнятості (підтримка малого підприємництва, створення умов першочергового розміщення державних замовлень);
- забезпечення охорони навколишнього середовища й здоров'я населення (створення умов для впровадження ресурсозберігаючих та екологічних технологій виробництва, розвиток культури, науки, освіти, системи охорони здоров'я і медичного обслуговування).

Способами реалізації цілей виступають форми апріорного, апостеріорного та перспективно поточного регулювання. Способами реалізації державного регулювання, що мають перспективний характер, є: економічне прогнозування, програмування економічного розвитку, планування, індикативне планування [3, с. 95]. Способами реалізації державного регулювання продовольчої системи регіону, які мають поточний характер (апостеріорне регулювання), є: кон'юнктурні заходи

щодо пом'якшення тимчасових нерівностей, окремі заходи щодо стимулювання розвитку і зростання виробництва продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини [4, с. 17].

Перспективно-поточне регулювання включає в себе регулювання на основі річних господарських програм-прогнозів розвитку галузі, складання і реалізацію спеціальних програм боротьби з нерівностями (структурними й кон'юнктурними), стимулювання економічного зростання в галузях системи продовольчого забезпечення [5, с. 54].

Державне регулювання продовольчої сфери регіону здійснюється різноманітними прямими і непрямими методами, які залежно від характеру впливу можна об'єднати в групи:

1) економічні методи (методи впливу на попит та пропозицію товарів, на умови формування економічних ресурсів, витрат і результатів, що включають: державне споживання, бюджетну політику, оподаткування, регулювання грошового обігу й надання кредитів, фінансування виробництва, регулювання цін на товари і тарифів на послуги);

2) адміністративно-економічні методи (контроль кредитної системи, контроль ціноутворення на продукцію галузі, контракти між державою та підприємцями, спілками підприємців (зі взаємними зобов'язаннями), кредитні, фіскальні «вбудовані стабілізатори») [6];

3) адміністративні методи (обмеження, що накладаються адміністративно і не стосуються руху вартісних факторів);

4) законодавчі методи (забезпечують правові основи діяльності суб'єктів, включаючи: захист прав власності, захист прав споживачів, антимонопольне законодавство, законодавство у сфері торговельної практики, сертифікацію, ліцензування виробництва та продажу окремих видів товарів, організацію державного контролю якості товарів і послуг та ін.);

5) інформаційно-орієнтовані методи (орієнтовані на забезпечення виробничих та інших підприємств комерційною інформацією (кон'юнктурною, статистичною, прогнозною), що дозволяє їм вибирати оптимальні шляхи реалізації поточних і перспективних завдань).

Для досягнення своїх цілей при здійсненні регулюючої діяльності держава має у своєму розпорядженні ресурси, до яких відносять: державний сектор у галузі продовольства (у сфері виробництва, інфраструктури, науки, кредитно-банківської та невиробничої сфери); державні фінанси; право держави бути законодавцем і інспектором; збір та переробку господарської інформації, прогнози.

Механізм регулювання продовольчої сфери регіону виключно складний, він являє собою сукупність безлічі механізмів. Фактично кожній меті відповідає свій механізм реалізації, і в кожному такому механізмі міститься кілька механізмів. Одна мета може бути реалізована в результаті взаємодії декількох механізмів, у той час як дія одного механізму – сприяти реалізації кількох цілей. Досягнення цілей державного регулювання здійснюється шляхом реалізації властивих йому функцій у просторах ініціювання цілей у процесі втручання держави у функціонування механізмів, що забезпечують сталий розвиток системи продовольчого забезпечення. Характер цього втручання може бути різним, так само як інструменти та форми, за допомогою яких воно може бути здійснене. Слід наголосити, що державне регулювання – це система заходів, взаємодія, несуперечність яких здатні зумовити позитивний ефект втручання держави у процес розвитку економіки галузі та забезпечити його стійкість.

Таку узгодженість заходів складної системи державного регулювання у сфері продовольчого забезпечення може гарантувати маркетинг як філософія прийняття рішень на рівні системи регулювання і як один з ефективних засобів.

Об'єктивність такого сучасного розширення сфер маркетингу обумовлена складною структурою управління системою продовольчого забезпечення, склад якої утворюють як державні, так і недержавні суб'єкти управління. Це визначає необхідність поєднання форм державного й ринкового регулювання, заснованих на принципах індикативного планування та пріоритетності напрямів розвитку. У таких умовах рішення формуються на основі детальної інформації про кон'юнктуру ринку, а вплив на ринок носить переважно стимулюючий та інформаційно-орієнтований характер стосовно виробництва і платоспроможного попиту, регульованих за допомогою маркетингових технологій та інструментів.

Комплексний характер розв'язання проблем продовольчого забезпечення – найважливіше із завдань держави та її регіонів – дозволяє розглядати маркетинг як особливий підхід до управління сферою продовольчого забезпечення [7, с. 99]. Комплексність, виступаючи одним із принципів класичної теорії маркетингу щодо мезо- і макрорівня його реалізації, відіграє визначальну роль у системі заходів регулювання продовольчого ринку й формує націленість на соціально-суспільний ефект функціонування системи продовольчого забезпечення (табл. 1).

**Напрямки маркетингового впливу державного регулювання
на систему продовольчого забезпечення**

Об'єкт впливу	Маркетинговий вплив у системі державного регулювання	Інструменти державного регулювання
1	2	3
Попит	Моніторинг обсягів і структури платоспроможного попиту. Інформаційний супровід купівельних рішень. Формування попиту на нові види продукції. Стимулювання попиту на продукцію місцевого виробництва. Демаркетинг видів продукції, які є шкідливими для здоров'я людини. Формування культури харчування і прагнення до здорового способу життя [8, с. 41–42].	Зростання заробітної плати, соціальних виплат і допомог населенню. Субсидії населенню з низьким рівнем доходів. Регулювання цін на продовольчі товари та сільськогосподарську сировину. Система державного резерву продовольства й ін.
Пропозиція	Стимулювання виробництва місцевих товаровиробників. Сприяння просуванню продукції місцевого виробництва. Стимулювання розвитку нових видів виробництв. Стимулювання та сприяння впровадженню нових технологій виробництва й систем якості на підприємствах. Сприяння інтернаціональним процесам у сфері виробництва продовольства.	Податкове регулювання. Цільові субсидії, пільгове кредитування, товарні та закупівельні інтервенції. Система стандартизації й сертифікації. Квотування і ліцензування виробництва. Державне страхування ризиків неплатежів виробників та ін.
Системи розподілу	Стимулювання розвитку та створення логістичних систем збуту продукції місцевого виробництва. Стимулювання розвитку систем і форматів оптової та роздрібної торгівлі. Маркетинг партнерських відносин на продовольчому ринку. Інформаційне забезпечення ринку продовольчих товарів. Моніторинг ринку роздрібних і оптових продажів продовольчих товарів.	Регулювання оптових продовольчих ринків. Система біржової торгівлі. Ліцензування підприємств торгівлі, зберігання, складування і транспортування. Контроль дотримання правил торгівлі та якості обслуговування й ін.
Конкуренція	Формування конкурентного середовища. Стимулювання розвитку конкурентних переваг місцевих товаровиробників. Симулювання зростання конкурентоспроможності продовольчої продукції місцевого виробництва. Стимулювання розвитку різних форм бізнесу в системі продовольчого забезпечення. Інформаційне забезпечення оцінки стану конкуренції.	Антимонопольне регулювання. Регулювання цін на продовольчі товари і тарифів природних монополій. Регулювання рекламної діяльності суб'єктів ринку. Регулювання сфери малого бізнесу та підприємництва й ін.
Інвестиційна привабливість	Розвиток приватно-державного партнерства в системі забезпечення продовольством. Стимулювання розвитку нових видів виробництв. Стимулювання та сприяння впровадженню нових технологій у продовольчій сфері. Сприяння інтеграційним процесам у системі продовольчого забезпечення регіону [9, с. 55]. Стимулювання розвитку різних форм бізнесу в продовольчій сфері.	Створення преференції за новими технологіями та обладнанням. Податкові канікули або зниження податків на період окупності. Підтримка підготовки кадрів нових професій, сфер і сегментів галузей. Зниження мита на нові технології й експорт нових продуктів.
Зовнішньоекономічні зв'язки	Демаркетинг імпоротної продукції, яка не відповідає вимогам здорового харчування. Стимулювання експортного виробництва продукції харчування місцевих товаровиробників. Просування продовольчих товарів вітчизняного виробництва на ринках експорту. Сприяння впровадженню нових конкурентоспроможних технологій і систем якості виробництва та продажу продовольчих товарів.	Ліцензування суб'єктів експортно-імпоротної діяльності. Експортно-імпорتنі квоти. Ембарго на поставку продовольства і сільськогосподарської сировини. Обмеження за якістю продукції. Субсидування та кредитування експорту й ін.

Сучасні вимоги більш високого рівня адаптованості результатів функціонування економічних систем, якою є сфера продовольчого забезпечення, до потреб суспільства призводять до зміни парадигми управління.

Висновки. Необхідність використання маркетингової інструментарію при формуванні сукупності заходів регулюючого впливу на систему продовольчого забезпечення на макро- та мезорівнях визначається цільовими настановами держави, найважливіше значення серед котрих має реалізація соціальних цінностей, зокрема збереження здоров'я людини, майбутніх поколінь і добробуту суспільства в цілому. Метою регулювання ринку продовольства як на рівні держави в цілому, так і її регіонів є підвищення якості життя та, зокрема, якості харчування. Цілями маркетингового впливу виступає стимулювання попиту, його формування, а також стимулювання виробництва продовольчих товарів, створення умов забезпечення їх якості й конкурентоспроможності. Такі цілі спрямовані на якісне задоволення потреб населення в продовольстві, що дозволяє стверджувати про необхідність застосування маркетингових технологій у системі управління продовольчою галуззю народного господарства. Пошук оптимального варіанта взаємодії між механізмами державного і ринкового регулювання економіки збагачує зміст управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єранкін О.О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації: монографія / О.О. Єранкін. – К.: КНЕУ, 2009. – 419 с.
2. Положенцева К.Л. Методологічні основи державного регулювання агропромислового комплексу регіону / К.Л. Положенцева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/galuz/05lmaseu.pdf>
3. Дудар Т.Г. Організаційно-економічні засади формування і розвитку системи агромаркетингу / Т.Г. Дудар // Економіка АПК. – 2006. – №10. – С. 89 – 97.
4. Белікова Н.В. Інноваційні напрями розвитку маркетингу в сфері агропромислового комплексу / Н.В. Белікова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Ч. 4, вип. 6. – С. 15 – 18.
5. Ілляшенко Н.С. Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств: монографія / Н.С. Ілляшенко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2011. – 192 с.
6. Шуст О.А. Маркетинг як інструмент інноваційно-орієнтованого розвитку АПК / О.А. Шуст // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки. – 2010. – Вип. 97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_97/51.pdf
7. Левків Г.Я. Формування механізму інноваційного забезпечення маркетингового менеджменту на підприємствах АПК / Г.Я. Левків, А.В. Портнова, А.М. Каньоса // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – Т. 2, № 2. – С. 98 – 102.
8. Magesa M. Agricultural Market Information Services in Developing Countries: A Review / M. Magesa, M. Kisangiri, J. Ko // Advances in Computer Science: an International Journal. – 2014. – Vol. 3 (3), No. 9. – P. 38 – 47.
9. Roy M. Agricultural Marketing: New Challenges / M. Roy // International Journal of Humanities and Applied Sciences. – No. 1 (2). – P. 54 – 57.
10. The CAP Towards 2020: Meeting the Food, Natural Resources and Territorial Challenges of the Future / COM (2010) 672. – European Commission, Brussels, 2010. – 15 p.

УДК 338.439:658.8

Коломицева Олена Віталіївна, доктор економічних наук, професор. **Шевченко Наталія Вікторівна**, старший викладач. Черкаський державний технологічний університет. **Маркетинговий вплив у системі державного регулювання продовольчої сфери регіону.** Досліджено сучасну політику державного регулювання продовольчої сфери регіону. Відзначено головні цілі державного регулювання галузей і сфер продовольчого забезпечення регіону та окреслено ряд способів їх реалізації. Обґрунтовано необхідність упровадження маркетингового інструментарію в систему державного регулювання продовольчої сфери регіону. Конкретизовано напрями маркетингового впливу державного регулювання на систему продовольчого забезпечення.

Ключові слова: державне регулювання, продовольча сфера регіону, продовольче забезпечення, маркетинговий вплив.

UDC 338.439:658.8

Kolomytseva Elena, doctor of economic Sciences, Professor. **Shevchenko Natalya**, teacher. Cherkasy state technological University. **Marketing influence in the system of region food sphere state regulation.** The current policy of region food sphere state regulation was investigated. The main objectives of state regulation of branches and spheres of food security in the region and a number of ways to implement them were outlined. The necessity of introduction of marketing tools in the system of region food sphere state regulation was justified. Areas of marketing impact of government regulation on the food supply system were specified.

Keywords: state regulation, the food industry in the region, food security, marketing influence.

УДК 338.439:658.8

Коломицева Елена Витальевна, доктор экономических наук, профессор. **Шевченко Наталья Викторовна**, старший преподаватель. Черкасский государственный технологический университет. **Маркетинговое влияние в системе государственного регулирования продовольственной сферы региона.** Исследована современная политика государственного регулирования продовольственной сферы региона. Отмечены главные цели государственного регулирования отраслей и сфер продовольственного обеспечения региона и намечен ряд способов их реализации. Обоснована необходимость внедрения маркетингового инструментария в систему государственного регулирования продовольственной сферы региона. Конкретизированы направления маркетингового воздействия государственного регулирования на систему продовольственного обеспечения.

Ключевые слова: государственное регулирование, продовольственная сфера региона, продовольственное обеспечение, маркетинговое влияние.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.43: 338.312

METHODICAL APPROACHES TO EVALUATION OF THE ROLE OF ORGANIC AGRICULTURE IN THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES ECONOMIES

I. Chychkalo-Kondratska*, D.Sc. (Economics), Professor. O. Fedina**.
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

*orcid.org/0000-0003-3123-841X

**kafedra_me@ukr.net

© Chychkalo-Kondratska I., 2016.

© Fedina O., 2016.

Стаття отримана редакцією 08.09.2016 р.

Introduction. The rural development is for the most countries one of the strategic development priorities. An important component of rural development is a support of the ecological agricultural products production. Organic agriculture is developing more and more through the demand increasing favorable impact on the environment. The EU member states were among the first who began to apply benefits of organic agriculture. Detailed study and evaluation of the role of organic agriculture in these countries will help to determine the potential of its application in economic conditions of Ukraine.

Literature review. The problem of the role of organic agriculture in the rural development was discussed in the works by M. Lesiv [9], V. Krupin [6], M. Lendyel [8]. So M. Lesiv notes the important role of organic agriculture in sustainable rural development. M. Lendyel concludes that the most part of funding through the EU Common Agricultural Policy is aimed at reorientation of agriculture on ecological principles. As the source of data on organic farming served statistical yearbooks [13]. For the most part, scientists have concentrated on the development of agriculture in general, without selection its organic part as an object of analysis. To identify the expediency of organic agriculture in Ukraine, the experience of leading countries, including EU countries, will be learned.

Problem statement. The role of organic agriculture in the EU member states and in Ukraine will be evaluated. The article deals with the EU countries classification on the basis of cluster analysis taking into account the role of organic agriculture in their economies by criteria such as the share of rural population, the share of organic farmland and the share of employed in organic agriculture.

Research results. The leading role in the EU rural development belongs to agriculture [9]. The support of agriculture is considered as a priority within the Rural Development Policy. Rural agriculture plays the main role in the matters of social-economic development, as for the majority of rural residents it remains to be the basic income source. However in recent decades in rural areas is observed the tendency to develop alternative economic activities, which would give an opportunity for rural residents to earn higher incomes than those they can get from agricultural production.

Changes in rural development promotion policy in Europe are related in recent years primarily to revision of human's role in maintaining of ecological integrity and nature wealth in non-urban areas [8]. The environmental component of sustainable rural development is of particular relevance. The reason for that is represented in the necessity of environmental security, of climate changes prevention and of ecological balance preservation. And there is a necessity to diversify agricultural production by the development of ecological production. Prevention the depletion of land and exclusion of suitable land from agricultural production are the main components of ecological rural development policy of the EU. Organic production in Europe is profitable due to the high price of products and the absence of spending for chemical

components. It functions simultaneously economically and environmentally. Today in the European Union in organic agriculture are occupied 5.7% of agricultural land [13].

According to studies, in Ukraine 19% of land is suitable for the development of organic agriculture. Organic products produced by enterprises in small quantities are not sold in the domestic market because of its low cost. Scientists M. Kropyvko and O. Kovaleva notice that such production becomes highly profitable a few years later only, after the rebuilding of enterprise technological base [5]. European farmers are able to adapt during this period to the new conditions of business due to the direct state support. But in Ukraine there are only a few households which risks to develop a sustainable production. The reason of inability to sale organic products in domestic market is the low level of real incomes in the country. The share of food costs in the households expenses is high, so for most Ukrainian people a transition to organic products sold at much higher prices is not possible [8].

Taking this arguments into consideration, it is important to analyze an international experience and to give an objective of the role of organic agriculture in the EU countries and, consequently, in their rural development. In order to obtain such an evaluation we have analyzed a number of indicators that can be divided into primary and secondary. To the primary belong the following indicators:

- the share of the rural population in the EU countries;
- the share of land area involved in organic agriculture, in the general area of each EU countries;
- the share of employed in organic agriculture in each of the EU countries.

Secondary indicators are:

- GDP in US dollars per capita in EU countries;
- value added in agriculture in US dollars per 1 employee of the EU member state.

These figures reflect the resources available to the country, and in terms of organic agriculture the role of these resources in their economies, as well as they show how large is the share of population receiving income from organic agriculture.

The analysis shows that in general more than 25% of the EU population lives in rural areas [11]. The largest share of rural residents accounts for countries of Central and Eastern Europe, especially for Slovenia (50.3% of the population), Slovakia (46.2%), Romania (45.6%), Croatia (41.3%), Poland (39.4%), as well as Portugal and Ireland (37%). As for Ukraine, the share of rural population is significant and almost 30.5%, being about the same level as for Italy and higher than the average for the EU, which is 25%.

During the analysis was detected the irregularity in distribution of shares of organic farmland among the EU countries [13]. For example, the largest share of organic farmland occupies in Austria (19.4%) and for Sweden this figure is 60 times smaller. For six EU member states, the share of organic land in 2014 exceeded 10%, and for 21 countries, the figure was between 1 and 10%. The average value of this indicator for the EU as a whole is 6.4%. Considering the share of organic farmland in Ukraine, it was 1% in 2014, which is almost the smallest level for the EU, which corresponds to Malta.

This distribution of agricultural land among the countries is primarily caused by climate conditions, soil quality, and historical background, which contributed the active using of the available land resources in agriculture.

The most employees in organic farming in 2014 were registered in Austria (0.5%), the least – in Malta (0.01%). The figure for Ukraine in 2014 amounted to 0.001%, which is the lowest among EU indicators [13].

Value added of organic agriculture in the GDP of EU countries remains low – about 0.2% in 2014 [13]. The largest share of GDP among EU member states organic agriculture occupies in Denmark and Austria, where it was about 7% of GDP in 2014. Value added of organic farming for EU member states increased by 460% in 2014, compared to the level of 1997 [12].

Analyzing the data above, we note that the role of organic agriculture in each of the EU member states is different, but country groups with common characteristics and the level organic farming can be selected. Using cluster analysis, we are going to make a grouping of EU member states according to the following features:

- 1) the share of organic agricultural land area in the total land area;
- 2) the share of organic agriculture employment in the total employment;
- 3) the share of the rural population.

For evaluation was applied statistics for 2014. In the first phase were formed two groups of indicators by which member states can be classified.

The first group includes such indicators as the share of organic farmland and the share of employment in organic agriculture. This group of indicators was selected to track how the EU member states decide the question of organic development on existing agricultural lands and their involvement in agricultural production.

The second group of indicators reflects the degree of involvement of the rural population in organic agricultural production in the EU member states and covers such indicators as the share of the rural population and the share of employment in organic agriculture.

In order to build the cluster model, with help of which the clustering of EU member states was made, normalized value of each of the studied indicators was calculated. For this the method of minimum-maximum was applied, using the formula:

$$X_N = \frac{X - \min(X)}{\max(X) - \min(X)}, \tag{1}$$

where X_N is normalized value;

\min and \max are minimum and maximum of set X.

The results of calculation show that the normalized values of indicators are located in intervals from 0 to 1.

As part of the analysis, the 9 major clusters were selected, which provide different combinations of such characteristics as share of organic farmland or share of rural population and share of employment in organic agriculture.

Belonging of countries to the relative cluster will be defined by calculation of the Euclidean distance between the central values of the relative clusters and the normalized values of share of organic farmland or share of rural population and the share of employed in organic agriculture for each of the EU member states.

The distance is calculated using the formula:

$$dist = \sqrt{(X_C - X_i)^2 + (Y_C - Y_i)^2}, \tag{2}$$

where $dist$ – Euclidean distance;

X_C – central value for cluster by X axis (share of farmland or share of rural population);

Y_C – central value for cluster by Y axis (the share of employment in organic agriculture);

X_i – point value by X axis (normalized value of share of organic farmland or share of rural population);

Y_i – point value by Y axis (normalized value of share of employed in organic agriculture).

With regard to each of the identified groups of indicators were calculated Euclidean distances for all countries. The results of calculation determined that the EU member states belong to 8 clusters. Each of the countries was referred to the cluster to which central point the Euclidean distance appeared to be the least.

The results of this assessment show that most EU countries belonging to clusters with low and average shares of organic farmland and average and below average shares of employed in organic agriculture. The importance of organic agriculture for Austria is highly expressed by the significant shares of employment and land.

For the second indicators group results of Euclidean distances calculation show that countries have been divided among 6 clusters. In most cases, EU countries belong to clusters with low and medium shares of employed in organic agriculture and of rural population. Romania and Slovenia have the largest shares of employed in organic agriculture.

Combining all three characteristics in one cluster model shows that EU countries can be divided between the 14 clusters by the share of employed in organic agriculture, the share of rural population and the share of organic agricultural land (Table 1).

Table 1

Distribution of EU countries between clusters by criteria of share of organic farmland, share of rural population and share of employed in organic agriculture [4, 7, 11, 13]

Cluster	Features	Countries
1	2	3
1	Low share of employed in organic agriculture; low share of rural population; low share of organic agricultural land	Belgium, Luxembourg, Malta, Netherlands
2	Low share of employed in organic agriculture; low share of rural population; average share of organic agricultural land	Denmark
3	Low share of employed in organic agriculture; average share of rural population; low share of organic agricultural land	Cyprus, France, Hungary, Ireland, United Kingdom

Continued Table 1

4	Low share of employed in organic agriculture; average share of rural population; average share of organic agricultural land	Czech Republic, Germany, Portugal
5	Low share of employed in organic agriculture; average share of rural population; high share of organic agricultural land	Sweden
6	Average share of employed in organic agriculture; average share of rural population; low share of organic agricultural land	Bulgaria
7	Average share of employed in organic agriculture; average share of rural population; average share of organic agricultural land	Italy, Spain, Latvia, Lithuania, Finland
8	Average share of employed in organic agriculture; average share of rural population; high share of organic agricultural land	Estonia
9	Average share of employed in organic agriculture; high share of rural population; low share of organic agricultural land	Greece
10	Average share of employed in organic agriculture; high share of rural population; high share of organic agricultural land	Austria
11	High share of employed in organic agriculture; low share of rural population; low share of organic agricultural land	Poland, Croatia
12	High share of employed in organic agriculture; low share of rural population; average share of organic agricultural land	Slovak Republic
13	High share of employed in organic agriculture; average share of rural population; low share of organic agricultural land	Romania
14	High share of employed in organic agriculture; average share of rural population; average share of organic agricultural land	Slovenia

If to calculate the Euclidean distance to central values of clusters above for Ukraine, it will belong to the third cluster, which is characterized by low levels of shares of employed in organic agriculture and of organic farmland and the average level of share of rural population. Among the EU Member States this cluster includes Cyprus, France, Hungary, Ireland, United Kingdom.

Comparing the results of cluster analysis to GDP per capita in EU, it can be argued that countries with high GDP, such as Luxembourg, Denmark, Sweden, Ireland, have the low share of employment in organic agriculture, regardless of share of rural population or agricultural land in them (Fig. 1).

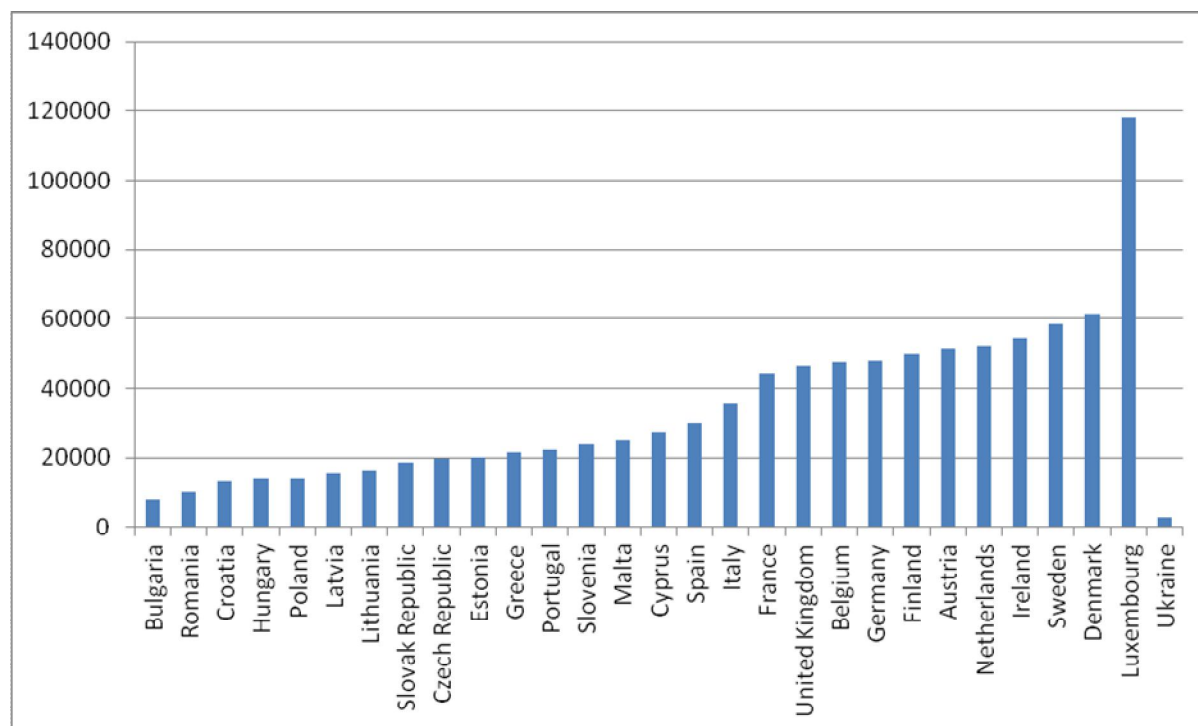

Fig. 1. GDP per capita US dollars in EU countries and in Ukraine in 2014 [3]

This can be explained primarily by the fact that these countries are focused on somewhat more profitable activities such as the service sector (including financial, information), high-tech production [10]. As for organic agriculture, we note that these countries widely use modern technologies in production, which

does not require significant involvement of the workforce. However, often the rural population in these countries prefer non-agricultural activities. For countries with lower GDP, such as Romania, Croatia, Poland, the situation is the opposite, the rural population is more involved in organic agricultural production. But for such countries as Bulgaria and Hungary, where the number of rural residents indicators are average, and agricultural land under organic production is low, a number of employed in organic agriculture is low (Hungary) and average (Bulgaria). As for Bulgaria, one of the key reasons for this is that the rural population is mainly in the retirement age or is not qualified to conduct agricultural activities [1]. In Hungary agriculture has an important long played role, but as a result of restructuring and the collapse of large farms, which were typical in socialist times, capacities in agriculture decreased significantly [2].

As we can see in Fig. 1, GDP per capita for Ukraine is at a rather low level. It is more than two times lower than the lowest EU level, which belongs to Bulgaria. This negative situation is caused by the inefficiency of Ukraine's economy in general. However, organic sales occupy a small share of the market, and do not reach 0.1%.

To examine the efficiency of agriculture in EU according to defined by cluster analysis groups of countries, they were analyzed in combination with value added indicator of organic farming per 1 employee (Fig. 2).

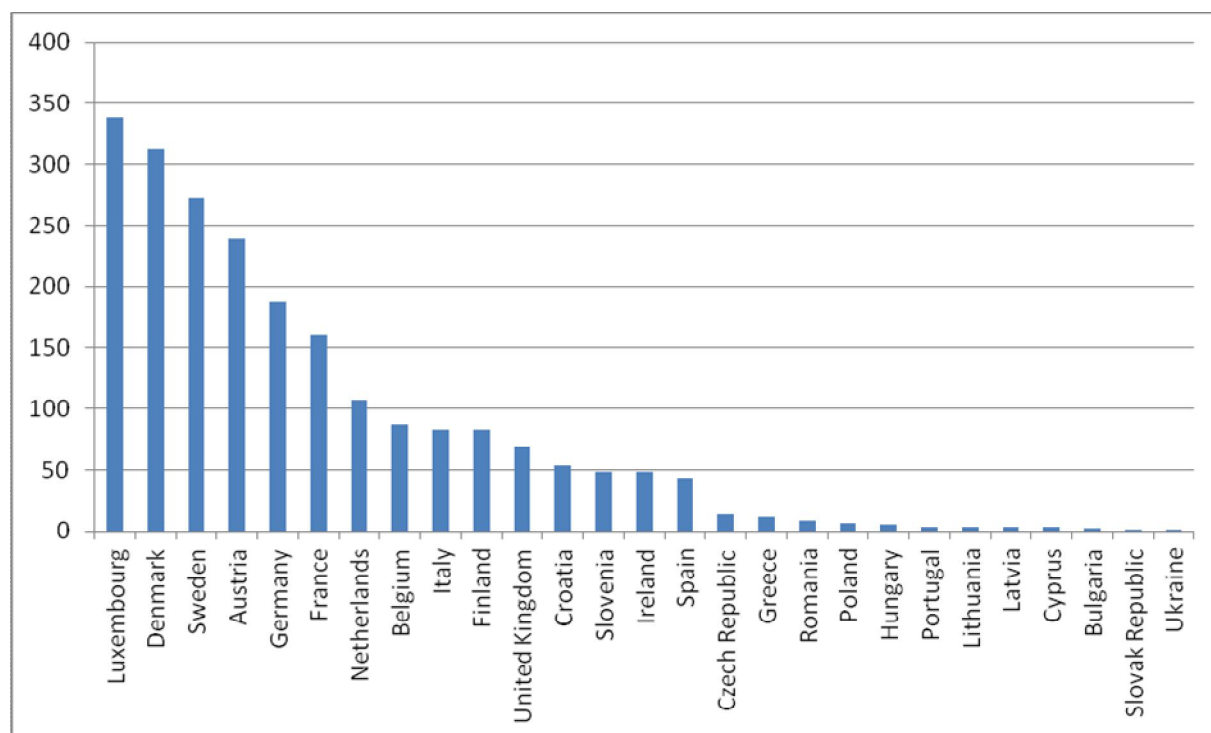

Fig. 2. Value added of organic agriculture per 1 employee in EU countries and in Ukraine in 2014 (euro) [13]

The results of this analysis have showed that the advanced countries of the first cluster show high rates of value added per worker, but for them is characteristic a low level of involvement in organic agricultural production in general. At the same time, by the low level of employment in these countries in organic agriculture the productivity level of employees working in this area is high, which can be explained by the use of modern technologies in agriculture, which involves reducing manual labor and increases productivity in general.

Clusters from 2 to 5 bring together countries with predominantly medium and high agricultural productivity. The exceptions in this case are Cyprus and Hungary, with a lower level of involvement in agriculture in general and lower productivity. Other exceptions are the Czech Republic and Portugal, which are more dependent on agriculture and have the lower productivity level.

Most of the countries in clusters from 6 to 14 illustrate the low productivity and a high level of involvement in organic agricultural production. The explanation for this is inefficient methods used by these countries. They require modernization and the implementation of modern technologies. The exceptions in this group are Austria, Italy, Finland, Croatia, Slovenia, which show high productivity levels of organic farming among all EU countries and closer to the high level of involvement in organic agriculture.

For Ukraine, the rate of labor productivity in organic agriculture was 0.65 euro, which is the lowest in the EU.

Conclusions. Summarizing the results of the analysis and evaluation, we note that for the most EU countries the participation of rural residents in organic agriculture is growing. For high-developed EU countries, such as Luxembourg, Denmark, Sweden, Ireland, organic agriculture does not play a significant role in the national economy. For the less developed countries of the EU and for the Austria, organic farming is important, but for most of them it is inefficient. With this regard, the task of such countries is the modernization and restructuring of organic agriculture in such a way that it can provide the appropriate level of income for the population and encourage the rural development. For Ukraine, the organic agriculture is a perspective direction, but it is ineffective and needs improvement and change. We suppose that the use of the EU experience will serve as a driving force for progress and restructuring of Ukraine's agriculture.

REFERENCES:

1. Agriculture in Bulgaria – current situation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csd.bg/artShow.php?id=10366>.
2. Burger A. The situation of Hungarian agriculture [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd>.
3. GDP per capita (current US \$) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/>.
4. Key data on organic agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic-world.net/statistics/statistics-data-tables/ow-statistics-data-key-data.html>.
5. Kropyvko M. (2010), Environmental diversification of agricultural land use in Ukraine / M. Kropyvko // Economics of Ukraine – No. 7. P. 78 – 85.
6. Krupin V. Modern trends in rural development: the experience of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20101224/2_krupin.php.
7. Labor force [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN>.
8. Lendyel M., Hazuda L., Hotko N. Foreign management practice of rural development: transformation of experience for Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Agroin/2012_4-6/12_46_15.pdf.
9. Lesiv M. (2015), Organizational and economic mechanisms to ensure the development of rural territories of the European Union member states.
10. Luxembourg: country overview [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eubusiness.com/europe/luxembourg>.
11. Rural population (% of total population) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS>.
12. Willer H. (2001), The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2001.html>.
13. Willer H. (2016), The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2016.html>.

УДК 338.43: 338.312

Ірина Борисівна Чичкало-Кондрацька, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та маркетингу. **Ольга Ігорівна Федіна**, студентка. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Методичний підхід до оцінювання ролі органічного сільського господарства в економіці країн-членів Європейського Союзу.** У статті проаналізовано показники, що характеризують виробництво органічної сільськогосподарської продукції, та визначено місце органічного сільського господарства в економіці країн-членів ЄС. У результаті оцінювання виокремлено групи країн зі спільними ознаками щодо ступеня розвитку та ролі в них органічного сільського господарства. Здійснено класифікацію країн-членів ЄС на основі кластерного аналізу за критеріями частки сільського населення, частки органічних сільськогосподарських угідь і частки населення, зайнятого в органічному сільському господарстві. Проведена оцінка показала, що здебільшого для країн-членів ЄС участь сільських мешканців в органічному сільськогосподарському виробництві збільшується, хоча у високорозвинених країнах ЄС, таких як Люксембург, Данія, Швеція, Ірландія, органічне сільське господарство не займає значного місця в економіці. Воно має велике значення для Австрії та деяких менш розвинених країн ЄС, для значної кількості яких воно є низько ефективним. Завданням таких країн полягає в переході до органічного сільського господарства, який забезпечить належний рівень доходів для населення і розвиток сільських територій. Для України органічне сільське господарство є перспективним напрямом, проте воно потребує вдосконалення. Вважаємо, що застосування досвіду країн-членів ЄС стимулюватиме перебудову сільського господарства України.

Ключові слова: органічне сільське господарство, органічна продукція, оцінювання, кластерний аналіз, групування, Європейський Союз.

UDC 338.43: 338.312

Irina Chyckalo-Kondratska, D.Sc. (Economics), Professor, Head of International Economics and Marketing Department. **Olha Fedina**, Student. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Methodical approach to evaluation of the role of organic agriculture in the European Union member states economies.** In the article is reasoned the place of organic farming in the economies of member states. The classification of EU member states is made on the basis of cluster analysis, taking into account the role of organic agriculture in their economies, on the criteria of share of rural population, share of organic farmland and share of employed in organic agriculture. Evaluation has shown that organic agriculture is more important for Austria and some of the relatively less developed EU countries. The aim of such countries, as well as for Ukraine, is the transition to a more efficient organic agriculture, which will provide an adequate level of income for the population and the rural development.

Keywords: organic agriculture, organic product, evaluation, cluster analysis, grouping, European Union.

УДК 338.43: 338.312

Ирина Борисовна Чичкало-Кондрацкая, доктор экономических наук, профессор, зав. кафедрой международной экономики и маркетинга. **Ольга Игоревна Федина**, студентка. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Методический подход к оцениванию роли органического сельского хозяйства в экономике стран-членов Европейского Союза.** В статье определено место органического сельского хозяйства в экономике стран-членов ЕС. Произведена классификация стран-членов ЕС на основании кластерного анализа с учётом роли органического сельского хозяйства в их экономике по критериям доли сельского населения, доли органических сельскохозяйственных угодий и доли населения, занятого в органическом сельском хозяйстве. Оценивание показало, что органическое сельское хозяйство имеет большее значение для Австрии и некоторых сравнительно менее развитых стран ЕС. Задачей таких стран, как и Украины, является переход к более эффективному органическому сельскому хозяйству, которое обеспечит надлежащий уровень доходов для населения и развитие сельских территорий.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, органическая продукция, оценивание, кластерный анализ, группирование, Европейский Союз.

УДК 339.138.5:334.716(477)

ПЕРЕВАГИ ВПРОВАДЖЕННЯ БЕНЧМАРКІНГУ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

І.В. Амеліна*, кандидат економічних наук.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

*orcid.org/0000-0002-3448-4918
iie21@yandex.ru

© Амеліна І.В., 2016.

Стаття отримана редакцією 08.09.2016 р.

Вступ. На сьогодні в Україні існує ціла низка проблем, пов'язаних з конкурентоспроможністю вітчизняних товарів на світовому ринку товарів та послуг, і разом з тим значне коло варіантів для поліпшення загрозливих тенденцій останніх років. Дослідження перспективних способів одержання конкурентних переваг є надзвичайно важливим у час економічних негараздів у світі в цілому, та в Україні зокрема. Якщо економіки країн будуть відновлюватися й розвиватися ще масштабніше, ніж до кризи, це дасть змогу підприємствам вийти на якісно новий конкурентний рівень. Тому важливою умовою ефективної зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання в інтернаціоналізованому ринковому середовищі є впровадження та застосування нових, більш ефективних і дієвіших методів управління та аналізу міжнародної конкурентоспроможності, спрямованих на вдосконалення форм ведення міжнародного бізнесу. Одним з таких методів є бенчмаркінг, мета якого полягає в тому, щоб на основі дослідження визначити ймовірність успіху діяльності підприємства на міжнародній арені.

Тому доцільними видаються детальне вивчення, обґрунтування та застосування концепції бенчмаркінгу вітчизняними промисловими підприємствами й використання його результатів для підвищення ефективності функціонування, здобуття конкурентних переваг, закріплення позицій на ринках збуту.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток концепції та методології бенчмаркінгу здійснили зарубіжні й вітчизняні вчені, зокрема: Р. Кемп, М. Спендоліні, Г.Р. Райтер, Р. Рейдер, Р. Венетуччі, С. Кук, Г. Багієв, О. Михайлова, Н. Козак, Л. Савицька, В. Сліпенький, Л. Місюра, А. Ашуєв, Н. Хананова, О. Арєф'єва й інші.

У зарубіжній та вітчизняній теорії висвітлено питання, які розкривають історичні етапи розвитку і значення бенчмаркінгу [2, 3, 6, 8, 11], обґрунтовано причини, що спонукають підприємства виносити його на рівень менеджменту і маркетингу [2, 8, 11], розкривають зміст етапів бенчмаркінгового проекту [2, 8, 9, 10, 11]. Основний наголос зроблено на застосуванні конкурентного і стратегічного бенчмаркінгу.

Проте цілком сформованої та адаптованої до українських умов теоретичної бази бенчмаркінгу, яка б відображала реалії української економіки, нині ще не існує. Крім того, відсутні практичні рекомендації щодо застосування бенчмаркінгу промисловими підприємствами, які функціонують на міжнародному ринку. Необхідність науково-практичних розробок із цієї проблеми обумовили вибір теми статті.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності та визначення переваг використання бенчмаркінгу промисловими підприємствами України у зовнішньоекономічній діяльності.

Основний матеріал і результати. В умовах дії ринкових важелів у конкурентній боротьбі перемагає лише те підприємство, яке є конкурентоспроможним та використовує новітні досягнення науково-технічного прогресу, впроваджує нові технології, проводить ретельні маркетингові дослідження, що дозволяє йому орієнтуватися в запитах і потребах споживачів, отримувати ресурси, уникати банкрутства.

Сьогодні бенчмаркінговий підхід набув суттєвого поширення, що дозволяє виділити типи бенчмаркінгу та визначити їх вплив на діяльність промислового підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Упровадження бенчмаркінгу в ЗЕД підприємства

На рис. 1 визначено такі найефективніші види бенчмаркінгу для промислового підприємства, як консультативний, стратегічний та операційний.

У сучасних умовах на промислових підприємствах недостатньо мати інформацію лише про внутрішній стан, економіко-виробничу діяльність та поверхневий аналіз ЗЕД, а також не витримують вимог часу і відділи збуту та зовнішньоекономічні зв'язки, що довгий час були відповідальними за зв'язки зі споживачами і розподіл продукції. Тому на сьогоднішній день ключовим аспектом зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства виступає ефективна організація бізнес-процесів в сфері ЗЕД.

Зовнішньоекономічна діяльність промислового підприємства потребує вдосконалення шляхом застосування таких сучасних маркетингових методів, як бенчмаркінг (Benchmarking), який є порівняльним аналізом ефективності організації на основі системи взаємопов'язаних показників, у тому числі показників бізнес-процесів в сфері ЗЕД.

Існує думка, що бенчмаркінг – це зовнішній або конкурентний порівняльний аналіз, добре відомий багатьом підприємцям. Це не зовсім так. Хоча бенчмаркінг дійсно вийшов саме з цих напрямів аналітичної роботи, він є більш деталізованою, формалізованою та упорядкованою функцією, що суттєво розширює й поглиблює об'єкти та предмет дослідження, орієнтується не на екстерналії (зовнішні параметри) об'єкта порівняння, а на методику та технологію їх отримання.

Стратегічний бенчмаркінг у сфері ЗЕД є інструментом її стратегічного планування для забезпечення цілеспрямованого й прибуткового розвитку промислового підприємства.

Застосування бенчмаркінгу в процесі стратегічного планування ЗЕД забезпечує ефективність і достовірність такого планування (рис. 2). У процесі розроблення стратегії важливим є погляд ззовні, оскільки він установлює стратегічний напрям розвитку та сприяє розподілу обмежених ресурсів. Знання про методи роботи кращих підприємств галузі та вимоги споживачів продукції, отримані в процесі стратегічного бенчмаркінгу, є важливою інформацією, необхідною для розвитку промислового підприємства та забезпечення підвищення його конкурентоспроможності на зовнішньому ринку.

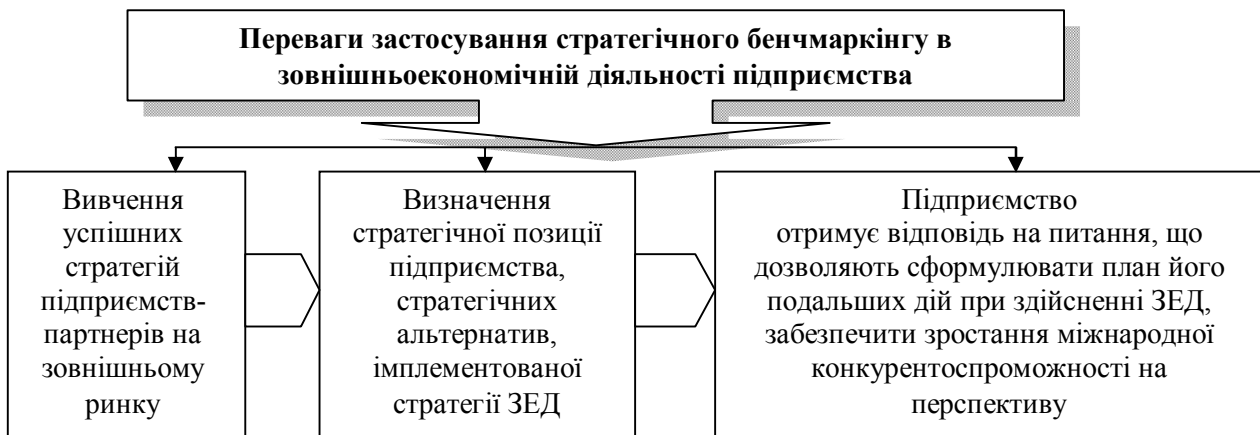

Рис. 2. Преваги використання стратегічного бенчмаркінгу в ЗЕД промислового підприємства

Операційний бенчмаркінг у сфері ЗЕД передбачає пошук відповідей на запитання про ефективність основних і допоміжних (функціональних) процесів ЗЕД та поділяється на бенчмаркінг на процесному рівні й бенчмаркінг на рівні зовнішньоекономічної діяльності.

По-перше, операційний бенчмаркінг концентрується або на аналізі собівартості продукту, що є результатом здійснюваних бізнес-процесів, або на його «конкурентних» відмінностях, або на тому й іншому одночасно. Аналіз за системою бенчмаркінгу спрямовується на пошук способів підвищення ціни продукту/послуги шляхом їхньої диференціації на ринку, і/чи способів зниження собівартості. Тому операційний бенчмаркінг у сфері ЗЕД промислового підприємства націлений на порівняння результатів бізнес-процесів за двома характеристиками:

- конкурентною собівартістю експертної продукції;
- конкурентною диференціацією характеристик продукції та її ціни.

По-друге, бенчмаркінг процесів ЗЕД промислового підприємства аналізує і порівнює складові бізнес-процесів, якими можуть бути:

- дослідження та розроблення;
- виробництво експортної продукції;
- продаж;
- міжнародний маркетинг тощо.

Преваги використання операційного бенчмаркінгу у сфері ЗЕД промислового підприємства полягають у наступному (рис. 3).

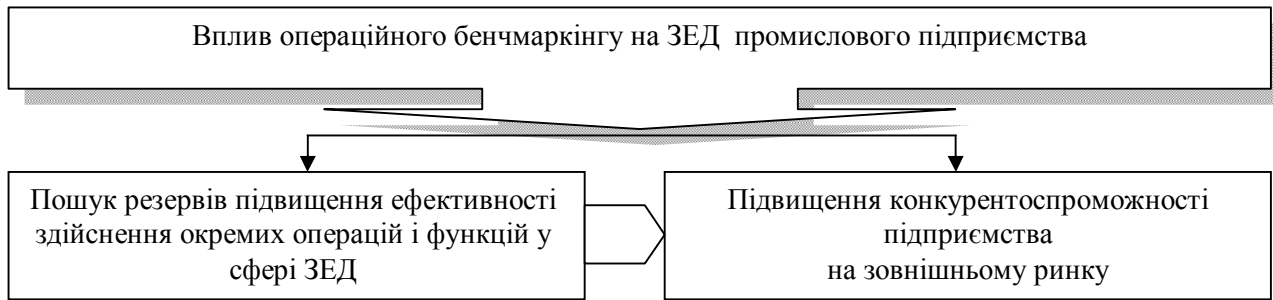

Рис. 3. Переваги операційного бенчмаркінгу при здійсненні ЗЕД

Щоб промислове підприємство було успішним і почувало себе таким серед суперників та жорсткості конкурентної боротьби на зовнішніх ринках, підрозділи повинні піддаватися конкуренції, щоб мати можливість підвищувати продуктивність праці. Отже, загальну мету для промислового підприємства при використанні бенчмаркінгу у сфері ЗЕД можна визначити таким чином (рис. 4).

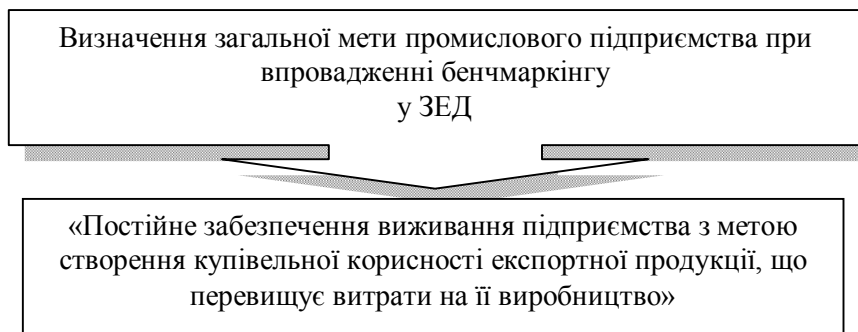

Рис. 4. Загальна мета промислового підприємства при використанні бенчмаркінгу у сфері ЗЕД

Бенчмаркінговий підхід може бути використаний промисловим підприємством як самостійно, так і із залученням консультантів.

У світовій практиці вважається, що найкращий результат застосування бенчмаркінгу досягається, коли підприємство запрошує команду консультантів для здійснення або для супроводження проекту, реалізованого працівниками підприємства. На основі отриманого відбувається створення і підтримка системи безупинних поліпшень результативності міжнародного бізнесу підприємства. Отже, використання консультативного бенчмаркінгу у сфері зовнішньоекономічної діяльності для промислового підприємства надасть ряд переваг (рис. 5).

Бенчмаркінг як концепція вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства тісно пов'язаний з багатьма інструментами, що дозволяють поліпшувати окремі бізнес-процеси та стан підприємства в цілому. Як показано в табл. 1, вибір інструментів, які використовуються у взаємозв'язку з бенчмаркінгом, залежить від того, що є основою для порівняння і як буде використовуватися бенчмаркінг на промисловому підприємстві.

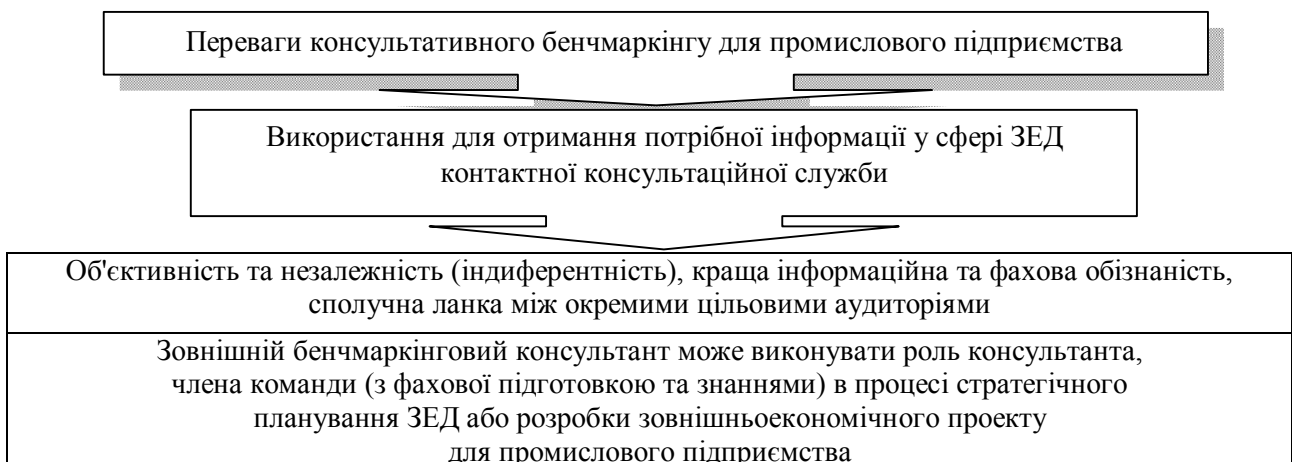

Рис. 5. Переваги консультативного бенчмаркінгу для промислового підприємства

Підхід загального управління якістю (TQM) використовується у процесному бенчмаркінгу і спрямований на постійне вдосконалення діяльності підприємства. Реінжиніринг також застосовують у процесному бенчмаркінгу. Він передбачає переоцінку діяльності власного підприємства й упровадження змін на основі здійсненого оцінювання. Детальне та послідовне порівняння методів і показників діяльності використовується у бенчмаркінгу результатів діяльності, метою якого є безперервне вдосконалення. Оцінювання проекту здійснюється у межах бенчмаркінгу результатів діяльності й передбачає надання всебічної оцінки певного комплексу заходів організації.

Таблиця 1

Інструменти вдосконалення, що мають взаємозв'язок із впровадженням бенчмаркінгу на промисловому підприємстві

Що порівнюється	Як буде використовуватися бенчмаркінг у сфері ЗЕД промислового підприємства	
	для безперервного вдосконалення ЗЕД	для оцінювання ЗЕД
Процеси	Загальне управління якістю (TQM)	Реінжиніринг
Результати діяльності	Порівняння показників і методів діяльності	Оцінка проекту

Слід зазначити, що бенчмаркінг – це послідовний і чітко структурований процес. Така структурованість та послідовність досягається шляхом розроблення поетапної моделі, в основі якої лежить цикл Демінга, що містить чотири складові:

- 1) планування (plan);
- 2) реалізацію плану (do);
- 3) перевірку або коригування плану (check);
- 4) розроблення подальших дій (act).

Тобто бенчмаркінг для промислового підприємства – це не окремий одноразовий проект, а стратегія послідовного поліпшення ЗЕД і безперервний процес управління змінами. Започаткувавши одного разу бенчмаркінгову діяльність, промислове підприємство повинно продовжувати порівнювати себе з «найкращою практикою» з метою постійного вдосконалення та розвитку.

Чимало компаній роками застосовують бенчмаркінг у щоденній менеджерській практиці й отримують вражаючі результати. Доцільність його для поліпшення ділової досконалості промислового підприємства показано на рис. 6.

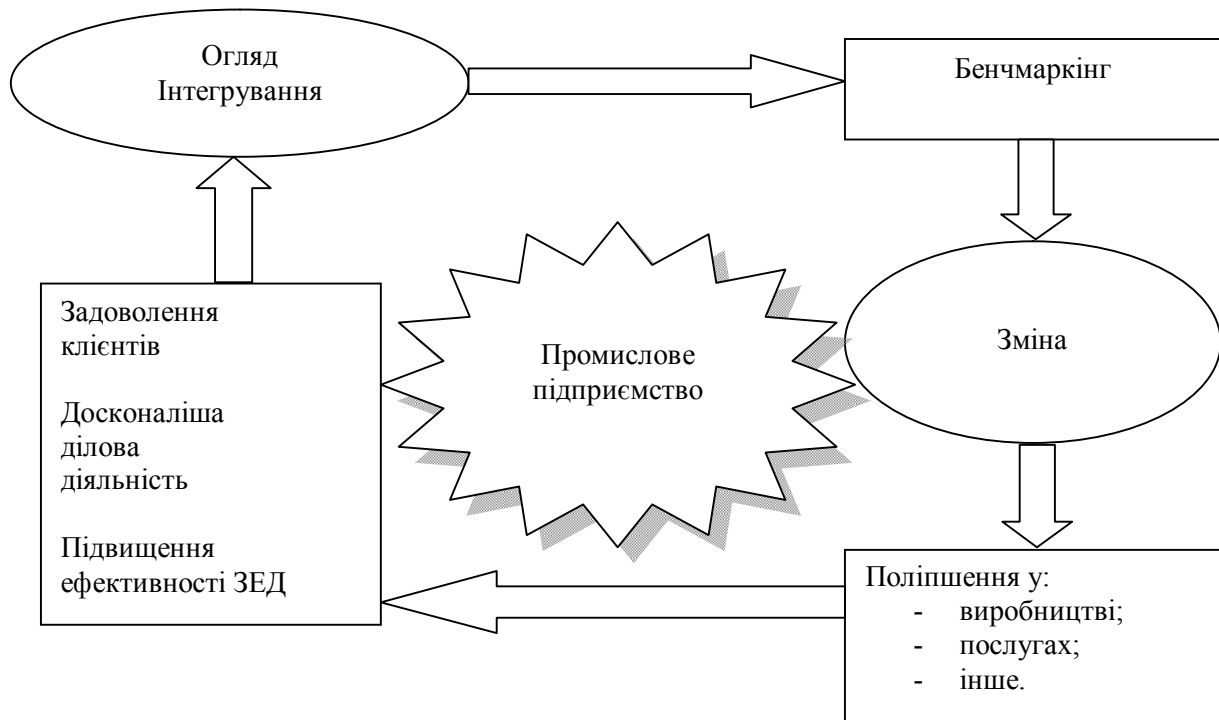

Рис. 6. Доцільність використання бенчмаркінгу на промисловому підприємстві

Таким чином, використання бенчмаркінгу у сфері ЗЕД для промислового підприємства є одним із засобів, за допомогою якого підприємство залишатиметься конкурентоспроможним на міжнародному ринку.

Особливо слід відзначити, що використання бенчмаркінгу в зовнішньоекономічній діяльності надасть можливість промислового підприємстві сформувати власну команду внутрішніх консультантів, напрацювати досвід проведення організаційних змін і, таким чином, створити базу для подальшого вдосконалення організації й управління зовнішньоекономічною діяльністю, розраховуючи на власні сили.

Отже, використання бенчмаркінгу у сфері ЗЕД для промислового підприємства є необхідним з метою виживання у сьогодишніх складних умовах господарювання.

Висновки. Бенчмаркінг є актуальним інструментом, особливо у ситуації, коли необхідно переглянути внутрішню ефективність діяльності підприємства та визначити нові пріоритети діяльності. Зіставлення показників ефективності дозволяє зрозуміти вразливі й раціональні сторони діяльності підприємства порівняно з конкурентами і світовими лідерами в аналогічній сфері діяльності. Це дозволяє знайти незаповнені ринкові ніші, вийти на ймовірних партнерів з виробничо-технічної кооперації та з'ясувати переваги злиття компаній. Бенчмаркінговий аналіз може призвести до зростання прибутковості підприємництва з високою економічною ефективністю, створення засад добросовісної конкуренції та задоволення потреб покупців. Тому впровадження бенчмаркінгу в практичну діяльність українських промислових підприємств є гарантією зміцнення їх конкурентних позицій як на вітчизняному ринку, так і умовою повноцінного та ефективного входження у світовий економічний простір.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аренков Й. Бенчмаркінг и маркетинговые решения [Електронний ресурс] / Й. Аренков, Е. Башев. – Режим доступу: <http://www.marketing.spb.ru>.
2. Арефьева Е.В. Бенчмаркінг как инструмент повышения конкурентоспособности компании / Е.В. Арефьева, О.В. Арефьев // Рынок капитала. – 2000. – №1 - 2.
3. Бенчмаркінг як метод конкурентного аналізу: переваги та недоліки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sesia.in.ua/archi-ves/96>.
4. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності компанії. – 2010. – №1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/ct/ct003.html>.
5. Ван дер Вейк Г. Benchmarking [Електронний ресурс] / Ван дер Вейк Г. – Режим доступу: <http://www.devbusiness.ru>.
6. Ватсон Г. Х. Стратегический бенчмаркінг стимулирует развитие предприятий / Г.Х. Ватсон // Деловое совершенство. – 2006. – №9. – С. 27–31.
7. Долінська Є.Б. Бенчмаркінг та його використання при проведенні маркетингових досліджень за допомогою інтернет / Є.Б. Долінська [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://isep1.narod.ru/pub/Dolinska.htm>
8. Дунська А.Р. Бенчмаркінг як метод підвищення і забезпечення конкурентоспроможності підприємств на зовнішніх ринках / А.Р. Дунська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Econo-mics/72205.doc.htm.
9. Кемп С. Роберт. Легальный промышленный шпионаж: Бенчмаркінг бизнес-процессов: технологии поиска и внедрения лучших методов работы ваших конкурентов / Кемп С. Роберт: пер. с англ., под ред. О.Б. Максимовой. – Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2004. – 416 с.
10. Коваленко О.В. Сутність та особливості бенчмаркінгу в антикризовому управлінні / О.В. Коваленко // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 3. Т.1. – С. 141 – 145.
11. Механік О.В. Бенчмаркінг для України: пошук власної стратегії інноваційного розвитку України / О.В. Механік // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №3 (82). – С. 73 – 78.
12. Савельєв Є.В. Новітній маркетинг / Є.В. Савельєв, С.І. Чеботар, Д.А. Штефаніч та ін. / за ред. Є.В. Савельєва. – К.: Знання, 2008. – 420 с.
13. Стельмах М. Бенчмаркінг як інструмент визначення конкурентоспроможності підприємства / М. Стельмах, Т. Сорока // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 1. – С. 53 – 61.
14. Тіхонов Ю.В. Бенчмаркінг і бізнес-розвідка як складові успішного розвитку бізнесу / Ю.В. Тіхонов // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №9 (75). – С. 126 – 132.

LITERATURE:

1. Arenkov Y. Benchmarking i marketingovyie resheniya [Elektronniy resurs] / Y. Arenkov, E. Bashev. – Rezhim dostupu: <http://www.marketing.spb.ru>.
2. Arefeva E.V. Benchmarking kak instrument povyisheniya konkurentosposobnosti kompanii / E.V. Arefeva, O.V. Arefev // Rynok kapitala – M., 2000. – № 1-2.
3. Benchmarking yak metod konkurentnoho analizu: perevahy ta nedoliky [Elektronnyi resurs] / Sesiia v Ukraini – Rezhym dostupu: <http://sesia.in.ua/archi-ves/96>.
4. Benchmarking yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti kompanii. Upravlyenne kompaniei. – 2010. – №1 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.management.com.ua/ct/ct003.html>.
5. Van der Veik H. Benchmarking [Elektronnyi resurs] / Van der Veik H. – Rezhym dostupu: <http://www.devbusiness.ru>. GH Watson Strategic benchmarking stimulates the development of the enterprises / GH Watson // Business Excellence. - 2006. - №9. - from. 27-31.
6. Watson G.H. Strategicheskii benchmarking stimuliruet razvitie predpriyatii / G.H. Watson // Delovoe sovershenstvo. – 2006. – № 9. – S. 27–31.
7. Dolinska Ye.B. Benchmarking ta yoho vykorystannia pry provedenni marketynhovykh doslidzhen za dopomohoiu internet / Ye.B. Dolinska [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://isep1.narod.ru/pub/Dolinska.htm>
8. Dunska A.R. Benchmarking yak metod pidvyshchennia i zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv na zovnishnikh rynkakh / A. R. Dunska [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Econo-mics/72205.doc.htm.
9. Kemp S. Robert Legalnyi promyshlennyi shpionazh: Benchmarking biznes-protsessov: tehnologii poiska i vnedreniya luchshih metodov raboty vashih konkurentov/ Robert S. Kemp : per. s angl., pod red. O. B. Maksimovoy. – Dnepropetrovsk: Balans-Klub, 2004. – 416 s.
10. Kovalenko O.V. Sutnist ta osoblyvosti benchmarkingu v antykrizovomu upravlinni / O.V. Kovalenko / Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. – 2009. – № 3. Т.1. – S. 141 – 145.
11. Mekhanik O.V. Benchmarking dlia Ukrainy: poshuk vlasnoi stratehii innovatsiinoho rozvytku Ukrainy / O.V. Mekhanik // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2008. – №3 (82). – s. 73–78.
12. Saveliev Ye.V. Novitnii marketynh / Ye. V. Saveliev, S.I. Chebotar, D.A. Shtefanych ta in. / red. Ye.V. Savelieva. – K.: Znannia, 2008. – 420 s.
13. Stelmakh M. Benchmarking yak instrument vyznachennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva / M. Stelmakh, T. Soroka // Visnyk TNEU. – 2012. – №1. – S. 53–61.
14. Tikhonov Yu. V. Benchmarking i biznes-rozvidka yak skladovi uspihnoho rozvytku biznesu / Yu. V. Tikhonov // Aktualni problemy ekonomiky. – 2011. – №9 (75). – S. 126–132.

UDC 339.138.5:334.716(477)

Irina Amelina, PhD, assistant professor of management and logistics. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **The benefits of the introduction of benchmarking in foreign economic activities of industrial enterprises in Ukraine.** The essence and peculiarities of implementation benchmarking. Obhrunovano necessity and advantages of benchmarking in industrial activities in Ukraine. Accelerated strengthening and increased competition caused by the process of active development of the market environment and the globalization of the world economy makes the current domestic enterprise to compete with the best companies not only in the domestic but also foreign markets. Under such conditions the company must constantly monitor their own strengths and weaknesses, and find ways to strengthen competitive advantages, identify and mitigate the impact of the causes of inefficiency of market activity, identify and implement strategic measures. One of the analytical tools of standard tests, solving the problems identified and of market strategies is benchmarking. Therefore appropriate presents a detailed study, study and application of the concept of benchmarking domestic industry and use the results to improve performance, gaining competitive advantage, securing positions on the markets. Today in Ukraine there are a number of problems related to the competitiveness of domestic products in the world market of goods and services, and at the same time - a small range of options to improve the alarming trends in recent years. Relevance of the research promising ways to obtain competitive advantage is critical in a time of economic turmoil in the world in general and in Ukraine in particular. If the economy will recover and grow even bigger than before the crisis, it will allow companies to reach a new level of competitiveness. Therefore, an important condition for effective foreign business entities in the internationalized market environment is the introduction and use of new, more efficient and more effective management and analysis of international

competitiveness, aimed at improving the forms of international business. One of these methods is benchmarking, which aims to reliably based on studies establish the likelihood of success on the international stage. Benchmarking is an important tool, especially in situations where it is necessary to review the internal efficiency of the company and identify new priorities. Comparison of performance helps to understand the sensitive and rational aspects of the company compared to competitors and world leaders in a similar field. This allows you to find unfilled niches, go to probable partners from industrial and technical cooperation and find out the benefits of the merger. Benchmarking analysis can lead to increased profitability of business with high profitability, creating competition and efficiency to meet the needs of customers. Therefore, the introduction of benchmarking in practice Ukrainian industry is a guarantee of strengthening their competitive position in the domestic market as well as the condition of full and effective entry into the world economy.

Keywords: benchmarking, foreign trade, competition, strategy, marketing.

УДК 339.138.5:334.716(477)

Амеліна Ірина Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і логістики. Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка. **Преваги впровадження бенчмаркінгу в зовнішньоекономічну діяльність промислових підприємств України.** Досліджено сутність та особливості впровадження бенчмаркінгу. Обґрунтовано необхідність і переваги використання бенчмаркінгу в діяльності промислових підприємств України. Виявлено вплив інструментарію бенчмаркінгу на вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства, який забезпечує підвищення конкурентоздатності промислового підприємства та його стабільне становище на ринку серед лідерів галузі виробництва.

Ключові слова: бенчмаркінг, зовнішньоекономічна діяльність, конкуренція, стратегія, маркетинг.

УДК 339.138.5:334.716(477)

Амелина Ирина Владимировна, кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и логистики. Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка. **Преимущества внедрения бенчмаркинга в внешнеэкономическую деятельность промышленных предприятий Украины.** Исследованы сущность и особенности внедрения бенчмаркинга. Обоснованы необходимость и преимущества использования бенчмаркинга в деятельности промышленных предприятий Украины. Выявлено влияние инструментария бенчмаркинга на совершенствование внешнеэкономической деятельности промышленного предприятия, которое обеспечивает повышение конкурентоспособности промышленного предприятия и его стабильное положение на рынке среди лидеров отрасли производства.

Ключевые слова: бенчмаркинг, внешнеэкономическая деятельность, конкуренция, стратегия, маркетинг.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ (за видами економічної діяльності)

УДК 631.1:574:332.23

ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

П.І. Коренюк*, доктор економічних наук.

Г.І. Карімов, кандидат економічних наук.

К.А. Звонарьова. Дніпровський державний технічний університет

*korenyuk@gmail.com

© Коренюк П.І., 2016.

© Карімов Г.І., 2016.

© Звонарьова К.А., 2016.

Стаття отримана редакцією 07.09.2016 р.

Вступ. Основною метою будь-якого розвитку є підвищення ефективності діяльності об'єкта. Проблема визначення напрямку розвитку насамперед полягає в необхідності виділення показників, які характеризують розвиток підприємства; аналізі наявного рівня цих показників, їх оцінюванні та регулюванні; визначення методів та принципів, яких потрібно дотримуватись керівникам, що можуть сприяти інтенсифікації діяльності підприємства.

Розвиток підприємства тісно пов'язаний з його потенціалом, на чому окремі дослідники не акцентують уваги. Більшість авторів, які займаються проблемами розвитку, під цим поняттям розуміють зміну чого-небудь. Своєю чергою, розвиток указує на ступінь використання потенціалу. Під розвитком підприємства доцільно розуміти зміну соціальних та економічних показників під впливом реалізації рішень щодо використання його потенціалу. Потенціал підприємства є системою ресурсів і можливостей (наявністю матеріальних, нематеріальних ресурсів, індивідуальних намірів керівників підприємства щодо реалізації соціальних та економічних цілей, діючих планів соціально-економічного розвитку, набутих зв'язків із бізнес-партнерами тощо), які у взаємодії можуть забезпечити розвиток підприємства [1]. У той же час для підприємств харчової галузі характерна ситуація, коли можливості підприємства використовуються лише в межах поточного попиту споживача.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів розвитку підприємств м'ясопереробної промисловості присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, у яких досліджено як загальні поняття й принципи розвитку підприємства [1, 2] так і особливості підприємств харчової галузі [3 – 7] та інші питання. У той же час ряд аспектів потребує подальшого розвитку, зокрема щодо механізму визначення перспективних напрямів розвитку підприємства.

Постановка завдання. Розвиток більшості підприємств харчової промисловості країни в першу чергу орієнтовано на поточний попит споживачів, а не на максимальне використання власних можливостей, що не завжди призводить до найкращого результату в середньо- та довгостроковому періоді. Приватне підприємство «Укрптахосервіс» є великим м'ясопереробним підприємством, основним видом діяльності якого є переробка м'яса птиці й виготовлення м'ясних напівфабрикатів для подальшої реалізації оптовим покупцям, у мережах супермаркетів та на експорт. Нині близько

60% реалізації припадає на великі й середні м'ясопереробні підприємства та підприємства оптового продажу. При цьому останній є найменш прибутковим порівняно з реалізацією в мережі супермаркетів та продажем продукції на експорт. У зв'язку із цим сформувався протиріччя подальшого розвитку: нарощувати обсяг технологічно простої продукції для оптового продажу або інтенсифікувати реалізацію за більш дохідним сегментом. Відповідно **метою роботи** є визначення перспективних напрямів розвитку підприємства харчової галузі.

Основний матеріал і результати. Основним зовнішнім чинником, що впливає на вибір напрямку розвитку підприємства, є попит споживачів. Головними шляхами реалізації продукції м'ясопереробного підприємства є оптовий продаж, продаж у мережі супермаркетів та експорт.

Власні можливості підприємства характеризуються існуючим налагодженим виробництвом. Основними типами продукції підприємства є охолоджена й заморожена продукція за різними варіантами пакування. За видами пакування продукція поділяється на нефасовану, запаковану (заморожена продукція, запакована у гофротару) та фасовану (охолоджені напівфабрикати, фасовані у підложки, поліамідну оболонку тощо). Динаміка реалізації продукції за її видами наведена в таблиці 1.

Нефасована продукція користується попитом в оптових покупців. Запакована більш продається оптовим покупцям і на експорт, найбільша частина фасованої продукції продається у мережі супермаркетів.

На сьогодні підприємство знаходиться у стадії розвитку, та в найближчий період об'єми продажів будуть збільшуватися, відповідно, й дохід підприємства. Спрогнозуємо продажі за умов, якщо ніяких змін у власному виробництві не планується. Для цього використовуємо формулу регресивного аналізу:

$$\begin{cases} \Sigma Q = N \cdot a + b \cdot \Sigma t \\ \Sigma(Q \cdot t) = a \cdot \Sigma t + b \cdot \Sigma t^2 \end{cases}$$

де N – кількість змін взаємозалежних величин;

Q – обсяг реалізації в натуральному виразі;

t – номер періоду;

b – приріст продажів за рік у натуральному виразі;

a – постійний обсяг реалізації в натуральному виразі [9].

Маржинальний дохід на 1 т. продукції залишився на рівні останнього року. Отримані результати реалізації (в тоннах) наведені в таблиці 2.

Як видно з таблиць 1 та 2, основний напрям розвитку підприємства – оптові продажі. Він має достатньо великий маржинальний дохід на 1 т. продукції, і сума від продажів цього напрямку складає основну частину від загального обсягу реалізації.

Таблиця 1

Динаміка реалізації продукції за видами пакування

Продукція за видом пакування	Напрямок реалізації	2013 р.					2014 р.					2015 р.				
		Кількість, т.	Сума продажу, тис. грн.	Маржинальний дохід, тис. грн.	Маржинальний дохід на 1 т., тис. грн.	Рентабельність, %	Кількість, т.	Сума продажу, тис. грн.	Маржинальний дохід, тис. грн.	Маржинальний дохід на 1 т., тис. грн.	Рентабельність, %	Кількість, т.	Сума продажу, тис. грн.	Маржинальний дохід, тис. грн.	Маржинальний дохід на 1 т., тис. грн.	Рентабельність, %
Нефасована	Разом	2 159	37 955	4 019	1.9	10.6%	2 776	50 008	4 889	1.8	9.8%	2 492	57 053	5 446	2.2	9.5%
	опт	1 813	31 114	3 376	1.9	10.8%	2 357	40 449	4 138	1.8	10.2%	2 048	46 566	4 163	2.0	8.9%
	мережі	346	6 840	643	1.9	9.4%	419	9 559	751	1.8	7.9%	444	10 487	1 283	2.9	12.2%

Продовження таблиці 1

	Запакована				Фасована			Разом за всіма видами
	експорт	мережі	опт	Разом	мережі	опт	Разом	
		20	1 036	1 056	737	109	847	4 061
		275	18 542	18 817	16 605	1 386	17 991	74 764
	48	2 132	2 180	1 592	171	1 763	7 961	7 961
	2.4	2.1	2.1	2.2	1.6	2.1	2.0	2.0
	17.3%	11.5%	11.6%	9.6%	12.4%	9.8%	10.6%	10.6%
	25	1 347	1 398	893	142	1 035	5 209	5 209
	385	24 105	25 246	23 206	1 802	25 008	100 262	100 262
	56	2 613	2 869	1 858	210	2 068	9 826	9 826
	2.3	1.9	2.1	2.1	1.5	2.0	1.9	1.9
	14.5%	10.8%	11.4%	8.0%	11.7%	8.3%	9.8%	9.8%
	6	1 722	2 195	1 320	359	1 679	6 366	6 366
	95	35 418	47 904	36 963	5 526	42 489	147 446	147 446
	21	4 258	5 833	2 568	283	2 851	14 130	14 130
	3.7	2.5	2.7	1.9	0.8	1.7	2.2	2.2
	22.5%	12.0%	12.2%	6.9%	5.1%	6.7%	9.6%	9.6%

Розраховано на підставі даних [8]

Таблиця 2

Прогноз реалізації продукції за видами

Продукція за видами пакування та напрямками реалізації	2016 р.			2017 р.			2018 р.		
	Кількість, т	Маржинальний дохід, тис. грн	Маржинальний дохід, на 1 т, тис. грн	Кількість, т	Маржинальний дохід, тис. грн	Маржинальний дохід, на 1 т, тис. грн	Кількість, т	Маржинальний дохід, тис. грн	Маржинальний дохід, на 1 т, тис. грн
Нефасована	2810	6139	2,2	2977	6504	2,2	3144	6869	2,2
Опт	2309	4618	2,0	2427	4854	2,0	2545	5090	2,0
Мережі	501	1453	2,9	550	1595	2,9	599	1737	2,9
Запакована	2687	7140	2,7	3256	8651	2,7	3825	10163	2,7
Опт	2054	5135	2,5	2397	5993	2,5	2740	6850	2,5
Мережі	3	11	3,7	-4	-15	3,7	-11	-41	3,7
Експорт	633	2089	3,3	867	2861	3,3	1101	3633	3,3
Фасована	2019	3429	1,7	2435	4136	1,7	2851	4842	1,7
Опт	453	362	0,8	578	462	0,8	703	562	0,8
Мережі	1568	2979	1,9	1860	3534	1,9	2152	4089	1,9
Разом	7515	16708	2,2	8667	19291	2,2	9819	21874	2,2

Найбільш перспективним типом продукції, який набирає обертів, є заморожена продукція, в основному за рахунок активного розвитку експорту та постійного зростання обсягу оптових продажів.

Нефасована, фасована й запакована продукція мають майже рівні частини в загальній структурі продажів підприємства. Перспективним є інтенсифікація продажу фасованої та запакованої продукції за рахунок збільшення продажу продукції на експорт і в мережі супермаркетів.

Для наочного оцінювання напрямків розвитку підприємства запропоновано скласти експрес-таблицю за формою таблиці 3.

За її даними візуально можна виділити такі перспективні напрями розвитку підприємства:

Таблиця 3

Експрес-таблиця оцінювання напрямів розвитку

Продукція		Напрямки продажу					
		Опт		Мережі		Експорт	
Нефасована	без змін	Достатньо великий обсяг продажів і МД. Постійне збільшення обсягу продажів і МД	Безлика продукція, менший МД, ніж при продажі у мережі	Високий МД. Постійне збільшення обсягів продажів	Невеликий попит. Безлика продукція	Не передбачається	Не передбачається
	інтенсифікація	Не передбачаються витрати на упаковку	Безлика продукція. Менший МД, ніж при продажу в мережі	Не передбачаються витрати на упаковку	Невелика потреба. Безлика продукція	Не передбачається	Не передбачається
Запакована	без змін	Достатньо великий обсяг продажів і МД. Постійне зростання обсягу продажів і МД. Зручне транспортування. Збільшений термін придатності	Тільки заморожена продукція. Менший МД, ніж при продажу в мережі	Високий МД	Дуже маленький попит	Високий МД, постійне збільшення обсягів продажів	Додаткові ризики
	інтенсифікація розвитку	Достатньо великий обсяг продажів і МД. Постійне збільшення обсягу продажів і МД. Більш зручне транспортування. Збільшений термін придатності	Тільки заморожена продукція. Менший МД, ніж при продажі у мережі	Високий МД	Дуже маленький попит	Високий МД, постійне збільшення обсягів продажів	Додаткові ризики
Фасована	без змін	Постійне зростання продажів	Невеликий попит. Незначний МД	Великий попит. Значний МД	Більш жорсткі умови при прийманні продукції та достатньо великі штрафні санкції при порушенні умов договору	Не передбачається	Не передбачається
	інтенсифікація розвитку	Більш зручна упаковка. Більший термін зберігання	МД. Збільшення витрат на упаковку та бренд	Великий попит. Значний МД. Упізнаваність на полицях мереж супермаркетів. Більш зручна упаковка. Більший термін зберігання	Збільшення витрат на упаковку та бренд	Не передбачається	Не передбачається

МД – маржинальний дохід

1. Достатньо великий обсяг при постійному зростанні має продаж охолодженої нефасованої продукції у напрямі оптових покупців, та невелике, але постійне збільшення продажу цього виду продукції спостерігається у напрямі мережі супермаркетів. Продаж охолодженої нефасованої продукції у напрямі експорту не передбачається, тому що термін зберігання її невеликий, а транспортування за кордон займає тривалий час. Оскільки продаж такої продукції не передбачає додаткових витрат на упаковку й додаткову переробку (тобто не потребує додаткових змін та інвестицій), а маржинальний дохід має високий рівень, то цей напрям є перспективним для подальшого розвитку.

2. Постійне зростання обсягу продажу запакованої продукції, здебільшого у напрямі оптових та експортних покупців. Цей вид продукції є замороженим, термін зберігання – великий, а за рахунок упаковки (гофротари) транспортування більш зручне, ніж транспортування нефасованої продукції, відповідно така продукція користується попитом в експортних покупців. Для цього виду продукції характерне зростання обсягу продажу й достатньо високий маржинальний дохід. Розвиток у напрямі експортних покупців звичайно тягне за собою додаткові ризики, але він має перспективу бути одним з основних напрямів реалізації на підприємстві.

3. Продаж фасованої продукції став більш значним завдяки співпраці з великими мережами супермаркетів, адже саме фасована продукція має великий попит серед покупців роздрібною торгівлі. Оскільки фасована продукція здебільшого є охолодженою, то її продаж у напрямі експорту поки що є неможливим. Незважаючи на те, що така продукція передбачає додаткові витрати на зручну упаковку, а умови співпраці з мережами супермаркетів достатньо жорсткі й передбачають великі штрафні санкції при невиконанні умов поставки та недотримання відповідного рівня якості продукції, значне зростання продажу її й високий маржинальний дохід дозволяє стверджувати, що цей напрям є перспективним і слід звернути більше уваги на його розвиток.

Підсумки визначення привабливих та непривабливих напрямів розвитку підприємства згруповані в таблиці 4.

Таблиця 4

Порівняльна оцінка напрямків розвитку

Продукція	Опт	Мережі	Експорт
Нефасована	+	+	-
Запакована	+	-	+
Фасована	+	+	-

Для інтенсифікації перспективних напрямів розвитку, запропоновано інвестувати частину доходів на створення власного товарного бренда, а також засвоїти новий вид упаковки – вакуумний, що дасть можливість збільшити строк придатності та спростити умови зберігання готового охолодженого продукту. При успішному виконанні цих заходів, приріст продажу за рахунок власного бренда для запакованої й фасованої продукції планується на рівні 30%, за рахунок використання вакуумної упаковки – 20%.

Скориставшись наведеним вище регресивним рівнянням, виконали прогнозування обсягу реалізації підприємства в результаті успішного впровадження запропонованих заходів. Результати прогнозування наведені в таблиці 5.

Для впровадження нового виду упаковки (вакуумної упаковки) слід інвестувати у відповідне обладнання, а також спеціальну плівку, яка допоможе за рахунок своїх властивостей підвищити строк придатності продукту. Слід урахувати також витрати на заробітну плату новим спеціалістам, що будуть працювати на новому обладнанні.

В умовах конкуренції поява інноваційних продуктів відіграє ключову роль при утриманні позицій компанії на ринку. Ринок м'ясопродуктів насичений пропозиціями, схожими за ціною і якістю, що змушує виробників переглянути принципи успішної конкуренції, акцентувати увагу на випуску інноваційних продуктів. Практика показує, що навіть незначна інновація в будь-якій сфері в кінцевому рахунку може кардинально відбитися на продукті й додати йому споживчих переваг.

Прогнозний результат інтенсифікації розвитку

Продукція за видом пакування та напрямами реалізації	2016 р.			2017 р.			2018 р.		
	Кількість, т.	Маржинальний дохід, тис. грн.	Маржинальний дохід, на 1 т., тис. грн.	Кількість, т.	Маржинальний дохід, тис. грн.	Маржинальний дохід, на 1 т., тис. грн.	Кількість, т.	Маржинальний дохід, тис. грн.	Маржинальний дохід, на 1 т., тис. грн.
Нефасована	2810	6139	2,2	2977	6504	2,2	3144	6869	2,2
Опт	2309	4618	2,0	2427	4854	2,0	2545	5090	2,0
Мережі	501	1453	2,9	550	1595	2,9	599	1737	2,9
Запакована	3493	9282	2,7	4233	11246	2,7	4973	13212	2,7
Опт	2670	6676	2,5	3116	7791	2,5	3562	8905	2,5
Мережі	4	14	3,7	-3	-11	3,7	-8	-29	3,7
Експорт	823	2716	3,3	1127	3719	3,3	1431	4723	3,3
Фасована	3029	5144	1,7	3653	6204	1,7	4277	7263	1,7
Опт	680	543	0,8	867	693	0,8	1055	843	0,8
Мережі	2352	4469	1,9	2790	5301	1,9	3228	6134	1,9
Разом	9332	20565	2,5	10863	20954	2,2	12394	27344	2,2

М'ясопереробним підприємствам необхідні інновації в моделі споживання і в технології, які підвищують якість м'ясопродуктів. У зв'язку із цим важливим є вибір підприємств між застосуванням і невикористанням у виробництві соєвих продуктів. Подвійну вигоду м'ясопереробним підприємствам може принести виробництво високомаржинальних продуктів. До них відносять продукти швидкого приготування (менше п'яти хвилин) з натурального м'яса з додаванням різних інгредієнтів: сиру, грибів та ін. Ця продукція не піддається заморожуванню, тривалі терміни зберігання досягаються за рахунок спеціальної упаковки. Крім високої рентабельності, такі продукти вирізняє високий ступінь інновацій.

Необхідно враховувати, що позитивно впливають на підприємства далеко не всі нововведення. Інновації завжди носять ризиковий характер, і до їх впровадження та розроблення необхідно підходити усвідомлено з огляду на можливість втрати вкладених коштів. При налагодженому механізмі функціонування підприємств керівництво повинно приділяти особливу увагу створенню системи збору й аналізу інформації, що дозволяє оцінити або спрогнозувати результат від впровадження нововведень.

Висновки. На основі аналізу зовнішніх чинників (попиту споживачів) та власного потенціалу підприємства (налагоджене виробництво) сформовані напрями можливого розвитку м'ясопереробного підприємства. Виявлені перспективні та неперспективні шляхи розвитку. Запропоновано матрицю експрес-оцінювання напрямів розвитку для підприємств м'ясопереробної промисловості й заходи стимулювання розвитку за визначеними напрямами. Виконано прогнозування результату успішної реалізації запропонованих заходів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шишковський С.В. Методи оцінювання потенціалу підприємств / С.В. Шишковський, Р.В. Фещур, В.Ю. Самуляк // Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єктів господарювання: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. М.Г. Білопольського; Макіївський економ-гуманіт. ін-т. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. – С. 258–264.
2. Погорелов Ю.С. Зміни потенціалу підприємства як рушійна сила його розвитку / Ю.С. Погорелов // Економіка і регіон. – 2016. – № 2(57). – С. 59–66.
3. Савчук О.А. Стратегічні фактори успіху харчових підприємств / О.А. Савчук, А.І. Пляскіна // Вестник ХНТУ. – 2006. – № 3 (26). – С. 208 – 210.
4. Ревуцька Н.В. Формування бізнес-моделі підприємства (за матеріалами підприємств харчової промисловості України): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.0 / Н. В. Ревуцька. – Київ, 2005. – 20 с.

5. Заїнчковський А.О. Підприємства харчової промисловості на ринку продовольчих товарів України / А.О. Заїнчковський // Наукові праці НУХТ. – 2009. – № 31. – С. 18–21.
6. Островська І. П. Аналіз формування інноваційного потенціалу переробної промисловості аграрного виробництва України / І.П. Островська, В.О. Непочатенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – №2. – С. 86–89.
7. Ревуцька Н.В. Харчова промисловість України: оцінка діючих бізнес-моделей в галузі / Н.В. Ревуцька // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 12(30). – С. 89 – 96.
8. Приватне підприємство «Укрптахосервіс». Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrptaha.com.ua/>
9. Кігель В.Р. Математичні методи ринкової економіки: навчальний посібник / В.Р. Кігель. – К.: Кондор, 2003. – 158 с.

UDC 631.1:574:332.23

Korenuk Petro, Dr. in economic sciences, professor, head of management of organizations and administration department. **Karimov Gennadiy**, Ph.D. in economic sciences, associate professor, assistant professor of management of organizations and administration department. **Zvonarova Kateryna**, master of management of organizations and administration department. Dniprovskiy State Technical University.

Identification of priority directions of development of enterprises of the meat-processing industry. Addresses the problems of development of the enterprises of the meat-processing industry, in particular the contradiction between demand (possible directions of realization) and potential (destinations of their own production). The development of most of the enterprises of food industry of the country, primarily oriented on the current demand of the consumers, not the maximum use of their own possibilities, it does not always lead to the best result in the middle- and long-term period. The main activity of the packing enterprise is processing of poultry meat and production of meat half-finished products for further implementation of wholesale customers in supermarket chains and for export.

Formed directions possible development-processing enterprise, as the ratio of the areas of implementation and production. Based on regression dependencies, forecast the volume of realization of products formed. Based on the estimation of the ratio of estimated values of volumes of realization and their yield performed express-estimation of directions of meat-processing enterprise. Defined by the perspective directions of development and measures to their intensification. Sales volume prediction is performed subject to the successful implementation of the proposed measures-processing enterprise.

Keywords: meat processing industry, development of enterprises, priority areas, food industry.

УДК 631.1:574:332.23

Коренюк Петро Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування. **Карімов Геннадій Іванович**, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування. **Звонарьова Катерина Андріївна**, магістрант кафедри менеджменту організацій і адміністрування. Дніпровський державний технічний університет. **Визначення пріоритетних напрямів розвитку підприємств м'ясопереробної промисловості.** Розглянуто проблеми розвитку підприємств м'ясопереробної промисловості. Сформовано напрями можливого розвитку підприємства. Визначено перспективи та заходи для реалізації власних можливостей м'ясопереробного підприємства.

Ключові слова: м'ясопереробна промисловість, розвиток підприємства, пріоритетні напрями, харчова галузь.

УДК 631.1:574:332.23

Коренюк Пётр Иванович, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента организаций и администрирования. **Каримов Геннадий Иванович**, кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента организаций и администрирования. **Звонарёва Екатерина Андреевна**, магистрант кафедры менеджмента организаций и администрирования. Днепропетровский государственный технический университет. **Определение приоритетных направлений развития предприятий мясоперерабатывающей промышленности.** Рассмотрены проблемы развития предприятий мясоперерабатывающей промышленности. Сформированы направления возможного развития предприятия. Определены перспективы и мероприятия для реализации собственных возможностей мясоперерабатывающего предприятия.

Ключевые слова: мясоперерабатывающая промышленность, развитие предприятия, приоритетные направления, пищевая отрасль.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ ЕНЕРГОСЕРВІСНОГО КОНТРАКТУ: ОЦІНКА ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

О.В. Комеліна, доктор економічних наук.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка.

І.О. Самойленко*, кандидат економічних наук.

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

*samoylbox@gmail.com

© Комеліна О.В., 2016.

© Самойленко І.О., 2016.

Стаття отримана редакцією 08.09.2016 р.

Вступ. На сучасному етапі розвитку українського суспільства в усіх секторах національної економіки спостерігається неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР). Ця тенденція не оминула промисловий та комунальний комплекси, безпосереднім свідченням чого є суттєво вища порівняно з показниками розвинених країн енергоємність продукції. Енергетична складова валового продукту України у 2 – 3 рази перевищує аналогічний показник розвинених країн. В умовах постійного підвищення вартості ПЕР указаний стан справ спричиняє зростання собівартості продукції, що своєю чергою призводить до зниження її конкурентоспроможності.

Платежі за споживання енергоресурсів у комунальному секторі господарства України сягають непідйомних для населення й бюджетів усіх рівнів меж, що зі свого боку призводить до значного зростання дебіторської заборгованості житлових організацій і муніципалітетів перед енергетичними підприємствами, а останніх – перед постачальниками енергетичного палива.

Прогнозні дані щодо цін і тарифів указують на перспективу їхнього подальшого підвищення, особливо на газ. У контексті вищевикладеного найбільш прийнятним рішенням, що вможливить поліпшення ситуації у сфері енергоспоживання є залучення до співпраці енергосервісної компанії (ЕСКО) на підставі укладеного енергосервісного контракту (ЕСК). Такий крок дасть змогу реалізовувати енергоощадні проекти (заходи). Головна перевага пропонованої концепції полягає в заощадженні (економії) коштів замовника, оскільки впровадження енергоощадних заходів здійснюється коштами самої ЕСКО. З огляду на це стає зрозумілим, чому за кордоном практика реалізації енергоощадних проектів шляхом створення спеціалізованих ЕСКО набула значного поширення. У дослідженні [1] визначено, що ESCO здатні запропонувати спектр послуг, включно з управлінськими послугами, на всіх стадіях реалізації проекту енергоефективності – від аналізу енергоефективності та розроблення проекту до виконання моніторингу й ремонту обладнання.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Концептуальні основи побудови й основні принципи функціонування енергосервісних компаній у контексті підвищення енергетичної ефективності національної економіки розглянуто в публікаціях М. П. Ковалко [2], А. В. Праховника [3], В. А. Степаненко [4], І. Н. Сотник, Ю. А. Мазіна [5] та інших. Інституціональним проблемам становлення ринку енергосервісних послуг присвячено наукове дослідження О.Ю. Корчміта [6].

Площина закордонних досліджень простежується у працях: J. Bachmann [7], S. Sorrell [8], P.R. Krugman, M. Obstfeld [9], S. J. Hansen, P. Bertoldi, P. Langlois [10]. Усі ці наукові дослідження дають відповідь на значну кількість запитань: що таке ЕСКО й у чому його перевага; які існують перешкоди для розвитку ринку енергосервісних послуг і енергосервісних контрактів та шляхи їх подолання; який закордонний досвід, навички управління, знання ринку й комунікаційні вміння можна застосувати на національному ринку енергетичних послуг; які існують інвестиційні та правові засади щодо побудови ринку енергосервісних послуг, фінансові механізми й заходи стимулювання.

За результатами наукових досліджень можна зробити висновок – запровадження механізму ЕСКО на сьогодні є одним із дієвих та ефективних механізмів щодо поліпшення енергоефективності. Проте на сьогодні такий інструмент забезпечення енергоефективності, як ЕСКО в реаліях української

економіки майже не застосовується, а запровадження енергосервісних контрактів як механізм залучення коштів в енергоефективні заходи майже не використовується.

Мета статті – розглянути інституціональні основи енергосервісного контракту та визначити базові принципи подальшого розвитку енергосервісу в Україні.

Основний матеріал і результати. Укладання енергосервісного контракту має виняткове значення передусім для підприємств бюджетної сфери, у якій власні кошти є вкрай обмеженими, що внеможливує реалізацію енергоефективних заходів. Енергосервісний контракт відкриває шлях для масштабних інвестицій в енергоощадні заходи. Крім того, енергосервісний контракт надає замовникові доступ до сучасних енергоощадних технологій, що також можна вважати значущою перевагою. Ідеться про те, що ЕСКО має власні параметри щодо тепло-, водо- й енергоощадних технологій, які не були доступні замовникові раніше. Насамкінець упровадження енергоощадних заходів на базі ЕСКО дає змогу прищепити культуру енергоощадження, що культивує в замовника дбайливе ставлення до споживання енергії. Енергосервісні контракти – це реальний інструмент енергоощадження, успішно апробований багатьма розвиненими країнами.

Учасниками ЕСК є:

1. Ініціатор – орган державної чи виконавчої влади, який має право розподіляти бюджетні асигнування (якщо мова йде про енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності в бюджетній сфері).

2. Замовник – підприємство або бюджетна організація, котра замовляє певну якість послуги (комфортний температурний і вологісний режими, можливість користуватися холодною водою, електрикою тощо), а не певну кількість того чи іншого ресурсу.

3. Виконавець – організація, що надає енергосервісну послугу.

4. Інвестор – банк, який надає Виконавцю послуги із забезпечення додатковим обсягом грошових коштів.

5. Споживач – групи людей, що користуються досягнутими в процесі виконання своїх безпосередніх обов’язків поліпшеннями (у закладах освіти – співробітники та школярі (студенти), у медичних установах – співробітники й хворі, у дошкільних закладах – співробітники та діти тощо).

6. Експерт – незалежна організація, яка виконує роль спостерігача за чітким дотриманням усіма сторонами умов контракту.

Цілі, переслідувані учасниками ЕСК, наведено на рис. 1.

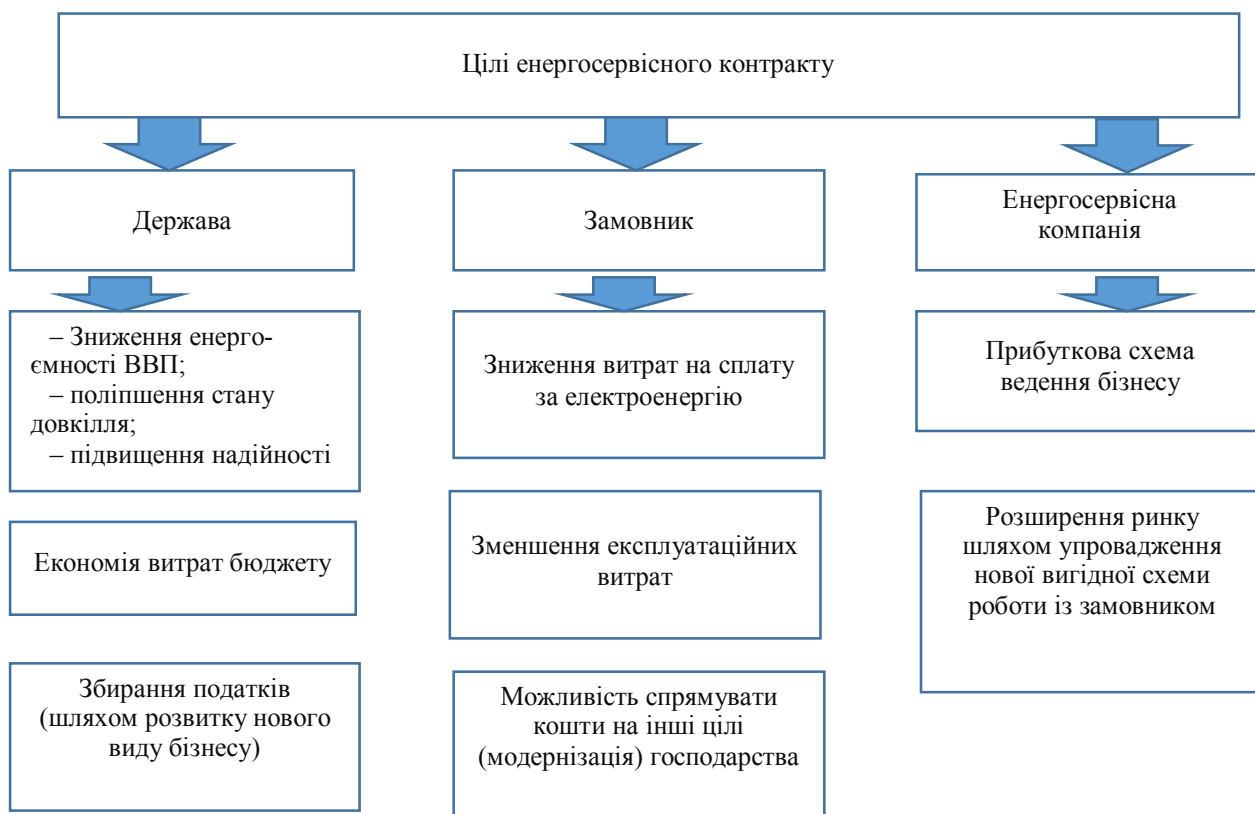

Рис.1. Цілі ЕСК

Розрахунок початкової (максимальної) ціни на послуги ЕСК (ПМЦК) наведено на рис. 2.

Для контрактів строком $\text{ПМЦК} = E_{\text{рік}} \times \text{Тариф}_{\text{поточний}}$ де $E_{\text{рік}}$ – обсяг споживання енергоресурсу за базовий період
Для контрактів строком більше року $\text{ПМЦК} = E_{\text{рік}} \times \text{Тариф}_{\text{поточний}} \times N,$ де N – мінімальний строк (кількість років) чинності ЕСК

Рис. 2. Розрахунок початкової (максимальної) ціни на послуги ЕСК

Якщо термін чинності ЕСК складає рік і менше, то початкова (максимальна) ціна становить добуток із фактичного обсягу споживання Замовником енергоресурсу за минулий рік та вартості одиниці енергоресурсу, актуальної на момент оголошення конкурсу на проведення відбору. Якщо термін виконання контракту перевищує один рік, то ціна контракту становить добуток із фактичного обсягу споживання енергоресурсу за минулий рік, вартості одиниці енергоресурсу на момент оголошення конкурсу на проведення відбору й кількості років, що відображають термін чинності контракту. Приклад установаження максимальної вартості послуг енергосервісу наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Приклад розрахунку початкової (максимальної) ціни енергосервісного контракту

	Базовий рік (2016 р.)	Тариф за березень 2016 р. із ПДВ	Базове споживання, грн	Споживання за п'ять років, грн
Теплова енергія (Гкал)	1 224,90	269,50	330 110,55	1 650 552,75
Кількість років ЕСК			5	
ПМЦК				1 650 552,75
Забезпечення заявки			3%	49 516,58
Забезпечення контракту			5%	82 527,63

Укладання енергосервісного контракту дає змогу зменшити не тільки енергоспоживчі, а й експлуатаційні витрати. Зниження рівня споживання та підвищення сприяють суттєвій економії коштів у частині витрат на енергетичні ресурси. До того ж уможлиблюється скорочення витрат на персонал і утримання будівлі. Ідеться про те, що одним із завдань ЕСК є навчання та мотивування обслужного персоналу.

Головною вимогою, що ставиться до змісту й структури ЕСК, є наявність переліку заходів, спрямованих на енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності. Дотримання встановлених вимог є обов'язковим для Виконавця ЕСК. Варто зазначити, що в контракті має подаватися докладний технічний опис кожного заходу та термін його виконання. Водночас потрібно звертати увагу на такі моменти:

- досягнення максимальної ефективності енергоощадного заходу (ЕОЗ) передбачає зіставлення кількох альтернативних варіантів технічних рішень в аспекті економічної доцільності;
- рішення про включення тих чи інших заходів до ЕСК приймається на підставі показників їхньої енергетичної й економічної ефективності;
- ефективність енергоощадного заходу має оцінюватися з урахуванням інтересів усіх сторін – учасників енергосервісної послуги: Ініціатор – Замовник – Виконавець – Інвестор – Споживач. У цьому контексті доцільно акцентувати на тому, що досягнення належного рівня енергоефективності кожною стороною визначає ефективність енергосервісної послуги в цілому.

У процесі розроблення енергоощадних заходів необхідно:

- розрахунковим шляхом установити фактичні показники енергоефективності виробництва (робіт, послуг) споживача енергетичних ресурсів;
- визначити технічну сутність передбачуваного вдосконалення (варіантів) і принципи отримання економії;

– для кожного запропонованого варіанта на підставі розрахунків з'ясувати прогнозні показники енергоефективності, які планується отримати через упровадження ЕОЗ;

– розрахувати критерії ефективності та відносний потенціал енергоощадження для кожного ЕОЗ (варіанти ЕОЗ);

– на підставі отриманих критеріїв ефективності й величин відносного потенціалу енергоощадження обрати найбільш ефективний варіант ЕОЗ;

– розрахувати величину абсолютного потенціалу енергоощадження пропонованих ЕОЗ.

Заходи, що реалізуються в межах ЕСК, можуть бути спрямовані, по-перше, на заощадження енергетичних ресурсів без зміни ефективності їхнього використання, по-друге, на економію окремих видів ПЕР для різних цілей (наприклад, опалення або освітлення), по-третє, на збільшення потенційної економії споживання енергоресурсів у цілому (наприклад, заходи щодо пропагування енергоощадження) [11, с. 69]. На одному об'єкті можуть одночасно реалізовуватися кілька ЕОЗ із різними спрямованістю та метою.

Усі рекомендовані заходи поділяють на три різновиди:

– організаційні й маловитратні, що реалізуються в процесі поточної діяльності підприємства чи організації [12];

– середньовитратні, які реалізуються переважно власним коштом підприємства або організації;

– великовитратні, що потребують додаткових інвестицій, які залучаються здебільшого у вигляді позикових коштів.

Основними критеріями добору та визначення послідовності впровадження заходів у межах ЕСК є:

– величина витрат на реалізацію заходів;

– фінансова й натуральна економія, що має бути отримана внаслідок реалізації заходів;

– термін окупності;

– «сезонність» заходів, тобто можливість реалізації протягом певної пори року, а також під час опалювального періоду.

Ефективність ЕОЗ, що реалізуються в межах ЕСК, характеризується низкою критеріїв, які відображають співвідношення витрат на проведення заходів і результатів проекту в аспекті інтересів його учасників.

Залежно від масштабу та значущості заходів (реконструкція, технічне переоснащення, модернізація, організаційно-технічні заходи) застосовують прості (без урахування фактора часу) або інтегральні (дисконтовані) критерії економічної ефективності.

Прості критерії доцільно застосовувати під час оцінювання ефективності маловитратних і середньовитратних заходів у таких випадках:

– одноразові витрати на реалізацію заходу здійснюються строком до одного року;

– досягнуті внаслідок реалізації заходу техніко-економічні результати й додаткові річні експлуатаційні витрати, спричинені впровадженням заходу, залишаються незмінними протягом наступних років експлуатації.

Простими критеріями є річний економічний ефект від упровадження заходу та термін окупності інвестицій.

У разі впровадження великовитратних заходів рекомендовано застосовувати інтегральні критерії, що ґрунтуються на даних інвестиційного аналізу реалізації проектів з енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності. Описана методика широко відома у сучасній міжнародній і вітчизняній практиці під назвою методу економічного оцінювання ефективності інвестицій [13, 14, 15].

Диференціальною ознакою розрахунків, що виконуються у межах названої методики, є можливість урахувати:

– строки служби та надійність оцінюваного обладнання, що набуває виняткового значення під час порівняльного оцінювання варіантів технічних засобів (ТЗ);

– ціну капіталу інвестора й зміну цінності грошей протягом часу, що властиво ринковій економіці.

Розрахунок ефективності від реалізації комплексу (групи) ЕОЗ здійснюється за допомогою методу розрахунку ефекту від упровадження окремого заходу за таким алгоритмом:

– обчислюються значення показників споживання за базовий рік;

– виконується розрахунок значень коефіцієнтів порівнюваних умов;

– здійснюється обчислення індикаторів;

– виконується розрахунок показників ефективності програми ЕОЗ у контексті ЕСК.

Аналіз ефективності програми ЕОЗ передбачає чітке формулювання завдань, які потрібно розв'язати. Відповідно до спрямування ЕОЗ можна оцінювати з таких позицій:

1) користі для країни (національна оцінка) – аналізуються показники національної (суспільної) ефективності. Вони враховують пов'язані з проектом витрати та результати, що виходять за межі економічних інтересів підприємства, яке реалізує проект, і учасників останнього;

2) користі для підприємства (комерційна оцінка) – аналізуються показники комерційної ефективності. Вони враховують наслідки реалізації проекту для підприємства або безпосередніх учасників, окремих учасників проекту тощо.

З огляду на це наступним кроком є аналіз енергетичної, економічної та соціальної ефективності від упровадження ЕОЗ. Процедура оцінювання ефективності від реалізації ЕОЗ наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Оцінювання ефективності реалізації ЕОЗ

Характеристика ефективності реалізації ЕОЗ	Формула розрахунку	Примітки
Енергетична ефективність укажує на економію енергетичних ресурсів, отримувану внаслідок реалізації ЕОЗ і вимірювану в натуральних величинах (Гкал, кВт.год, м ³)	$E_{ЕР.НАТ.В.} = C_{ЕР.П.} - C_{ЕР.ПОП.-1}$, де $E_{ЕР.НАТ.В.}$ – економія/перевитрата споживання енергетичних ресурсів; $C_{ЕР.П.}$ – споживання енергетичних ресурсів у поточному періоді; $C_{ЕР.ПОП.-1}$ – споживання енергетичних ресурсів у попередньому періоді.	У звітному періоді енергетична ефективність розраховується як різниця між обсягом споживання енергетичного ресурсу в поточному періоді й обсягом споживання енергетичного ресурсу в попередньому періоді. Розрахунок виконується за кожним видом енергетичного ресурсу. Енергетична ефективність технічних заходів розраховується на підставі технічних характеристик нового обладнання, зіставлення показників енергоспоживання до та після встановлення нового обладнання.
Економічна ефективність відображає економію, отримувану Замовником унаслідок реалізації ЕОЗ і вимірювану в грошовому еквіваленті (тис. грн).	$E_{ЕР.ГРОШ.Е.} = E_{ЕР.НАТ.В.} \times \text{Тариф}$, де $E_{ЕР.ГРОШ.Е.}$ – економія у грошовому еквіваленті; Тариф – тариф на енергетичний ресурс.	Економічна ефективність розраховується як добуток енергетичної ефективності й тарифу на енергетичний ресурс. Система вартісних показників дає змогу сформувати цілісне уявлення про прибутковість (рентабельність) ЕОЗ та підвищення енергетичної ефективності (економію в грошовому вираженні).
Соціальна ефективність характеризує ефективність, що має соціальну спрямованість	Соціальна ефективність полягає насамперед у генеруванні енергоощадного типу мислення в споживача. Не менш важливим є підвищення кваліфікації працівників, відповідальних за енергоощадження. Ідеться також про застосування в енергоощадженні сучасних технологій, що вможливають поліпшення якості та надійності постачання споживачів ресурсами. Сумарний ефект від уживання заходів із пропагування й навчання фахівців, відповідальних за енергоощадження, на думку експертів-енергоаудиторів, може сягати 3% від загальної кількості споживаних енергоресурсів. Соціальна ефективність уможливує, з одного боку, формування нової культури споживання, підґрунтям якої є дбайливе природокористування, а з другого – ефективне використання енергетичних ресурсів (свідомий вибір енергоощадних технологій).	

Обов'язковою умовою оцінювання досягнутого від реалізації ЕОЗ ефекту, тобто економії, є його оцінювання як у натуральному, так і в грошовому вираженні. Величина досягнутої економії дає змогу зіставити планові показники енергоощадності з фактичними. На підставі отриманих даних, по-перше, формують перелік рекомендованих ЕОЗ (найбільш ефективних заходів у натуральному й грошовому вираженні), які доцільно впроваджувати на досліджуваному об'єкті; по-друге, визначають оптимальні для реалізації ЕОЗ рішення; по-третє, висувають пропозиції щодо доопрацювання типових ЕСК в аспекті підвищення ефективності вживання ЕОЗ.

Показники енергетичної ефективності ЕОЗ, що реалізуються в межах дії ЕСК, відображають співвідношення між корисним ефектом від використання й витратами енергетичних ресурсів.

Показники економічної ефективності ЕОЗ, що реалізуються в межах дії ЕСК, визначаються різницею між грошовими доходами та грошовими витратами на впровадження заходів і вказують на корисний результат від уживання ЕОЗ. Крім того, вони відображають зміну величини попиту на ПЕР унаслідок заміщення дорожчих видів палива дешевшими.

Соціальну ефективність оцінюють на підставі середніх показників ефективності проведеної рекламної-пропагандистської кампанії (у розмірі 3%, скажімо, чого цілком можна досягти). Порівняймо: якщо населення міста споживає на рік 1 562 тис. Гкал тепла та 756 млн кВт.год електроенергії, то 3% скорочення споживання електроенергії складе 22,68 млн кВт.год, або 17 894 тис. грн, а 3% скорочення споживання тепла – 46,86 тис. Гкал, або 30 088 тис. грн. Отже, загальна економія сягатиме 47 982 тис. грн на рік.

Соціальна ефективність реалізації заходів полягає у:

– зменшення навантаження зі сплати за енергоресурси на бюджет;

– зниженні тарифу на комунальні послуги для населення шляхом збільшення рівня інструментального обліку споживання й сплати за енергетичні ресурси відповідно до показників приладів обліку до 100%;

– зменшенні зносу мереж та обладнання, що дає змогу скоротити кількість збоїв і аварій, отже, підтримувати стабільний рівень комфорту в житловому фонді й об'єктах соціальної сфери.

Одночасна реалізація комплексу ЕОЗ по-різному впливає на сукупний потенціал енергоощадження. Класифікацію ЕОЗ за різновидами впливу на сукупний потенціал енергоощадження наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Різновиди взаємовпливу заходів на сукупний потенціал енергоощадження

Різнovid впливу ЕОЗ	Характеристика впливу ЕОЗ
Взаємoneзалежні	ЕОЗ є взаємoneзалежними (незалежними в сукупності) у тому випадку, коли в межах розглядуваних умов прийняття або відмова від одного заходу жодним чином не вплине на можливість чи доцільність прийняття й ефективність інших. Величина потенціалу енергоощадження групи взаємoneзалежних ЕОЗ дорівнює арифметичній сумі потенціалу енергоощадження окремих заходів.
Взаємовиключні	ЕОЗ є взаємовиключними (альтернативними) в тому разі, якщо реалізація одного заходу внеможливує або нівелує доцільність упровадження решти. Потенціал енергоощадження групи взаємовиключних ЕОЗ за вибору з-поміж інших конкретного заходу дорівнює потенціалу енергоощадження обраного заходу
Взаємодоповнювані	ЕОЗ є взаємодоповнюваними в тому випадку, коли з певних причин вони приймаються або відхиляються винятково в той самий час. Взаємодоповнювані ЕОЗ потребують завчасного об'єднання в комплекс і подальшого розгляду як окремого заходу.
Взаємовпливні	ЕОЗ є взаємовпливними в тому разі, якщо під час їхньої сукупної реалізації виникають додаткові (системні) позитивні або негативні ефекти, що не спостерігаються у випадку автономної реалізації кожного заходу. За сукупної реалізації взаємовпливних ЕОЗ потенціал енергоощадження групи заходів не репрезентуватиме арифметичної суми величин потенціалу енергоощадження заходів, реалізованих незалежно один від одного.

Урахування взаємовпливу заходів для об'єкта або суб'єкта планування заходу визначається експертним шляхом. Взаємовплив заходів (позитивні та негативні фактори взаємовпливу) мають зазначатися в кожному ЕСК.

Зважаючи на те, що однією з цілей оцінювання ефективності ЕОЗ у межах ЕСК є обґрунтування вибору певного варіанта на підставі зіставлення фінансових витрат на реалізацію заходів і ефекту у вигляді економії енергетичних ресурсів у разі звернення (у виробництві, на транспорті, під час споживання), потрібно конкретизувати послідовність та умови застосування показників для оцінювання ЕОЗ.

Загальна послідовність оброблення інформації й інтерпретування результатів розрахунку має такий вигляд:

– оцінювання ефекту від реалізації заходу в натуральному вираженні на підставі алгоритмів, визначених під час упровадження типових проектів з енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності;

– оцінювання фактичного ефекту від реалізації заходів у натуральному вираженні на підставі зіставлення даних про фактичне споживання енергетичних ресурсів і води за базовий та досліджуваний періоди;

– під час розрахунку ефекту від упровадження заходу до уваги беруться порівнювані умови, склад яких залежить від різновиду ПЕР і технічної сутності реалізовуваних заходів;

– під час розрахунку ефекту від упровадження ЕОЗ до уваги беруться фактори їхнього взаємовпливу;

– на підставі даних угод, укладених з енергопостачальними організаціями, розраховується річна економія енергетичних ресурсів у вартісному вираженні;

- на підставі даних типових проектів оцінюються витрати на реалізацію заходів;
- розраховуються показники інвестиційної ефективності впроваджених заходів;
- розраховується строк окупності впроваджуваних заходів, показник якого порівнюється з фактичним строком окупності;
- на підставі критеріїв оцінювання ефективності реалізації заходів робиться висновок про ефективність кожного впровадженого заходу.

Для заходів, що на момент формування звітної документації не вплинули на зміну споживання енергетичних ресурсів зі сторонніх причин, які безпосередньо або опосередковано не позначилися на працездатності комплексу технічних і організаційних заходів, показники в натуральному та вартісному вираженнях розраховуються теоретично. Ідеться про те, що відсутність статистичної інформації про вплив заходів на зміну рівня споживання енергетичних ресурсів і води в неможливе розрахунок фактичного ефекту від впровадженого заходу. Отже, розрахунок показників здійснюється на теоретичному рівні. Скажімо, захід, спрямований на зміну рівня теплової енергії, впроваджено в неопалювальний період, а дату подання звітної документації встановлено в межах неопалювального періоду. У такому разі немає фізичної можливості розрахувати фактичний ефект від заходу ані в натуральному, ані у вартісному вираженні. У цьому разі зазначені показники ефективності розраховуються теоретично.

Загальний перелік показників ефективності реалізації ЕОЗ наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Критерії оцінювання ефективності реалізації заходів

Номер з/п	Назва критерію
1	Чистий прибуток
2	Простий строк окупності капіталовкладень
3	Рентабельність інвестицій
4	Гранично можливий строк повного повернення кредиту
5	Чистий дисконтований дохід
6	Індекс рентабельності інвестицій
7	Внутрішня норма дохідності
8	Дисконтований строк окупності
9	Сумарні дисконтовані витрати
10	Питомі дисконтовані витрати
11	Внутрішня норма дохідності з урахуванням інфляції
12	Чистий дисконтований дохід з урахуванням інфляції
13	Чистий дисконтований дохід з урахуванням ризику вкладення капіталу
14	Річна економія енергетичних ресурсів за заходом у натуральному вираженні
15	Річна економія енергетичних ресурсів за заходом у грошовому вираженні

Перелічені критерії не дають, однак, змоги повною мірою оцінити досягнутий ефект від реалізації енергоощадних заходів. Повне й об'єктивне оцінювання результатів реалізації ЕОЗ уможливує розрахунок цільових показників у сфері енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності. Варто зауважити, що цільові показники відображають економію за окремими видами енергетичних ресурсів: економія електричної енергії в натуральному й вартісному вираженні, економія теплової енергії в натуральному та вартісному вираженні, економія води в натуральному та вартісному вираженні, економія природного газу в натуральному й вартісному вираженні. Крім того, комплексне оцінювання неможливе поза вимірюванням і верифікацією (економією). Ідеться про те, що під час реалізації ЕОЗ необхідно правильно обчислити фактичну величину економії з огляду на порівнюваність умов. Мова йде про зіставні умови – фактори, які впливають на обсяг споживання ПЕР (зміна погодних умов, зміна режиму роботи установи, призначення приміщень установи, площі тощо), що потребує відповідних вимірювань [11].

На сьогодні у вітчизняній практиці вимірювання й верифікації економії належного інструментарію та необхідного методичного забезпечення немає. Зазначимо, що саме від правильності розрахунку економії залежить успіх будь-якого ЕСК. Відсутність зрозумілих і загальнодоступних методик суттєво гальмує реалізацію моделі енергосервісних послуг.

У США та низці країн Європи проблеми вимірювання й верифікації досягнутої економії енергетичних ресурсів давно стали предметом наукової та суспільної дискусії. Безпосереднім об'єктом теоретичних і практичних досліджень тривалий час залишаються проблеми застосування енергосервісного механізму фінансування проектів у галузі енергозаощадження й підвищення енергетичної ефективності.

У світовій практиці наявні щонайменше три керівництва щодо успішно апробованих способів та технологій організації вимірювань і верифікації досягнутої економії енергетичних ресурсів:

– *Міжнародний протокол вимірювання та верифікації ефективності IPMVP* [11], який існує в різних версіях із 1995 р. Названий протокол розроблено Коаліцією міжнародних організацій (під керівництвом Департаменту енергетики США) протягом 1994 – 1995 рр. Протокол, що перетворився фактично на національний стандарт вимірювання та верифікації досягнутої економії енергетичних ресурсів у США та багатьох країнах, зокрема європейських, перекладено більш ніж десятьма мовами.

– *Керівництво з вимірювання та верифікації Державної (федеральної) програми енергетичного менеджменту* [16], що містить процедури й управлінські принципи, застосовувані під час кількісного оцінювання економії, отриманої внаслідок поліпшення функціонування та технічного обслуговування обладнання і систем, підвищення енергетичної ефективності обладнання й інших проектів, та реалізовані у сфері енергоощадження за допомогою перформанс-контрактів державного рівня. Документ призначений для керівників галузевих органів виконавчої влади, державних замовників і підрядників, які реалізують проекти в державних установах США.

– *Керівництво з вимірювання економії енергії та попиту ASHRAE* (American Society of Heating, Refrigerating and Air-Conditioning Engineers) [17], яке розробили члени Комітету Американського товариства інженерів із нагрівання, охолодження та кондиціонування. Мета створення Керівництва ASHRAE – забезпечувати заданий рівень ефективності під час вимірювання економії енергетичних ресурсів і попиту внаслідок реалізації проектів у галузі енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності. Документ стосується житлових, комерційних і промислових будівель.

Перейняти позитивний досвід застосування положень названих документів в українських реаліях не можливо, що спричинено передусім потребою адаптування до вітчизняних умов, зокрема термінологічного унормування й нормативно-правового регулювання базових засад енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності. На заваді успішної реалізації подібних проектів стають суттєві відмінності в принципах організації всієї енергетичної галузі України та інших країн, у яких діють згадані керівництва.

Потреба в створенні й впровадженні схожої чи аналогічної національної методологічної бази в Україні виступає першочерговою умовою. Беззаперечним є той факт, що її формування має здійснюватися на підставі досвіду зарубіжних країн. Національна методологічна база дасть змогу сформувати уніфікований підхід до визначення економії енергетичних ресурсів від ЕОЗ у межах укладеного ЕСК. Відсутність нормативних і методологічних документів, що регулюють діяльність у цій сфері, унеможливило появу дієвого механізму виявлення та доведення економії коштів від реалізації ЕОЗ у контексті ЕСК.

Підсумовуючи викладене вище, варто наголосити на кількох моментах. Розвиток інституту ЕСК в Україні є перспективним і актуальним напрямом. Становлення ЕСК не можливе без активної участі державних структур, приватного сектора, а також професіоналів у сфері енергоощадження. Першочерговим завданням є доопрацювання й удосконалення нормативно-правової бази, яка регулює діяльність у цій галузі, що надасть додаткові стимули для залучення фінансових установ. Останні наразі не обізнані зі специфікою діяльності в межах указанного напрямку енергетичної галузі та не мають кредитних продуктів для її провадження. На етапах укладання й реалізації ЕСК перед сторонами-учасниками постають проблеми, пов'язані із забезпеченням контролю досягнутої енергетичної ефективності, із відсутністю чіткого розуміння гарантій дії ЕСК, тобто повернення інвестицій і забезпечення прибутковості. Водночас високі строки окупності «відлякують» банки.

Інститут ЕСК варто розглядати як одну з форм державно-приватного партнерства, що ґрунтується на взаємодії приватних партнерів (ЕСКО, фінансових інститутів – банків, інститутів розвитку, інвестфондів тощо) із публічними (головними розпорядниками бюджетних коштів – органами регіональної та/або муніципальної влади). З огляду на це передусім потрібно розробити організаційно-правові акти, що регламентуватимуть порядок реалізації механізмів державно-приватного партнерства в бюджетному секторі економіки. Регулювальна діяльність держави у сфері партнерства з приватним бізнесом здійснюється в трьох напрямках. Перший – вироблення стратегії та принципів, на яких ґрунтуються стосунки бізнесу із суспільством у цілому і публічною владою зокрема. Другий напрям – формування інституційного середовища для розроблення та реалізації партнерських проектів. Третій – безпосередня організація й управління державно-приватним партнерством, розроблення форм, методів і конкретних механізмів реалізації останнього. Реалізація регулювальних функцій держави здійснюється також шляхом створення відповідної ринкової

інфраструктури державно-приватного партнерства (управлінських, консалтингових, юридичних, інформаційно-аналітичних та інших компаній).

Із метою підвищення зацікавленості енергосервісними схемами й переходу до ЕСК видається доцільним створення механізмів надання в доступній для керівників (менеджменту) підприємств формі інформації про технологічні можливості енергоощадження, умов залучення кредитних ресурсів, а також наявні страхові продукти. Підґрунтям інформаційного забезпечення заходів з енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності є створення Державної інформаційної системи у сфері енергоощадження й підвищення енергетичної ефективності. Інформаційне забезпечення передбачає проведення таких заходів: випуск тематичних теле- та радіопередач; знімання програм про можливості й способи енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності; організація виставок об'єктів і технологій із високою енергетичною ефективністю; інформування про кращі практики енергоощадження. Актуальним сьогодні є також розроблення програм навчання та підвищення кваліфікації для представників органів влади, які беруть участь у реалізації державної політики в галузі енергоощадження на регіональному й муніципальному рівнях, а також галузевих міністерств та відомств, що опікуються найбільш енергоємними галузями економіки – промисловістю, енергетикою, будівництвом, житлово-комунальним і сільським господарствами, транспортним сектором, освітою та охороною здоров'я.

Створення вичерпної методологічної бази, упровадження нових стандартів якості й уживання низки супровідних заходів сприятиме формуванню відповідного середовища для розквіту енергосервісного бізнесу в Україні, розвитку державно-приватного партнерства, професіонального зростання й реалізації фахівців у галузі енергоощадження й енергоефективності, появи стабільного інтересу до укладання та впровадження ЕСК.

Висновки. Зростання потреб в енергоресурсах і цін на них зумовлює пошук нових шляхів збільшення обсягів інвестицій у проекти, пов'язані з підвищенням енергоефективності й охопленням конкретних умов і особливостей енергоспоживання, стимулює ведення прозорої, надійної й стандартизованої звітності про досягнення запланованого обсягу економії енергетичних ресурсів у межах укладеного ЕСК. У зв'язку із цим видається доцільним уживання низки заходів, пропонуєаних нижче.

1. Щоб регламентувати забезпечення стандартизованих та уніфікованих норм і підходів до визначення складу показників енергетичної ефективності (цільові показники), необхідно розробити відповідну методологічну базу з формалізованим методом та документальним обґрунтуванням оцінки ефективності проектів.

Цільові показники мають бути, по-перше, потенційно досяжними, а по-друге, оцінюватися на підставі даних статистики, звітності й соціологічного опитування працівників організації тощо з обов'язковим посиланням на джерела інформації. Вони мають забезпечувати кількісне і якісне оцінювання ступеня досягнення цілей енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності.

2. Розробити методологічну базу за методами вимірювання й верифікації енергетичної ефективності. Процедура вимірювання та верифікації енергетичної ефективності передбачає обстеження об'єкта, вимірювання витрат енергетичних ресурсів, моніторинг незалежних змінних, здійснення розрахунків, зокрема обчислення значень цільових показників у сфері енергоощадження й підвищення енергетичної ефективності в порівнюваних умовах, а також обсягів зниження споживаних державною (муніципальною) установою енергетичних ресурсів у порівнюваних умовах. Формування такої методологічної бази, без сумнівів, уможливить розвиток ринку енергосервісних послуг, збільшить обсяг інвестицій у проекти в галузі енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності, що сприятиме зниженню енергоємності української економіки.

3. Запровадити стандартизовану форму звітності про досягнення запланованого обсягу економії енергетичних ресурсів, яку можна перевірити. Звітність про досягнуту економію дає учасникам (Ініціаторові – Замовникові – Виконавцеві – Споживачеві) змогу пересвідчитися в розмірі досягнутої економії з огляду на динаміку незалежних змінних і порівнювані умови.

4. Розробити методологічну базу, що забезпечить використання механізмів енергосервісних контрактів у межах державно-приватного партнерства на бюджетному рівні.

Переоцінити важливість укладання ЕСК складно. Такі контракти дають змогу вийти на якісно новий рівень економії енергоресурсів. Енергосервісна діяльність є консолідаційною ланкою, у якій збігаються інтереси багатьох представників сучасної економічної системи: держава отримує можливість реалізовувати програми у сфері енергоощадження й енергоефективності; для виробників енергоефективного обладнання з'являються перспективи відкриття нових векторів на ринку збуту, отже, формування стійкого попиту на їхнє обладнання шляхом реалізації ЕСК; енергоаудиторські компанії, фасилітатори одержують змогу забезпечити себе роботою на найближчий час, зберегти та створити нові кваліфіковані робочі місця на ринку; фінансові структури дістають додатковий фінансовий інструмент, оскільки йдеться про новий напрям інвестиційної діяльності в нашій країні; бізнес здобуває потенційно високоефективний сегмент ринку.

Аналізуючи перспективи подальшого розроблення досліджуваної теми, звертаємо увагу на потребу в науково-методологічному та практичному обґрунтуванні таких аспектів: створення й підтримка на регіональному рівні інституційного середовища у сфері енергоефективності; організація та розвиток форм державно-приватного партнерства; реалізація механізмів залучення позабюджетних джерел фінансування проектів і заходів з енергоощадження та підвищення енергоефективності; фінансове забезпечення енергосервісної діяльності; використання національного й міжнародного досвіду у сфері популяризування та пропагування енергоощадження та підвищення енергоефективності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. EU Commission, Joint Research Centre (n.d.), «Energy service companies»: Режим доступу: <http://iet.jrc.ec.europa.eu/energyefficiency/esco>.
2. Ковалко М.П. Енергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України [Текст] / М.П. Ковалко, С.П. Денисюк. – Київ: Укренергозбереження, 1998. – 506 с.
3. Праховник А. В. Управління енерговикористанням: проблеми, завдання та методи вирішення [Текст] / А.В. Праховник // Управління енерговикористанням: збірник доповідей / за ред. А.В. Праховника. – 2001. – С. 169 – 190.
4. Степаненко В.А. ЭСКО в Украине снова и снова [Текст] / В.А. Степаненко // Энергосовет. – 2012. – № 1 (20) [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.energsovet.ru/bul_stat.php?idd=257.
5. Сотник И. Н. Энергосервисные компании на рынке ресурсозберегающих товаров и услуг Украины [Текст] / И. Н. Сотник, Ю. А. Мазин // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 321 – 327.
6. Корчміт О. Ю. Державне регулювання збалансованого розвитку сфери комунальних послуг: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / О. Ю. Корчміт ;[Нац. акад. держ. упр. при Президенті України]. – Харків, 2014. – 20 с.
7. Bachmann J. Partnership and Incentives: Making Performance Contracting Work in Ukraine / J. Bachmann, A. Novoseltsev // Energy Engineering. – 2004. – Vol.101, № 6. – P. 49 – 70.
8. Sorrell S. The Economics of Energy Service Contracts / S. Sorrell // Energy Policy. – 2007. – Vol. 35, №10. – P. 507 – 521.
9. Krugman P. R. International Economics: Theory and Policy / P. R. Krugman, M. Obstfeld. – Boston: Pearson Education, 2003. – 782 p.
10. Hansen S.J., Bertoldi P., Langlois P. (2009). ESCOs Around the World: Lessons Learned in 49 Countries. Lilburn, The Fairmont Press, 377 p.
11. EVO 10000 – 1:2010 (RU). Международный протокол измерения и верификации эффективности. Концепция и опции для расчета объемов экономии энергетических ресурсов и воды. Том 1. Организация по оценке эффективности. – 2010.
12. Методичні рекомендації оцінки ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти на підприємствах житлово-комунального господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_bu/pg_gwcqsa/index.htm
13. Методические рекомендации по оценке эффективности инвестиционных проектов (вторая редакция). – М.: Экономика, 2000.– 421 с.
14. Смешко О. Г. Методические проблемы оценки эффективности инвестиционных проектов, реализуемых на региональном уровне / О. Г. Смешко // Транспортное дело России. – М., 2014. – № 3. – С. 30 – 34.
15. Гуд Л., Ваган Бабаджанян. Материалы презентации: 10 шагов для определения осуществимости проектов по энергоэффективности / Л. Гуд, В. Бабаджанян / Основы методологии экономического анализа: учебный курс проекта SEMISE, 2011.
16. FEMP – Federal Energy Management Program of the U.S. Department of Energy, 2000. «M&V Guidelines: Measurement and Verification for Federal Energy Projects Version 2.2».
17. American Society of Heating, Refrigerating, and Air Conditioning Engineers (ASHRAE), Atlanta, Georgia. TEL: 404-636-8400, <http://www.ashrae.org>.

УДК 658.26:620.98:330.332.5

JEL Classification L20, O13, Q20

Комеліна Ольга Володимирівна, доктор економічних наук, професор. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Самойленко Інна Олександрівна**, кандидат економічних наук, доцент. Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова. **Інституціональні основи енергосервісного контракту: оцінка та напрями вдосконалення**. Розглянуто інституціональні основи енергосервісного контракту (ЕСК). Визначено – головною вимогою, що ставиться до змісту й структури ЕСК, є наявність переліку заходів,

спрямованих на енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності. Наведено процедуру оцінювання ефективності від реалізації енергоощадних заходів. Зазначено, що обов'язковою умовою оцінювання досягнутого ефекту від реалізації енергоощадного заходу, є його оцінювання як у натуральному, так і в грошовому вираженні. Обґрунтовано, що повною мірою оцінити досягнутий ефект від реалізації енергоощадних заходів можливо лише за умови наявності методологічної бази із вимірювання та верифікації енергетичної ефективності. Доведено, що інститут ЕСК варто розглядати як одну з форм державно-приватного партнерства, що ґрунтується на взаємодії приватних партнерів із публічними, а енергосервісна діяльність є консолідаційною ланкою, у якій збігаються інтереси багатьох представників сучасної економічної системи: держави, виробників енергоефективного обладнання, фінансових інститутів, бізнесу тощо.

Ключові слова: енергосервісний контракт, енергоощадження, енергоощадні заходи, ефективність енергоощадних заходів, верифікація, державно-приватне партнерство, енергосервісна діяльність.

UDC 658.26:620.98:330.332.5

JEL Classification L20, O13, Q20

Komelina Olga, Doctor of science, Professor. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Samovlenko Inna**, cand. sc. (econ.), assoc. prof. O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv. **Institutional basisses of energetic service contract: valuation and improving ways.** The authors distinguished the institutional grounds of energetic service contract (ESC). It is described that the main demand for substance and structure of ESC is a list of steps which are influential for energetic economy and energetic effectiveness' increasing. It was given a procedure of effectiveness valuation through realization of economy steps. The authors noted that the primary condition in this case is valuation of economy measure as naturally as also financially. It is substantiated that very important for real valuation of economy measures is methodological base of fixing and verification of energetic effectiveness. It is confirmed that institute of ESC is a form of partnering between state and private sector of economics which based on the co-operation of private and public partners. So energetic service activity is as consolidative section which includes different interests of many representatives of modern economic system, there are: state, makers of energetic saving equipments, financial institutes, business etc.

Keywords: energetic service contract, energy economy, energetic economy measures, effectiveness of energetic economy measures, verification, state-private partnership, energetic service activity.

УДК 658.26:620.98:330.332.5

JEL Classification L20, O13, Q20

Комелина Ольга Владимировна, доктор экономических наук, профессор. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Самойленко Инна Александровна**, кандидат экономических наук, доцент. Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.М. Бекетова. **Институциональные основы энергосервисного контракта: оценка и направления развития.** Рассмотрено институциональные основы энергосервисного контракта (ЭСК). Определено – главным требованием, которое ставится к содержанию и структуре ЭСК является наличие мероприятий, направленных на энергосбережение и повышение энергоэффективности. Приведена процедура оценивания эффективности от реализации энергосберегающих мероприятий. Обязательным условием оценивания достигнутого эффекта от реализации энергосберегающих мероприятий является его оценивание как в натуральном, так и в материальном выражении. Доказано, что полностью оценить достигнутый эффект от реализации энергосберегающих мероприятий можно только при условии наличия методологической базы по измерению и верификации энергетической эффективности. Доказано, что институт ЭСК стоит рассматривать как одну из форм государственно – частного партнерства, основанного на взаимодействии частных партнеров с публичными, а энергосервисная деятельность является консолидационным звеном, в котором соединены интересы многих представителей современной экономической системы: государства, производителей энергоэффективного оборудования, финансовых институтов, бизнеса и т.д.

Ключевые слова: энергосервисный контракт, энергосбережение, энергосберегающие мероприятия, эффективность энергосберегающих мероприятий, верификация, государственно – частное партнерство, энергосервисная деятельность.

SOCIAL AND ECONOMICAL CHALLENGES OF TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

I.V. Chernysh*, D. Sc. (Economics), Associated Professor.

*orcid.org/0000-0001-6565-5292
irinachernysh@gmail.com

© Chernysh I.V., 2016.

Стаття отримана редакцією 06.09.2016 р.

Introduction. The Concept of State Target Program of Tourism and Resorts development for the period till 2022 while determining the problems that should be solved in the above mentioned sphere is determining some facts. For example, according to the World Tourism Organization, every year in the world is made about 1 billion touristic journeys and over 52 percent of them – within Europe. In the EU, tourism contributes to the total gross domestic product by 8 percent growth at 11 percent, and the number of jobs in the tourism industry is about 12 per cent of the total.

While examining travel, touristic and leisure resources of Ukraine, we should mention that it occupies a leading position in Europe in terms of security of valuable natural and cultural resources.

The tourism industry is an important impetus for improving both economic and social situation in the country that cannot raise objections, not even paying attention to the content of the above defined government program. As economic and social processes in the country, on the one hand affect the tourism industry, on the other – depending on its development. So we can talk about social and economic development of the tourism industry, which is de facto interdependent and interrelated socio-economic development of the country as a whole.

The economic and social component of the tourism industry have some problems at this time, due to its specificity – it contains in itself the production of both material and spiritual spheres, which are associated with different vital sectors of activities and processes place in society.

Review of the recent research and publications sources. Scientists and economists comprehensively describe issues of tourism development.

In particular, where the most important economic problems, which draw attention I.V. Kravchuk [4, p.53, 62-66], M.B. Onys'ko [5, p.35], V.P. Hrechanyky [6, p.162] and M.I. Rutynskyi [7, p.125] include the ineffectiveness of the entities on exploitation of resources, low level of competitiveness in the international tourism market, shadowing sector, inadequate fiscal policy, insufficient finance industry. In other economic problems determines N.A. Dehtiar, which draws attention to the loss of the tourism industry to the country due to the outflow of funds abroad predominance of outbound tourism (imports of travel services), poor performance of the subjects in the field [8 p.1, 10].

In turn, the most important social issues of tourism development according to I.V. Kravchuk [4, p.66] and V.P. Hrechanyky [6, p.162] is a deformation of the structure of employment in tourism; T.I. Tkachenko in her research recognizes the most significant drop in income most of the population for whom tourism is unattractive result in higher prices for travel services and inefficient system of staffing industry [9, p.219, 295].

Undoubtedly, all these problems occur and hinder the development of tourism industry in Ukraine.

At the same time, not all the problems that were determined by the scientists can be confirmed empirically. But giving greater weight finding one particular problem, the researchers did not determine the causes and consequences of their occurrence is possible only if the allocation of factors in the economic and social sphere, which are causal, giving rise to the problem and the effect resulting its manifestation.

Task statement. Thus, the purpose of this paper is to determine the socio-economic problems of the tourism industry in Ukraine, taking into account relevant factors – causes, manifestations and consequences in the economic and social spheres.

Basic material and results. Describing the main economic and social functions of the state policy on sustainable tourism development, you will notice that the first (economic) appears in the development of tourism revenues to the budget currency, sectors related with tourism, while the second – to provide employment incentives on the basis of the tourism industry to create new jobs, policy raising wages in the industry.

At the same time, the manifestation of these functions is a reflection of several factors: if the economy overall economic development of the industry – as an integral factor depends on the development of infrastructure, logistical and financial support for the industry, pricing in the area for tourism products and services, in directly from social factors such as the state of the labor market area, the state of society, state of health and safety conditions for tourists.

Each group of these factors must be evaluated in terms of the impact on the tourism industry and (based on empirical research) should be established real situation as the sector. It is obvious that this task must use a modern method of research, which involves defining a set of indicators characterizing each factor and their calculation to track processes that occur in socio-economic sector of the tourism industry.

Accordingly, based on the methodology developed groups of factors assessed the economic and social sectors of the tourism industry.

We would like to mention that for rapid response to problems arising in the tourism industry in Ukraine, public institutions must monitor and conduct continuous analysis, to provide an objective assessment of trends of industry and influence its development, using the forms and methods of state regulation respectively received evaluation. Only on this basis, public institutions can make informed decisions, develop tactical, operational and strategic measures to overcome and prevent crises, control the process of implementation of these measures and responsible executors, respectively – provide the tourism industry in Ukraine.

Therefore, monitoring of the development of tourism industry in Ukraine itself means the analysis, evaluation and control of the processes taking place in it, is a necessary tool for establishing state institutions, resolve and prevent problems and crises in the future. No doubt that the use of such tools, state institutions should have at least the current method of analytical studies based on the use of objective statistical data that allows the problem.

So, for monitoring of the development of the tourism industry in Ukraine aiming formation of public policy is not enough to define the problem on the basis of the results of empirical research using even the most advanced techniques, but also need to define the essence of their origins and causes.

The concept of tourism development noted that tourism development is hampered lack of an integrated system of state management of tourism in the regions subordination travel, spa, health and recreational facilities that provide travel services to different ministries and other central executive authorities, vague definition in the legislation of belonging hotel management business for companies providing tourist services, the imperfection of the legal framework, the imperfection of technical, organizational, informational and financial support entities tourism industry of the state, slow growth of investment in the development of material base of tourism, lack of appropriate about of objects for the development of tourism in rural disparity vast majority of tourist facilities to international standards, a tendency to reduce the number of enterprises hospitality, unsatisfactory tourism, service and information infrastructure in the areas of roads and international transport corridors, unbalanced social and economic efficiency of recreational resources and the need for their preservation, imperfection of tourism infrastructure and the use of recreational resources, lack of innovation and research on the development of promising tourism imperfect statistics on tourism, insufficient supply of tourism industry of highly skilled specialists, lack of government support and integrated approach to the promotion of national tourist product the domestic and international tourism market, lack of development of information infrastructure, imperfect database objects in relation to tourism industry

Due to mentioned problems every scientist while studying the trends of the tourism industry in Ukraine, in its sole discretion select indicators and methods of analysis and assessment, given at the same time, various factors.

However, the attention should be played to the system of indicators used based on statistical forms and analyzed various state authorities of Ukraine, the number of foreign (entrance) and foreign visitors (entrance) and Industry (describe the dynamics of foreign (incoming) tourism); the number of domestic tourists (characterizes the dynamics of domestic tourism); number of tourists (characterizes the dynamics of excursion activities); the number of foreign (entrance) and foreign visitors (entrance) tourists (characterizes the dynamics of foreign (outbound tourism), the number of tourism (characterizes the dynamics of the tourism industry), the number of employees in tourism (characterizes the dynamics of employment in tourism), the volume of travel consumption and the volume of services provided by tourism enterprises (characterizes the economic performance of tourism).

We consider that these indicators are not enough for monitoring of issues of tourism development in Ukraine, because except two (the number of tourism and the number of employees in tourism), they reflect only the result – states the fact of the industry, or the consequences of development problems, and do not determine the cause of these problems for the basic spheres (political, legal and economic).

Based on the content analysis of works of contemporary scientists and economists in the table. 1 selected those indicators that can be used for monitoring of tourism development in Ukraine with regard to their presence on the sources of official statistical database (State Statistics Committee of Ukraine), the possibility of comparing the national and regional level, distribution by areas of the tourism sector to and determination of causal effect.

Table 1

The selected of indicators based on content analysis of works of scientists and economists for monitoring of the tourism development problems in Ukraine

An index that selected by source	Referring of the indicator to the field; the possibility of its use for monitoring
The volume of services sales [11, p.10; 13, Ext. A; 17]	influential indicator of the economic sphere
Productivity [11, p.109, Ext. A]	influential social indicator
The number of employees [11, p.109, Ext. A]	causal indicator of social
Number of cultural heritage sites and their visits [11, p.10; 17, p.12]	causal indicator cultural sphere
Excursion activity [17, p.12]	causal indicator cultural sphere
The share of income from tourism in GDP (GRP) [11, p.10; 17, p.12]	influential indicator of the economic sphere
The number of enterprises in the field [11, p.10; 14, p.12; 17]	causal indicator of the economic sphere
The level of wages [1; 11, p.10; 17, p.12]	causal indicator of social
Investments in the industry [17, p.12; 14]	causal indicator of the economic sphere
Earnings [11, p.10; 17]	influential indicator of the economic sphere
Quantity of lands [11, p.10]	causal indicator of environmental (natural) areas
Quantity (amount) of water [11, p.10]	causal indicator of environmental (natural) areas
The amount of pollution [14]	causal indicator of environmental (natural) areas
Expenditures for environmental protection [14]	causal indicator of environmental (natural) areas
The number and length of transport routes [11, p.10]	causal indicator of the economic sphere
Availability and condition of historical and cultural resources (historical and cultural heritage) [11, p.10]	causal indicator cultural sphere
Number of transport companies [11, p.10]	causal indicator of the economic sphere
Gross tourist flow [11, p.10]	influential social indicator
The number of tourists [11, p.10; 14]	causal indicator of social
The balance of tourist flows [11, p.10; 14]	influential social indicator
The costs associated with the provision of travel services [11, p.10; 14]	causal indicator of the economic sphere
Return services [11, p.10; 14]	influential indicator of the economic sphere
Prices of travel products and services [14; 15, p.15]	causal indicator of the economic sphere
Status and development of logistics enterprises in the industry [14]	causal indicator of the economic sphere

Conducted a content analysis (Table. 1) provides the following conclusions:

- despite the fact that scientists use different indicators to analyze the industry, not all those analyzes that characterize all aspects of the industry (yes, including: Y.B. Zabaldina specifically defined causal only economic indicator that can be taken into account for monitoring problems tourism development in Ukraine);
- more with the release of both causal and influential indicators that can be attributed only to the economic sphere, used in their studies practitioners of international tourism.

Conclusions. The study allows to make the following conclusions: First, the state programs of tourism development in Ukraine have a drawback in terms of identifying problems and, respectively – are deprived of the basis for finding ways to address them, which prevents the formation of an effective state policy; Secondly, the existing scientific approaches are not meant for distribution problems and causal effect on areas of the tourism industry, which does not set the root causes of their origin and, respectively – to focus on them in shaping public policy; Thirdly, under certain circumstances, it is clear that in order to monitor the development of the tourism industry in Ukraine and installation issues are not appropriate to use a

methodical approach, in which there is no list of indicators that allow to evaluate trends in each area, which leads to the urgency of developing a new methodology. Thus, expanding the list of indicators is to use official sources the State Statistics Committee of Ukraine according to these sources of their name, which will allow you to search for objective data and avoid inconsistencies during the empirical research.

To solve this problem and selecting the full list of indicators monitored will determine the issues of tourism industry in Ukraine on the basis of empirical studies should identify factors produced in all spheres, including political, legal, assess the condition of which is not possible using selected indicators and regional, to monitor which, based on the need logic comparison results using indicators similar to those adopted for the national economy.

Based on the developed methodological approaches social and economic problems that impede the development of the tourism industry were identified, distinguishing their causes and consequences manifestation.

Conducted empirical research allowed to conclude that the identified problems in the economic sphere national exacerbate the crisis of the tourism industry and need to be addressed by forming appropriate anti-crisis state policy.

Installed problems in the external social environment, along with the aggravation of the internal, which is reflected in the negative dynamics of social indicators, can recognize the scope of crisis in terms of tourism development in Ukraine. Thus obtained negative results when analyzing the performance of this particular sphere to verify that existing statistical increase in basic indicator in the economic sphere ("the amount of sold services") mostly occurred during this same period due to increased prices for tourist services, not the increasing the number of tourists served.

REFERENCES:

1. Law of Ukraine "On Tourism" on September 15, 1995 № 324 / 95 – // Tourism in Ukraine: Coll. normat. acts. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – P. 22 – 52.
2. Tomanevych L.M. Organizational-economic mechanism of tourist and recreational complex in Ukraine / Tomanevych L.M.: Dis. candidate. Econ. Science for speciality 08.02.03 – Organization of management, planning and regulation of economy. – Lviv; National Lviv Ivan Franko University, 2005. – 175 p.
3. Lyubitseva A.A. Tourism market (geospatial aspects) – 2nd ed., Revised. and add. – K.: "Alterpres", 2003. – 436 p.
4. Kravchuk I.V. Organizational-economic mechanism of development of tourism in Ukraine / I.V. Kravchuk: Dis. candidate. Econ. Science for speciality 08.00.03 – Economics and management of national economy. – Lviv National Ivan Franko University, 2011. – 218 p.
5. Konishcheva N.Y. Improvement of state regulation and management of tourism development in Donetsk region / N.Y. Konishcheva // Bulletin DITB. – 2006. – № 10. – P.30-37.
6. Hrechanyky V.P. The problems of tourism: Ukraine and the world / V.P. Hrechanyky, I.Z. Kryhovetskyi. – Lutsk // Bulletin DITB. – 2006. – № 10. – P.160 – 168.
7. Rutynskyi M.Y. Tourist complex of Carpathian region in Ukraine: Teach. manual / M.Y. Rutynskyi, A.V. Stetsyuk. – Chernivtsi: Books XXI, 2008. – 439 p.
8. Dehtiar N.A. State support for tourism development in targeted programs / Dehtiar N.A.: Abstract Dis. candidate. Econ. Science for speciality Economics and management of national economy. – Kharkiv: Research Center of Industrial Problems of NAS of Ukraine, 2011. – 22 p.
9. Tkachenko T.I. Management of tourist business in sustainable development / Tatiana Tkachenko: Dis. Dr. Sc. Science for speciality 08.06.01 – Economics, organization and management of enterprises. – Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics, 2006. – 403 p.
10. www.ukrstat.gov.ua – the official website of the State Statistics Committee of Ukraine [electronic resource].
11. Kolesnik O. Statistical analysis of tourism market / Kolesnik Olha: Abstract Dis. candidate. Econ. Science for speciality 08.00.10 – Statistics. – Kiev: National Academy of Statistics, Accounting and Auditing, 2011. – 21 p.
12. Kolesnik O. Statistical analysis of tourism market / Kolesnik Olha: Dis. candidate. Econ. Science for speciality 08.00.10 – Statistics. – Kiev: National Academy of Statistics, Accounting and Auditing, 2011. – 192 p.
13. Kravchuk I. Organizational-economic mechanism of development of tourism in Ukraine / I.V. Kravchuk: Dis. candidate. Econ. Science for speciality 08.00.03 – Economics and management of national economy. – Lviv: National Ivan Franko University, 2011. – 218 p.
14. Malyshev O.V. State Department of tourism and protection of cultural heritage (regional aspect): Abstract. Thesis candidate. Science of the state. Exercise.: 25.00.02 – Mechanisms of public control /

A.V Malyshev / Nat. Acad. state. Exercise. the President of Ukraine. Hark. Location. Inst state. Exercise. – H., 2008. – 19 p.

15. State Tourism Development Program for 2002 - 2010 / approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on April 29, 2002 № 583 // Tourism in Ukraine: Coll. normat. acts. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – S. 5 – 22.

16. The commandment of the State Committee of Ukraine on Standardization, metrology and certification from 03.04.98 g №96. (Registered: MOJ Ukraine from 19.03.1998 №182 / 2622). // Site "of the Ministry of Justice of Ukraine" [electronic resource]. Access: http://www.minjust.gov.ua/derzh_reestr.

17. Hotel and Restourant business [electronic resource]. Access: <http://www.oodyx.ru/46.shtml>

18. Zabaldina Y.B. Economic diagnosis and prediction of regional tourism market: Author. Dis. on competition sciences. degree candidate. Econ. Sciences: 08.10.01 "Productive Forces and Regional Economy" / Y.B. Zabaldina. – K., 2006. – 20 p.

UDC 338.48:330.34:314

Keywords: *tourism, development, challenges, social and economic indicators, legislation.*

УДК 338.48:330.34:314

Черниш Ірина Володимирівна, доктор економічних наук, доцент кафедри туризму та адміністрування. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Соціальні та економічні виклики розвитку туризму в Україні.** Розглянуто питання розвитку туризму в Україні, перспективи й напрями підвищення показників діяльності цієї сфери. Визначено основні показники, які повинні застосовуватися для моніторингу стану туризму та здійснення прогнозування його розвитку.

Ключові слова: туризм, розвиток, виклики, соціально-економічні показники, законодавство.

УДК 338.48:330.34:314

Черныш Ирина Владимировна, доктор экономических наук, доцент кафедры туризма и администрирования. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Социальные и экономические вызовы развития туризма в Украине.** Рассмотрены вопросы развития туризма в Украине, перспективы и направления повышения показателей деятельности данной сферы. Определены основные показатели, которые должны применяться для мониторинга состояния туризма и осуществления прогнозирования его развития.

Ключевые слова: туризм, развитие, вызовы, социально-экономические показатели, законодательство.

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ КОНТРОЛІНГУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

А.Т. Козловський, аспірант.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

© Козловський А.Т., 2016.

Стаття отримана редакцією 09.09.2016 р.

Вступ. Реалізація інвестиційної стратегії та імплементація проектів з нарощення обсягів виробництва, зменшення енергозатрат, оновлення обладнання дозволяють вітчизняним підприємствам досягати кращих показників економічної діяльності, що у свою чергу дає змогу реалізовувати все нові й нові інвестиційні проекти. На сьогодні багато досліджень присвячено аналізу доцільності реалізації інвестиційних проектів на основі дисконтованих грошових потоків, аналізуються різні аспекти контролінгу інвестиційної діяльності, але тим не менш нерозкритими залишаються організаційні аспекти імплементації механізму контролінгу в практиці вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Проблемою теоретичного розроблення та практичного впровадження системи контролінгу на підприємствах займалися зарубіжні й українські вчені. Так, О. Акентьєвою та Ю. Журавльовою досліджували роль контролінгу в процесі підвищення ефективності управління підприємством. Т. Говорушко розглянув мотиваційні причини необхідності використання контролінгу, а також виокремив помилки створення й функціонування системи контролінгу на українських підприємствах. В. Загорудько та К. Трофимова дослідили основні переваги організації служби контролінгу на вітчизняних підприємствах, а також конкретизували форми організації контролінгової функції на великих підприємствах. Проведені дослідження акцентують увагу на організації контролінгової функції в цілому, проте питання механізму організації конкретних напрямів контролінгу наразі детально не вивчалися.

Нерозв'язані раніше частини загальної проблеми. Реалізація інвестиційної програми з одночасним дотриманням якісних критеріїв відбору інвестиційних проектів потребує злагодженої роботи багатьох департаментів підприємства. Організаційні та соціальні аспекти механізму інвестиційного контролінгу інвестицій необхідно додатково дослідити.

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати практичні аспекти організації механізму інвестиційного контролінгу на вітчизняних підприємствах та запропонувати базову схему визначення відповідального за реалізацію інвестиційного контролінгу на підприємстві, а також ідентифікувати ті – структурні одиниці підприємства, від роботи яких безпосередньо залежить якість реалізації інвестиційного контролінгової функції.

Основний матеріал і результати. Складність та багатоетапність інвестиційного процесу підприємств зумовлює виникнення потреби в чіткій організації контролінгової функції в управлінській структурі підприємства. При цьому підхід до розподілу обов'язків з інвестиційного контролінгу залежить від масштабів діяльності підприємства, активності ведення інвестиційної діяльності, галузі діяльності, а також тієї ролі, яку відводить керівництво підприємства інвестиційному контролінгу в загальній організаційній структурі підприємства.

Необхідність упровадження контролінгу на підприємствах можна пояснити такими причинами [2, с. 232]:

- підвищення нестабільності зовнішнього середовища висуває додаткові вимоги до управління підприємствами;
- ускладнення процесу управління підприємством потребує механізму внутрішньої координації системи підприємства;
- інформаційний ажітаж при нестачі певної інформації вимагає побудови спеціальної системи інформаційного забезпечення управління;
- загальнокультурне прагнення до синтезу, інтеграції різних сфер знань і людської діяльності.

Особливість потреби в організації відповідальних за здійснення інвестиційного контролінгу полягає у тому, що навантаження на цих працівників буде прямо залежати від активності та масштабів інвестиційної діяльності. У випадку реалізації значних інвестиційних проектів

навантаження буде суттєвим і потребуватиме багатьох ресурсів, тоді як при посередньому веденні інвестиційної діяльності навантаження буде мінімальним.

Важливим чинником у виборі підходу до організації функції інвестиційного контролінгу є концепція контролінгу, якої дотримується керівництво підприємства. У цьому контексті виділяють три групи концепцій контролінгу, які пов'язані з його функціональним обґрунтуванням та інституційним представленням: концепції, орієнтовані на бухгалтерський облік, інформацію і координацію [6, с. 351]. При орієнтації на бухгалтерський облік основним завданням контролінгу вважається максимізація прибутку підприємства, що у випадку з інвестиційним контролінгом передбачає в першу чергу акцент на реалізації проектів зі швидким терміном окупності та з максимально високим IRR. При використанні підходу, орієнтованого на інформацію, до уваги беруться не тільки цілі щодо прибутку, але й інші показники ефективності діяльності підприємства – генерування грошового потоку, соціальні цілі, цілі щодо підтримання ліквідності. Підхід, орієнтований на координацію, розподіляється на два напрями – планування та орієнтація на управлінську систему в цілому. У підході, орієнтованому на планування, контролінг розуміють як підсистему управління, яка координує підсистеми планування, контролю й інформаційного забезпечення, підтримуючи тим самим системотвірну системопов'язану координацію. Натомість згідно з останнім підходом, де акцент робиться на орієнтації на управлінську систему в цілому, функція контролінгу розглядається як інструмент координації всієї управлінської системи для забезпечення цілеспрямованого керівництва підприємством [6, с. 352].

Організація функції інвестиційного контролінгу на підприємстві багато в чому залежить від галузі функціонування підприємства. Підприємства банківської діяльності, страхового бізнесу орієнтуються на здійснення фінансових інвестицій, а тому функцію інвестиційного контролінгу фактично виконує значна частина працівників, які приймають рішення щодо доцільності інвестування у той чи інший об'єкт або актив. Для підприємств машинобудування, металургії, харчової галузі актуальним є здійснення інвестицій у модернізацію обладнання та виробничих майданчиків. Для підприємств галузі торгівлі пріоритетним є інвестування у нові торговельні площі. Характер і різноманіття напрямів діяльності підприємства визначає підхід до організації функції інвестиційного контролінгу.

Варто також зазначити, що інвестиційна діяльність є багатоетапним процесом, і при цьому на різних етапах ведення інвестиційної діяльності передбачається наявність відповідних напрямів інвестиційного контролінгу. Саме тому активність ведення інвестиційної діяльності не тільки зумовлює виникнення потреби в організації функції інвестиційного контролю як окремої структурної одиниці, але й підвищує рівень залученості працівників практично всіх департаментів у той чи інший етап реалізації інвестиційних проектів.

Стосовно організації контролінгу інвестиційної діяльності необхідно виокремити наступні напрями можливої організації цієї функції:

1) ведення інвестиційного контролінгу внутрішніми ресурсами підприємства. При цьому безпосередньо координацією інвестиційного контролінгу за різних умов може займатися:

а) керівник підприємства;

б) фінансовий директор;

в) фінансовий контролер (в обов'язки якого входить контролінг й інших напрямів діяльності підприємства);

г) інвестиційний фінансовий контролер (який займається виключно контролінгом інвестиційної діяльності);

2) використання аутсорсингу інвестиційного контролінгу, коли інвестиційним контролінгом займається спеціалізована компанія або зовнішній консультант [2, с. 117].

Проте варто зауважити, що різноманіття етапів ведення інвестиційної діяльності призводить до того, що на практиці часто підприємства поєднують указані вище напрями організації функції інвестиційного контролінгу, тобто частина функціоналу може виконуватися за рахунок внутрішніх ресурсів підприємства, тоді як контролінг інших етапів інвестиційної діяльності може передаватися на аутсорсинг.

Беручи до уваги практику ведення господарської діяльності, а також ураховуючи ту концепцію, якої дотримується керівництво підприємства при організації функції інвестиційного контролінгу, розробили матрицю, котра відображає, хто є відповідальним за функцію інвестиційного контролінгу на підприємствах з різною активністю ведення інвестиційної діяльності залежно від концепції контролінгу, обраної керівництвом підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Рекомендовані підходи щодо вибору відповідального за функцію інвестиційного контролінгу

		Активність ведення інвестиційної діяльності		
		Слабка	Середня	Високоактивна
Концепція керівництва щодо орієнтації інвестиційного контролінгу	Бухгалтерський облік	Керівник	Фінансовий директор або аутсорсер	Фінансовий директор або аутсорсер
	Інформація	Фінансовий директор	Фінансовий контролер або аутсорсер	Інвестиційний фінансовий контролер
	Координація	Фінансовий контролер	Інвестиційний фінансовий контролер	Інвестиційний фінансовий контролер

Джерело: розроблено автором

Перш за все, зауважимо, що є підприємства, які практично не здійснюють інвестиційної діяльності чи кількість реалізованих інвестиційних проектів у яких дуже незначна, вони не потребують виокремлення в окрему організаційну одиницю функцію інвестиційного контролінгу. На таких підприємствах ця функція є допоміжною до основних обов'язків або керівника, або фінансового директора, або ж фінансового контролера. Якщо підприємство розглядає концепцію інвестиційного контролінгу через призму максимізації прибутку і досягнення якнайшвидшої віддачі від здійснених інвестицій, то його керівнику буде достатньо здійснювати контроль за тим, щоб реалізовували проекти з такими параметрами, а також проводити поточний контроль у процесі активної фази інвестиційних проектів. Такий підхід найбільш характерний для малих та середніх підприємств, де масштаб інвестиційних проектів не є надто великим. Підприємства, завдання яких не обмежуються показниками прибутку, зосереджують функції інвестиційного контролінгу в руках фінансового директора, основне завдання якого полягає не тільки у відборі інвестиційних проектів, котрі будуть реалізовуватися, але й у зіставленні потенційного впливу результатів реалізації інвестиційних проектів на інші показники діяльності підприємства – ліквідність, обсяги продажів і т.д. Якщо ж керівництво підприємства орієнтується на дотримання концепції координації, то функції інвестиційного контролінгу зосереджуються в руках фінансового контролера, який додатково до контролінгу інших сфер діяльності підприємства (продажі, затрати) лідирує та контролює інвестиційну діяльність, починаючи від вибору проектів до реалізації й закінчуючи аналізом фактичних грошових потоків, згенерованих унаслідок реалізації проекту.

Середня інвестиційна активність характерна для тих підприємств, що займаються простим відтворенням основних засобів, протягом року інвестиційний процес є практично безперервним, і узагальнено основним параметром для віднесення інвестиційної активності до рівня «середній» виступає приблизна рівність між річною сумою амортизації та річною сумою інвестицій. У такому випадку на підприємстві може бути затверджена постійна посада проектного менеджера, який здійснює керівництво проектами на інвестиційній фазі реалізації проектів. При цьому залежно від концепції, яку керівництво підприємства обирає щодо орієнтації інвестиційного контролінгу, функції останнього можуть бути покладені як на фінансового директора (у випадку бухгалтерського підходу), так і на фінансового контролера (у випадку інформаційного підходу), а якщо ж керівництво керується координаційним підходом, то може бути затверджена окрема посада інвестиційного фінансового контролера (особливо це характерно для великих підприємств). При цьому на інвестиційній фазі проектний менеджер активно співпрацює з відповідальним за реалізацію інвестиційного контролінгу, натомість ступінь реалізації контролінгових заходів на інших етапах інвестиційної діяльності залежить від обраної концепції щодо орієнтації інвестиційного контролінгу.

Варто також зауважити, що при середньому рівні інвестиційної активності обсяг завдань, які постають перед фінансовим директором або фінансовим контролером, може бути надто значним, відповідно у такому випадку керівництву підприємства доцільно передавати частину функцій інвестиційного контролінгу на аутсорсинг. Найбільш доцільно залишати за працівниками підприємства стратегічні питання, що виникають на до- й післяінвестиційній фазах інвестиційних проектів – стратегічний та оперативний розподіл інвестиційних потреб, бюджетування інвестиційних проектів, оцінювання потенційної віддачі від реалізації проектів, пост-інвестиційний аналіз. Натомість такі елементи інвестиційного контролінгу, як контроль за контрагуванням товарів, робіт і послуг відповідно до проектного технічного завдання та попередньо проведених тендерів, контроль за виконанням робіт, поставками товарів і наданням послуг у межах сум та переліку, передбачених у контракті, контроль за своєчасною оплатою зобов'язань за контрактами в межах договірних строків розрахунків, аудит вартості й фактичного виконання робіт доцільно передавати на аутсорсинг, особливо у випадку якщо інвестиційна активність на підприємстві не є постійною. Таким же чином варто діяти за умов високого ступеня інвестиційної активності, якщо для керівництва підприємства

важливим є лише досягнення планового рівня прибутковості (бухгалтерська концепція), при цьому зовнішні консультанти, за умови дотримання бухгалтерської концепції можуть також залучатися і на інші фази інвестиційної діяльності – як доінвестиційну – для вибору стратегічних напрямів розвитку підприємства, ідентифікації найбільш пріоритетних проектів, бюджетування, так і на післяінвестиційну фазу – для аналізу результативності реалізованих проектів.

За умов, якщо керівництво підприємства керується інформаційною або координаційною концепцією щодо орієнтації інвестиційного контролінгу, та у випадку високого рівня інвестиційної активності (коли активно реалізуються проекти з розширення обсягів виробництва, збільшення торговельних площ, розширеного відтворення основних засобів) найбільш доцільно організувати окрему посаду фінансового інвестиційного контролера, який об'єднуватиме весь функціонал контролю за інвестиційною діяльністю, починаючи з вибору проектів і завершуючи контролем за фактичним результатом реалізації інвестиційних проектів.

Після розгляду методики вибору відповідального за провадження функції інвестиційного контролінгу на підприємстві важливо також описати, яким чином відбувається організаційне забезпечення реалізації механізму інвестиційного контролінгу на різних етапах інвестиційних проектів. Тут важливо зауважити, що на кожному з етапів інвестиційний контролінг реалізується із чітко визначеною метою, при цьому відповідальний за реалізацію інвестиційного контролінгу (фінансовий директор, фінансовий контролер або ж інвестиційний фінансовий контролер) тісно співпрацює з представниками інших департаментів. Ми охопили весь комплекс етапів інвестиційного проектування, при цьому на практиці частина з цих етапів може бути відсутньою при реалізації інвестиційних проектів, контролінг же за іншою частиною може бути передано на аутсорсинг. Організаційне забезпечення реалізації механізму контролінгу наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Організаційне забезпечення реалізації механізму контролінгу на різних етапах імплементації інвестиційних проектів

Етап інвестиційного проекту	Мета інвестиційного контролінгу	Роль відповідального за інвестиційний контролінг (фінансовий директор / фінансовий контролер / інвестиційний фінансовий контролер)	Організаційна підтримка зі сторони інших підрозділів	Роль інших підрозділів підприємства
1	2	3	4	5
Стратегічний та оперативний розподіл інвестиційних потреб	Контроль за відповідністю обраних напрямів інвестування стратегічному курсу та інвестиційним потребам підприємства	Збір ідей щодо інвестування від усіх департаментів. Відбір проектів, які відповідають стратегічним та оперативним цілям підприємства	Керівники підприємств, директор з продажів, операційний директор, маркетинговий директор	Надання інформації щодо інвестиційних ініціатив, обґрунтування доцільності реалізації того чи іншого проекту
Бюджетування інвестиційного проекту	Контроль за коректністю оцінювання фінансових потреб на реалізацію проекту	Консолідація інформації щодо затрат на реалізацію інвестиційного проекту та строків його виконання	Відділ поставок, операційний департамент, проектний менеджер	Надання інформації щодо робіт, послуг, обладнання, що мають бути закуплені в процесі реалізації проекту; інформація щодо цін та строків реалізації
Аналіз зміни грошових потоків унаслідок здійснення інвестицій та оцінювання потенційної віддачі від реалізації проекту	Контроль за коректністю оцінювання інвестиційних, операційних та фінансових грошових потоків	Консолідація інформації щодо фінансових показників реалізації проекту, розрахунок терміну окупності й чистої приведеної вартості від реалізації інвестицій, аналіз впливу на робочий капітал	Відділ фінансового контролінгу, департамент планування,	Надання інформації щодо планових обсягів продажу нової продукції, амортизації нових основних засобів, економії на затратах та інших параметрах, що будуть мати вплив на прибутковість компанії в результаті реалізації інвестиційного проекту

Інвестиційна фаза – контроль за виконанням робіт	Контроль за відповідністю фактично отриманого обладнання / проведених робіт та послуг контрактним умовам	Підтвердження відповідності проведених робіт законтракованим умовам	Проектний менеджер, відділ внутрішнього контролю	Проектний менеджер спільно з відповідальним за інвестиційний контролінг погоджує документацію по проекту, при цьому завданням відділу внутрішнього контролю є співставлення задокументованої інформації з реально проведеними роботами (отриманим обладнанням)
Інвестиційна фаза – контроль за своєчасною оплатою	Контроль за вчасною оплатою за товари, роботи, послуги у межах контрактних зобов'язань	Підтвердження можливості проведення оплати контрагентам в межах наявного бюджету та відповідно до контрактних умов	Проектний менеджер, казначейство, бухгалтерія	Бухгалтерія перевіряє коректність оформлення документації; при цьому проектний менеджер формує запит на проведення оплати, а казначейство, за погодженням відповідального за інвестиційний контролінг, здійснює оплату
Інвестиційна фаза – ризики та облік	Контроль за ризиками, а також коректністю віднесення затрат відповідно до облікової політики підприємства	Моніторинг строків реалізації інвестиційних проектів, збір інформації щодо потенційних можливостей перевищення реальних обсягів інвестицій над плановими	Проектний менеджер, відділ фінансового контролінгу, бухгалтерія, відділ внутрішнього контролю	Проектний менеджер ідентифікує потенційні ризики перевищення реальних інвестиційних затрат над бюджетними, а відповідальний за інвестиційний контролінг разом з відділом фінансового контролінгу стежить за коректністю віднесення затрат на операційні та капітальні
Пост-інвестиційна фаза	Фіналізація проведених інвестиційних затрат та контроль за відповідністю фактичного результату від реалізації проекту порівняно з бюджетом	Збір інформації щодо фактичних затрат на реалізацію інвестиційного проекту. Періодичне порівняння фактичних показників продажів/економії з першочерговим планом	Проектний менеджер, департамент аналітики, відділ фінансового контролінгу	Разом з проектним менеджером проводиться фіналізація інвестиційних затрат. Далі з установленою періодичністю на основі даних аналітичного департаменту та відділу фінансового контролінгу аналізуються фактичні грошові потоки порівняно з плановими

Джерело: розроблено автором

Запропонований вище підхід до організаційного забезпечення механізму функції контролінгу дозволяє окреслити функції відповідального за здійснення інвестиційного контролінгу на кожному з етапів інвестиційних проектів, при цьому чітко визначається роль інших департаментів у процесі

якісного збору інформації та реалізації конкретних дій з метою досягнення поставлених завдань на кожному з етапів інвестиційного процесу.

Варто також додати, що екологічні та соціальні інвестиції вирізняються специфікою щодо здійснення інвестиційного контролінгу. Екологічні інвестиції в основному не приносять додаткових економічних вигід, а спрямовані на зменшення негативного екологічного ефекту, що виникає у процесі функціонування підприємства. Соціальні ж інвестиції передбачають вкладення у розвиток персоналу, і часто оцінити економічний ефект від їх здійснення неможливо.

Однак у цілому етапи щодо реалізації екологоспрямованих інвестиційних проектів є такими ж, як і при здійсненні класичних інвестиційних проектів, з тією відмінністю, що в процесі їх реалізації передбачається оцінювання не стільки економічних вигід, скільки екологічних результатів (наприклад, зменшення викидів вуглекислого газу в атмосферу). Відповідно при реалізації таких інвестиційних проектів зростає роль взаємодії відповідального за інвестиційний контролінг та відповідального за екологію (це може бути як інженер з охорони праці, так і інженер з екологічної безпеки або інша відповідальна особа за моніторинг екологічного впливу підприємства на навколишнє середовище).

Соціальні інвестиції в першу чергу передбачають активну залученість відділу по роботі з персоналом, а тому роль інвестиційного контролера полягає у тому, щоб спільно з представниками відділу по роботі з персоналом оцінити потенційний ефект від реалізації соціальних інвестицій, беручи до уваги поточний рівень освіченості й досвіду працівників, рівень плінності кадрів, потреби бізнесу. Після вибору пріоритетних напрямів інвестування завданням інвестиційного контролера є моніторинг фактично проведених затрат, а також оцінка результатів від здійснених соціальних інвестицій.

Висновки. Таким чином, реалізація інвестиційного контролінгу передбачає перш за все вибір керівництвом підприємства концепції контролінгу, що у свою чергу визначає роль цієї функції в загальній структурі управління підприємством. Вибір тієї чи іншої концепції має наслідком визначення відповідального за здійснення інвестиційного контролінгу в управлінській структурі підприємства. При цьому важливою у такому процесі є також активність ведення інвестиційної діяльності, адже зрештою цей фактор визначає, чи буде відповідальний за провадження інвестиційного контролінгу призначений усередині підприємства (фінансовий директор, фінансовий контролер, інвестиційний фінансовий контролер), чи ця функція частково або повністю буде передана на аутсорсинг.

Організаційне забезпечення реалізації механізму контролінгу передбачає тісну взаємодію відповідального за провадження інвестиційного контролінгу практично з усіма департаментами підприємства – починаючи з керівництва та функціональних директорів, які визначають стратегічні й оперативні напрями інвестиційної діяльності; департаментів продажу та маркетингу, котрі ініціюють інвестиції у виробництво нових продуктів; департаментів планування, відділу фінансового контролю, операційного департаменту, які надають інформацію щодо потенційних вигід від реалізації інвестиційних проектів; проектного менеджера й відділу внутрішнього контролю, завданням котрих є організація та контроль за реалізацією інвестиційних активностей у межах контрактованих зобов'язань; а також відповідального за екологію й відділу по роботі з персоналом, які беруть безпосередню участь у процесі екологічного та соціального інвестування. Подальші дослідження в цьому напрямі будуть пов'язані з розробленням пропозицій для українських підприємств щодо формалізації процесів інвестиційного менеджменту, детальним розглядом функції інвестиційного контролінгу на кожному етапі інвестиційної діяльності та залежно від типу інвестиційного проекту, що реалізується, а також вивченням специфіки здійснення інвестицій та контролем за їх реалізацією в умовах української економіки.

Комплексне врахування ролі кожного департаменту в контролінгу інвестиційної діяльності на відповідному етапі інвестиційних проектів є ключовим чинником формування ефективної організаційної структури та бізнес-процесів підприємства, що повинно знаходити своє відображення у внутрішніх процедурах і врешті-решт приводити до впорядкування інвестиційних активностей, витрачання інвестиційних бюджетів у межах виділених напрямів та обсягів, а також досягнення задекларованих результатів продажів і прибутковості в результаті реалізації інвестиційних проектів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акентьева О.Б. Контролінг як фактор підвищення ефективності управління підприємством [Електронний ресурс] / О.Б. Акентьева, Ю.А. Журавльова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Economics/44704.doc.htm
2. Бутко М.П. Організація системи контролінгу на підприємствах України / М.П. Бутко // Науковий вісник Херсонського державного університету: Зб. наук. праць. – 2014. – Вип. 6. Частина 2. – С.116 – 118.
3. Говорушко Т.А. Проблемні аспекти впровадження контролінгу в Україні / Т.А. Говорушко, Д.О. Кроніковський // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 1–2. – С. 23 – 28.

4. Давидович І.Є. Контролінг [Текст]: навчальний посібник / І.Є. Давидович. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 552 с.

5. Загорудько В.Л. Дослідження основних переваг організації служби контролінгу на вітчизняних підприємствах [Електронний ресурс] / В.Л. Загорудько, К.С. Трофимова. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1083>

6. Зоріна О.А. Організація контролінгу в Україні: питання теорії та практики / О.А. Зоріна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2009_647/61.pdf

7. Клімович Т.А. Аналіз інформаційного забезпечення контролінгу на підприємствах / Т.А. Клімович, О.М. Ситняк // Нові технології: науковий вісник КУЕІТУ. – 2011. – № 1 (31). – С. 82 – 87.

8. Маркіна І.А. Контролінг для менеджерів [Текст]: навчальний посібник / І.А. Маркіна, О.М. Таран-Лала, М.В. Гунченко. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.

9. Стефаненко М.М. Місце стратегічного контролінгу в управлінні підприємством [Електронний ресурс] / М.М. Стефаненко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/5_NT5B_2007/Economics/20345.doc.html.

10. Ярошук С. Роль концепції «контролінгу» в процесі управління підприємством [Електронний ресурс] / С. Ярошук. – Режим доступу: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/VMtcdg.pdf

REFERENCES

1. Akyent'yeva O.B. (2009), *Kontrolinh yak faktor pidvyshchennya efektyvosti upravlinnya pidpryyemstvom* [Controlling as a factor of increasing of company performance], available at: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Economics/44704.doc.htm

2. Butko M.P. (2014), *Orhanizatsiya systemy kontrolinhu na pidpryyemstvakh Ukrayiny* [Organization of the controlling system at Ukrainian enterprises], *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu: Zb. nauk. prats'*, vol. 6, part 2, pp. 116-118

3. Hovorushko T.A. (2011) *Problemnii aspekty vprovadzhennya kontrolinhu v Ukrayini* [The problematic aspects of the controlling implementation in Ukraine], *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 2011, vol. 1-2, pp. 23-28

4. Davydovych, I.Ie. (2008), *Kontrolinh: navchalnyi posibnyk* [Controlling: tutorial], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

5. Zahorud'ko V.L., Trofymova K.S. (2012) *Doslidzhennya osnovnykh perevah orhanizatsiyi sluzhby kontrolinhu na vitchyznyanykh pidpryyemstvakh* [Investigation on main advantages of controlling department organization in domestic companies], *Efektyvna ekonomika*, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1083>

6. Zorina O.A. (2009) *Orhanizatsiya kontrolinhu v Ukrayini: pytannya teorii ta praktyky* [Establishment of controlling in Ukraine: theory and practice], *Finansovyy visnyk*, available at http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2009_647/61.pdf

7. Klimovych T.A. (2011) *Analiz informatsiynoho zabezpechennya kontrolinhu na pidpryyemstvakh* [Analysis of informational support of controlling in companies], *Novi tekhnolohiyi : naukovyy visnyk KUEITU*, vol 1 (31), pp. 82-87

8. Hunchenko, M.V. Markina, I.A. and Taran-Lala, O.M. (2013), *Kontrolinh dlia menedzheriv: Navchalnyi posibnyk* [Controlling for managers: tutorial], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine

9. Stefanenko M.M. *Mistse stratehichnoho kontrolinhu v upravlinni pidpryyemstvom* [The role of strategic controlling in company management], available at http://www.rusnauka.com/5_NT5B_2007/Economics/20345.doc.html.

10. Yaroshchuk S. *Rol' kontseptsiyi «kontrolinhu» v protsesi upravlinnya pidpryyemstvom* [The role of controlling concept in the process of enterprise management], available at http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/VMtcdg.pdf

UDC 338

Kozlovskyy Adrian, postgraduate, Enterprise Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv. **Organizational implementation of investment controlling mechanism performance.** Basic principles of enterprise investment controlling are analyzed in the article. The importance of level of investment activity, industrial enterprise identity and the role that management assigns to investment controlling in the overall organizational structure of the company are emphasized as critical parameters in the process of investment controlling function composition.

Functions that confer on responsible for investment controlling on each step of conducting of investment projects are mentioned. The importance of interoperability between investment controller and other departments at each stage of the investment process is emphasized. Peculiarities of investment controlling implementation regarding ecological and social projects are presented.

Practical recommendations on formalizing the role of individual departments in the investment projects implementation are given. It is mentioned that such formalization should be reflected in the internal procedures of the company and ultimately lead to streamlining investment activities, precise planning of investment budgets and accurate cash flows forecast while investment projects execution.

Keywords: controlling, investment controlling, controlling mechanism, investments, organizational structure, cash flow.

УДК 338

Козловський Адриан Тарасович, аспірант кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. **Організаційне забезпечення реалізації механізму контролінгу інвестиційної діяльності на підприємстві.** Розглянуто базові принципи організації інвестиційного контролінгу на підприємствах. У процесі побудови функції інвестиційного контролінгу підкреслено важливість таких параметрів, як активність інвестиційної діяльності, галузева належність підприємства, а також роль, яку відводить керівництво підприємства інвестиційному контролінгу в загальній організаційній структурі підприємства. Дано практичні рекомендації стосовно формалізації ролі окремих департаментів у процесі реалізації інвестиційних проєктів.

Ключові слова: контролінг, інвестиційний контролінг, механізм контролінгу, інвестиції, організаційна структура, грошовий потік.

УДК 338

Козловский Адриан Тарасович, аспирант кафедры экономики предприятия, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. **Организационное обеспечение реализации механизма контроллинга инвестиционной деятельности на предприятии.** Рассмотрено основные принципы организации инвестиционного контроллинга на предприятиях. В процессе построения функции инвестиционного контроллинга подчеркнута важность таких параметров, как активность инвестиционной деятельности, отраслевая принадлежность предприятия, а также роль, которую отводит руководство предприятия инвестиционному контроллингу в общей организационной структуре предприятия. Даны практические рекомендации по формализации роли отдельных департаментов в ходе реализации инвестиционных проєктов.

Ключевые слова: контроллинг, инвестиционный контроллинг, механизм контроллинга, инвестиции, организационная структура, денежный поток.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.471

CLASSIFICATION OF ENTERPRISE EXPENDITURES FOR THE PURPOSES OF MANAGEMENT ACCOUNTING AND ANALYSIS

E.V. Koba, PhD (Technical), Associate Professor.
Yu.Yu. Mironova, PhD (Economics). O.P. Yakubova.
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

© Koba E.V., 2016.

© Mironova Yu.Yu., 2016.

© Yakubova O.P., 2016.

Стаття отримана редакцією 05.09.2016 р.

Formulation of the problem. In accordance to create an ordered structure costs enterprises carry out economically reasonable classification for certain characteristics. This includes distribution costs and generalization of groups that can provide information in a useful and convenient for management and analysis form. Classification of economic need for the enterprise, determine the cost of production and under – pricing, regulation, planning, control and cost analysis. The selected classification criteria should provide a comprehensive study of costs and grouping in the right context. Each sign describes the costs of a particular side.

So the more distinguished characteristics classification, the higher degree of knowledge objects. The right choice of classification criteria is the key to obtaining relevant and reliable management information, ensuring the effectiveness of decisions taken by analyzing the costs.

Analysis of key studies and publications. The study looks at the classification of expenses that are covered in modern economic literature [9, p. 123; 10, p. 76; 11, p. 342; 6, p. 46; 7, p. 106; 8, p. 26; 14, p. 146; 15, p. 38; 18, p.102], suggests the lack of a unified approach to its implementation. In addition, the results of scientific research on the matter suggest a different number of object classification lines and accounting analysis.

Thus, V. Sopko [19, p. 233] defines 10 areas of economic, legal and planned an expenditure group companies:

- for the economic element (expenses);
- the method of cost elements included in the object of accounting and calculation object (direct, indirect);
- in relation to production costs (costs included in cost of production);
- the place of origin – cost centers (household, business, manufacturing, commercial and structural unit, station, crew and others);
- by type of products (goods, works, services);
- in relation to calculation (calendar) period (current or before and after the calculation period);
- the cost of the elements (sections expenses);
- in the sphere of (pre-production, production, non-production (non-productive));
- the degree of coverage plan, regulation (scheduled, unscheduled);
- for homogeneity (homogeneous, heterogeneous – difficult).

Butynets F.F. [2, p.145], Holov S.F., Efimenko V.I. [3, p. 245] and Mnich E.V. [13, p.122] directions allocate 3 classification:

1. Assessment of the definition of financial results (exhausted and inexhaustible; the costs of production and expenses in the period, direct and indirect, and overhead key).

2. Decision-making and planning (relevant and irrelevant, fixed and variable, marginal and average, real and potential, planned and unplanned).

3. Control of execution (controlled and uncontrolled).

According to V.F. Paly [16, p.12], the enterprise should classify expenses in the following areas:

- phases of the cycle;
- attitude to technology;
- impact on production;
- way to include the cost;
- frequency of occurrence;
- relation to production;
- way of obtaining;
- the degree of generalization;
- covering planning and regulation;
- attitude to the sale;
- expediency.

The most common in the economic literature is the classification of costs in three areas, shown in Figure 1.

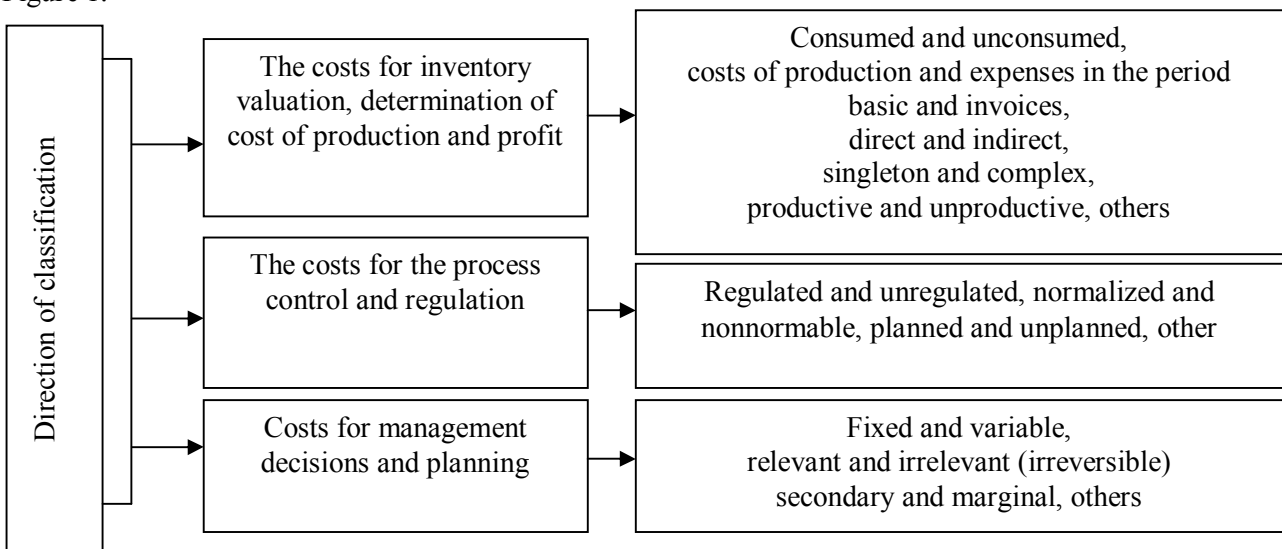

Fig. 1. Classification of costs (summarized in [2, 3, 5, 6, 7, 14])

Pressing issue in the context of management accounting is to determine priority areas of expenditure classification into account organizational and technological features of enterprises.

Setting objectives. Definition directions classification company's expenses depending on the purpose, objectives, internal control, and analysis that will clarify the functional role in the management of different types of costs.

The main material research. The dependence of the classification of expenditure management objectives recognize almost all scientists who study taken an issue. Thus, according to Drury K. [5, p. 245], in the accounting system, primarily collects information on three categories of costs: costs of materials, labor and overhead. After that generalized costs are distributed in areas of accounting:

1. For the calculation and assessment of cost of production.
2. For the planning and decision making.
3. For the process control and regulation.

In addition, each of these three areas, in turn, is further detailed in cost depending on the purpose of management.»

Holov S. F., as well as some foreign authors [1, p. 266; 20, p. 221; 21, p. 211] considers that the classification of expenses should be based on a principle that can be expressed as «different directions classification for implementation of various management functions», because the division of costs for different types used in the management of various areas of the company [4, p. 314].

Exploring behavior cost the company found that most of them are ambiguous nature and its division into separate groups is rather arbitrary. Some costs can be directly attributed to products, others – no. Some costs may be important for making the same type of decisions and not be relevant to another. Types of expenses that relate to the various authors of similar directions classification costs vary. There is also no clear grouping scientists expenses, certain expenses included in different directions.

In practice, for financial reporting purposes using the classification given in Standard 16 «costs» [17], and for management purposes (planning and calculation of the cost of production) – is presented in the Instruction on planning accounting and calculation of production costs, the effect of which is terminated after the introduction of the order of the Ministry of Industrial Policy of Ukraine «on approval of the recommendations and the formation of goods (works, services) industry» [12]. The main disadvantage of this classification is that it does not meet modern technology and organization of production. It provides that all costs are divided by type of production method include the elements of cost and articles calculations. Some items are outdated («Guild expenses», «Non-manufacturing costs»), but not reflected costs marketing and implementation. Increasing the share in the cost of semi-finished products, grouping expenses responsibility centers and addition cost of production volumes also reflected in this classification. In this connection it is necessary to group costs by criteria that would fully reflect and characterize various aspects of the enterprise.

According to the analysis of existing approaches, we considered appropriate to group expenditure on the following criteria: organization and management, accounting and analytical, financial and economic (Table 1).

Organizational and administrative classification criterion includes areas that provide analyticity information that allows to evaluate the cost effectiveness of the production of a specific product and responsibilities for each center individually. Effective management activities just can be in cases where managers get comprehensive information about the relationship of costs for each element of the specific products production to complete manufacturing process or before it starts – as projected. Therefore, information about production costs in managerial accounting must be sufficiently detailed and operational.

Depending on the direction of the charter, the company significantly differ in process, organizational structure, relationships with partners and contractors, as well as the interdependence between different structural units inside. Characteristic features of the company, first of all, are in production, which is driven by the technology of production. Therefore, the content, the amount, type and form of information needed to manage the production process, each company sets their own. This is particularly important proper organization and timeliness of cost accounting by product and units, proper organization of analytical accounting. Analytical accounting of production costs each company organized according to the nature of the production process and characteristics

Table 1.

Generalized classification of costs and criteria directions (the authors) of the products

Directions	Classification criteria	Types of expenses
1	2	3
I. Organizational and management	1. The degree of influence of output on spending	- permanent -variable (proportional, progressive, regressive) - half-variable - half-permanent - variable
	2. In place of control	- the place of formation (appearance) - for the responsibility centers
	3. With the responsibility centers	- production costs - costs workshop
	4. In terms of controllability	- controlled - uncontrolled - partially controlled
	5. The effect on decision-making	- relevant (remedial, re-expected) - irrelevant (incorrigible, unrepeatable) - differential
	6. For adjustable	- adjustable - unregulated
	7. In relation to capacity	- required - discretionary

1	2	3
	8. By the method of calculation	- marginal - average
	9. As the functionality of activities	- production - non-productive (firm-wide)
	10. For the calculation	- average - limit
	11. By appointment	- technological - organizational
	12. The nature of production	- primary production - auxiliary production - service industries
	13. For activities	- production costs - the cost of non-productive activities - the cost of basic and auxiliary production - the cost of logistical support - the cost of developing new technologies
	14. With the direction for management purposes	costs of motivation, social development, innovation, marketing research and communications, depreciation and other costs of current production and business activities
	15. By type of enterprise	- operating - investment - financial
	16. The timing generating income	- aimed at the development of the company - related to current production and business activities
	17. In relation to sources of coverage	- input costs (balance of finished goods at the beginning of the reporting period) - operating costs (production cost of finished goods reporting period) - Input costs (cost of sales)
	18. With the phenomenon of scarcity (limited possibilities of alternative use of resources)	- explicit (external) - implicit (hidden)
	19. In relation to the volume of production	- variable - permanent - mixed
II. Accounting and Analysis	20. By way of carrying value of the products	- direct - indirect
	21. The composition	- simple (singleton) - integrated
	22. In relation to the types of productions	- basic - overhead
	23. In relation to the reporting period	- the cost of the current period - deferred expenses
	24. In relation to the finished product	- cost period - the cost of finished products
	25. For economic content (cost elements)	- material costs - salary expenses - contributions to social programs - depreciation - other expenses
	26. By purpose (on items costing)	- direct production costs - the cost of maintenance and operation and maintenance of machines - total expenditures - administrative expenses - selling expenses

1	2	3
	27. By type of goods (works, services)	- the cost of goods - group of similar products - gross output - marketable products - products sold
	28. For the calculation	- actual - plan (budget, forecast) - regulations
	29. For inclusion in the estimate (costing)	- plan - unscheduled
III. Finance and Economics	30. By type of costs	- economic elements - article costing
	31. In relation to the forms of labor	- the cost of living labor - costs materialized labor
	32. In relation to the form of value	- labor - material - cash
	33. For resource consumption	- input - consumed
	34. For expediency spending	- productive - unproductive
	35. In relation to current regulations	- normalized - non-normalized
	36. For the purpose of analysis	- comprehensive - inexhaustible
	37. Over the period of calculation	- capital - current

These analytical accounting used in the preparation of internal reporting, which is based on the information on the types and quantity of products, the centers of responsibility and expenditure.

The financial and economic criterion for classification of the expenditures in terms of calculations, appropriateness and inclusion in the expenditure estimates.

Conclusion. The present approach to the classification of expenditure as a whole covers all areas of activity and most accurately summarizes the types of costs that are unique industrial complex enterprises. The classification of expenditure will improve the effectiveness of management; strengthen control over their consumption; identify potential for raising efficiency activities; improve the organization and method of cost accounting in an industrial plant. In conducting further research is planned to develop practical recommendations for grouping costs for industry specific to their activities and the production process.

REFERENCES:

1. Apcherch A. Management Accounting: Principles and Practice / Y. Sokolov, I. A. Smyrnova. – M.: Finance and Statistics, 2002. – 952 p.
2. Accounting. Managerial Accounting: a textbook for students of specialty «Accounting and Audit» of higher education institutions / [F. F. Butynets, T.V. Davydiuk, Z.F. Kanurna etc.], red. prof. F.F. Butynets. – 3rd ed., Ext. and revised. – Exactly: PE «Ruta», 2005. – 480 p.
3. The President of SF Financial and Management Accounting / S.F. Goals, V.I. Efimenko. – K.: of «Avtointerservis», 1996. – 544 p.
4. Holov S. F. Management Accounting: teach. book. / S. F Head. – K.: Libra, 2003. – 704 p.
5. Drury K. Management and Accounting: trans. from Eng. / K. Drury. – M.: UNITY-DANA, 2002. – 1017 p.
6. Classification of Costs by Ivanov / Ivanov // Accounting. – 2001. – № 24/1. – P.45 – 50.
7. Ilkiv L.A Classification of Production Costs as a Prerequisite and Objective Accounting of Effective Control / L.A. Ilkiv // Accounting and Finance AIC. – 2007. – № 1-2. – p.105 – 108.

8. Ilchenko L.B. System Approach to Keeping Production Costs / L.B. Ilchenko // Scientific notes of Ternopil Academy of National Economics. – Ternopil: Economic thought, 2005. – № 14. – P. 25 – 31.
9. Koretsky M.H. Management Accounting: teach. book / M.H. Koretsky, N.V. Datsiy, L.V. Pelpiak. – K.: Educational Literature Centre, 2007. – 296 p.
10. Laziness V.S. Management Accounting: teach. book / V.S. Laziness. – 2nd ed., straighten. – K.: Knowledge – Press, 2006. – 317 p.
11. McConnell K. Economics: Principles, Problems and Politics / K. McConnell, S. Brue; trans. from Eng., 11th ed. – K., Hagar, Demos, 1993. – 785 p.
12. Guidelines for Formation of the Cost of Goods (works, services) Industry order of the Ministry of Industrial Policy of Ukraine, the 09.07.07. Number 373 [Electronic resource]. – Access: <http://www.mfu.gov.ua>.
13. Mnich E. Economic Analysis: textbook / E.V. Mnich. – K.: Teach. Literature Centre, 2003. – 412 p.
14. Oliinyk O.V. Classification of Enterprise Costs / O.V. Oliinyk // Journal of Zhytomir Institute of Engineering and Technology. Series: Economic Science. – 2001. – № 14. – P. 146 – 152.
15. Olinichenko K.S. Economic Aspects of the Evolution of Views on Cost Management / K.S. Olinichenko // Bulletin of the International Slavic University. – Economics. – 2007. – № 1. – P. 37 – 39.
16. Paly V.F. Management Accounting of Expenses (Element Financial Accounting) / V.F. Paly – M.: INFRA – M., 2006. – 279 p.
17. Regulations (Standard) Accounting 16 «costs»: Ministry of Finance of Ukraine decree number 87 of 31.03.99 p. [Electronic resource]. – Access: <http://www.mfu.gov.ua>.
18. Sliusarchuk L. Effect of Expenses Classification for Management Decisions / L. Sliusarchuk // Accounting and Finance AIC. – 2006. – № 6. – P.102 – 110.
19. Sopko V. Accounting in Business management: teach. book / V. Sopko. – Kyiv : Kyiv National Economic University, 2006. – 526 p.
20. Hansen R. Management Accounting / Don R. Hansen, Marian M. Mouven, Nebel S. Elias, David W. Syenkov. / trans. from English. – K. : Millenium, 2002. – 974 p.
21. Hornhren C.H.T. Accounting: Management Aspect / C.H.T. Hornhren, John Foster: trans. from English. – M. : Finance and Statistics, 1995. – 416 p.

UDC 657.471

Koba Elena, PhD (Technical Sciences), Assistant Professor. **Mironova Yulia**, PhD (Economics), Senior Lecturer. **Yakubova Olha**, Student. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Classification of enterprise expenditures for the purposes of management accounting and analysis.** Creating ordered the company cost structure requires the implementation of economically justified their classification on certain grounds, which should provide a comprehensive study and group information in the right context. Each sign describes the costs of certain side, so the more distinguished characteristics classification, the higher degree of knowledge objects.

Common approach to the scientific classification of costs exists. This is a great range of costs that arise in the course of the company and its ambiguous nature. The division of costs for individual groups is rather arbitrary. Certain expenses included in different directions.

As a result of generalization of existing approaches to the classification of expenditure proposed to group them according to the following criteria: organizational management, accounting and analytical, financial and economic.

Enterprises considerably differ in process, organizational structure, relationships with partners and contractors, as well as the interdependence between different structural units inside. Characteristic features of the company, first of all, are in production, which is managed by the technology of production. Therefore, the content, amount, type and form of information needed to manage the production process, each company sets their own. This is particularly important proper organization and timeliness of cost accounting by product and units, proper organization of analytical accounting. Accordingly, the accounting and analytical criterion for classification of costs unites the following areas: the method of carrying value of the products, the composition, the ratio of the manufacturing processes types in relation to the reporting period, in relation to the finished product, inappropriately (for items costing), by type of goods (works, services) in order of computing, for inclusion in the estimate (costing).

The financial and economic criterion for classification of the expenditures in terms of calculations, appropriateness and inclusion in the expenditure estimates. It covers the following areas: by type of costs in

relation to the forms of labor, in relation to the form of value, the consumption of resources, feasibility of spending, in relation to existing rules, for the purpose of analysis, the term calculation.

The present approach to the classification of expenditure as a whole covers all areas of activity and most accurately summarizes the types of costs that are unique industrial complex enterprises.

Keywords: expenditures, classification, management accounting, classification features, classification of costs.

УДК 657.471

Коба Олена Вікторівна, кандидат технічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту. **Миронова Юлія Юрївна**, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку і аудиту. **Якубова Ольга Петрівна**, студентка. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Класифікація витрат підприємства для цілей управлінського обліку й аналізу.** Розглядаються проблеми класифікації витрат підприємства промислового комплексу. Узагальнюються підходи до її проведення. Подається класифікація витрат підприємства за наступними критеріями: організаційно-управлінський, обліково-аналітичний та фінансово-економічний.

Ключові слова: витрати, класифікація, управлінський облік, класифікаційні ознаки, групування витрат.

УДК 657.471

Коба Елена Викторовна, кандидат технических наук, доцент кафедры учета и аудита. **Миронова Юлия Юрьевна**, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры учета и аудита. **Якубова Ольга Петровна**, студентка. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Классификация расходов предприятия для целей управленческого учета и анализа.** Рассматриваются проблемы классификации расходов предприятия промышленного комплекса. Обобщаются подходы по ее проведению. Приводится классификация расходов предприятия по следующим критериям: организационно-управленческому, учетно-аналитическому и финансово-экономическому.

Ключевые слова: расходы, классификация, управленческий учет, классификационные признаки, группировка расходов.